

H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

M A R C I U S

Magyar hivatás

ALBRECHT DEZSÓ

Állam és nemzetiség a régi Magyarországon

DEÉR JÓZSEF

Hatalom és erkölcs

LÁSZLÓ DEZSÓ

A bánági telepítések rövid története

OBERDING JÓZSEF GYÖRGY

MAGYAR FIGYELŐ

Zrinyi Miklós Mátyás királyról — »Két világ között« — Az európai kereszténység megújítása — Nemzetiségi középiskoláink — Kolozsvár 1942. évi népmozgalma — Néhány elvi és gyakorlati szempont az iskolán kívüli népműveléshez — A Hitel felolvasó-estjei

S Z E M L E

Marosi Péter: A nemzetnevelés kérdése folyóiratainkban

VIII. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁR 1943

H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

SZERKESZTIK:

ALBRECHT DEZSŐ, KÉKI BÉLA, VENCZEL JÓZSEF, VITA SANDOR

Megjelenik havonta négy iv terjedelemben. — Szerkesztőség és kladóhivatal:
Kolozsvár, Mátyás király-tér 5. szám, I. emelet. — Telefonszám: 20—83.
Póstacsekk száma: 72.809.

ELŐFIZETÉSI ARA:

Egy évre 12 Pengő. Egyes szám 1 Pengő.

T A R T A L O M

ALBRECHT DEZSŐ: Magyar hivatás	— — — — —	129
DEÉR JÓZSEF: Állam és nemzetiség a régi Magyarországon		134
LÁSZLÓ DEZSŐ: Hatalom és erkölcs	— — — — —	148
OBERDING JÓZSEF GYÖRGY: A bánsági telepítések rövid története	— — — — —	154

MAGYAR FIGYELŐ:

ZRINYI MIKLÓS Mátyás királyról	— — — — —	165
OTTLIK LÁSZLÓ: »Két világ között«	— — — — —	167
MAROSI PÉTER: Az európai kereszténység megújodása	— — — — —	172
VEÉGH SÁNDOR: Nemzetiségi középiskoláink	— — — — —	175
CSIZMADIA ANDOR: Kolozsvár 1942. évi népmozgalma	— — — — —	178
PÁLFFY KÁROLY: Néhány elvi és gyakorlati szempont az iskolán kívüli népműveléshez	— — — — —	179
A Hítel felolvasó-estjei	— — — — —	181

SZEMLE:

MAROSI PÉTER: A nemzetnevelés kérdése folyóiratainkban	183
--	-----

Szerkesztő
KÉKI BÉLA

Helyettes szerkesztő
KISS JENŐ

Lapunk címfejét Széchenyi *Hitel*ének 1830. évi első kiadása címbetűi után készítettük.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ: ALBRECHT DEZSŐ

M Á R C I U S T I Z E N Ö T

A mult század negyvenes éveit nehéz a mostaniakhoz hasonlítani. Egész Európában, de különösen itt keleten: a nemzetek kifeslésének a kora. Tetszhalott vagy még meg sem született népek: cseh, horvát, tót, szerb, román szinte évek alatt találták meg nemzeti egységüket; a nyelvhez az írókat, a vágyálmokhoz: a vezéreket. Negyvennyolc szerencsétlensége: a monarchia népeinek a ránkzúdulása is valóságos embarras de richesse volt, a bőség zavara: a fiatal nacionalizmusok fölpezsdült vérükkel egymásnak esnek. Ezt játszotta ki a dinasztia s ezt próbálta utólag rendezni, gyógyítani a száműzött Kossuth Duna konföderációja. Ma épp a fordítottja történik. Kérlelhetetlen történelmi erők a technika vaspántjával óriás világrésznyi, ha nem még nagyobb egységekbe kényszerítik a mult század kiterjedő nemzeteit. Még senki sem tudja, miféle államtestekben fognak tovább élni a háború után a világ népei s mennyire őrizhetik meg benne azt, amire ma a legfélékenyebbek: jellemüket. Annyit azonban látni már, hogy míg a mult században minden kiterjedt, minden önállóságra tört, nemzet épügy, mint egyén: ma mindennek szorulni, alkalmazkodni, behúzódni és védekezni kell. Míg akkor a szabadság oxigénjében dupla gyorsasággal Petőfi-szerűen égtek a lelkek; ma a márciusok is fullasztóan jönnek s nem tudunk még szabadságot sem elképzelni, amely szívósságunknak rendkívüli próbájául ne jöjjön.

Március tizenötöt azonban a megváltozott világ sem törülheti ki, nem csak vörösbetűs ünnepeink, de legnógatöbb szimbólumaink közül sem. Úgy gondolunk vissza rá, mint a férfi ifjúságának arra a pillanatára, melyben pályája eldőlt s szívverései egy hangosabb dobbanásban célt találtak. Tapasztalatlanabb volt, mint most, de épp ezért szebben, teljesebben vethette magát abba, amit azóta is csinálnia kell. Mit akartak Petőfiék? A magyar népet a magyar nemzetbe befogadni s az így meggazdagodott nemzeti erényeivel a népek társaságába bekapcsolni. Ez több volt, mint jobbágy felszabadítás vagy »egy nemzetet az emberiségnek megmenteni«. Itt egy költő lelkében a teljes nemzet született meg az emberiség számára. S ha tapasztalataink súlya azóta meg is nőtt rajtunk: a cél ma sem lehet más.

Németh László

(Híd, 1942. március 17.)

*Albrecht Dezső dr., országgyűlési képviselő * Csizmadia Andor dr., Kolozsvár thj. város tanácsnoka * Deér József dr., egyetemi ny. r. tanár, a Magyar Történettudományi Intézet igazgatója * László Dezső, ref. lelkész, teológiai m. tanár, országgyűlési képviselő * Marosi Péter, főiskolai hallgató, Kolozsvár * Oberding József György dr., egyetemi m. tanár * Otlík László dr., egyetemi ny. r. tanár * Pálffy Károly, ref. lelkész, országgyűlési képviselő * Veégh Sándor dr., gimnáziumi tanár, Marosvásárhely.*

A HITEL ELŐFIZETÉSI DIJA 1943. ÉVRE 12 PENGŐ

Amint azt a mult számunkban is jeleztük, a Hital az 1943. évben 12 alkalommal jelenik meg s ennek megfelelően az előfizetési díj is a mult évi 9.— pengővel szemben 12.— Pengő. Tisztelettel kérjük kedves Előfizetőinket, hogy az előfizetési díj beküldésénél ezt a változást szíveskedjenek tekintetbe venni. Amennyiben az 1943. évi előfizetésre 9 pengőt küldöttek volna be tévesen, úgy ez összeg szíves kiegészítését kérjük. Csekklapot jelen számunkhoz is mellékelünk, esetleges felhasználás végett.

TERMÉS

Az új erdélyi irodalom hangja.

Szerkeszti:

ASZTALOS ISTVÁN, BÖZÖDI GYÖRGY, JÉKELY ZOLTÁN,
KISS JENŐ, SZABÉDI LÁSZLÓ.

Megjelenik évente négy vaskos kötetben.

Egy kötet ára 4,50 P, az évi négy kötet előfizetési ára 15.— P.

Pártoló előfizetési díj évi 30.— P.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

KOLOZSVÁR, MÁTYÁS KIR.-TÉR 7. SZÁM.

Szentgericei Jakab Jenő könyvesboltja.

MAGYAR HIVATÁS

A NÉP AKKOR VÁLIK NEMZETTÉ, mikor magasabbrendű szerepet vállal, más szóval, mikor hivatására ébred. Ez a nemzetek születésének misztériuma. A nemzet akkor születik, mikor a hivatástudat felébred benne, akkor jut delelőjére, midőn hivatása leg-erősebben él benne, s akkor hal meg, mikor azt elvesztette. Egy nemzet annál erősebb, annál nagyobb teljesítményekre képes, minél világosabban ismeri fel hivatását, s minél több tagját áthatja az ebből folyó hivatástudat.

A hazátfoglaló magyarság hamar hivatására ébred: a Kárpát-medence viharsarkában kell erős államot alkotnia. A tatárok és törökök fellépésével a magyarságot áthatotta a missziós hit: védeni a kereszténységet és a keresztény kultúrát a tatár-török becsapásokkal szemben. Balassa Bálint az országért, mint a »kereszténység védőpajzsáért« harcol. A protestáns erdélyi fejedelemségnek is volt hivatástudata: a magyarság és a protestántizmus védelme. A mult században az ékshivatás szelleme élt: kettéválasztani a szláv-ságot, később a germánságot elválasztani a szláv-ságtól. Széchenyi más síkon látott és fogalmazott, szerinte: a magyar népnek nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni — Európában egyedül rokonal-talan sarjadék — ázsiai bölcsőiben rejtező, eddig sehoh ki nem fej-tett, sehoh érettségre nem virult sajátosságait.

A magyarság hivatástudatát — mint minden más népét — a föld adottságai és a lélek törvényei szabják meg. A magyar föld a magyar hazát jelenti. A haza azonban nem egy változó határokkal bíró földterület, hanem az a csodálatos földrajzpolitikai egység, melyet a történelmi Magyarország jelent. Teleki Pál idézi egyhelyt egy amerikai földrajztudós elképzelését az eszményi országról, arról, hogy milyen természetes határai, közlekedési útjai, települési képe kellene, hogy legyen egy eszményi országnak, s a leírás tökéletesen reáillik Magyarországra. Az ezeréves Magyarország nem csupán mint terület él a magyarság tudatában, hanem mint egy csodálatos egység, hegyekkel keretezett, termőfölddel megáldott, országos négy folyóval keresztültszelt ország, melynek gondját Isten a magyarságra bízta. Bár a mostoha sors néha elrabolta tőlünk az ország egyik vagy másik darabját, annak képe egészként élt tovább és a magyar politikai géniusz mindig az egész területért és az egész nemzetért hordozta a felelősséget. A mohácsi vész után a magyar államiság keletre, Erdély fellegvárába húzódott, de az erdélyi fejedelemség

neve alatt a magyar államiság élt tovább s az erdélyi fejedelmek az egész nemzet gondját hordozták. Trianon feldarabolta országunkat, a csonkaország szűk határai között mégis tovább élt Magyarország tudata s az idegen elnyomás alá kerülő magyarság nagyobb felelősséget érzett földjének értékei iránt, mint az elnyomók. Magyar felfogás szerint a föld, a nép és a főhatalom elválaszthatatlan egységet képez. Ez a Szent Korona tana.

A magyar hivatást tehát az ország földrajzi egysége, a föld és nemzet elválaszthatatlan kapcsolata magyarázza. Földrajzi helyzetéből folyik a magyar állam szerepe is. Északról és Keletről a Kárpátok koszorúzzák s természetes gyepüvel zárják el. Ebben az irányban elzárkozó és védekező. Nyugat és Dél felé nyitott s az öreg Duna évezredek hatásainak közvetítője. Hazánk annak a centrális német-római rendező elvnek természetes vonzókörébe tartozik, mely Európának a legnagyobb állandóságot tudta biztosítani.

Ebből következik a magyar állásfoglalás: természetes határain túl soha sem vágyik, de a természetes határok keretezte földet a történelem, a vér és a hivatás jogán magáénak tudja. A Kárpát-medence földrajzpolitikai egységében kell szilárd államot fenntartania, hogy az európai rend, állandóság és egyensúly egyik tartó oszlopa lehessen.

Ezt a keretet tölti meg étellel a magyar lélek. Amint a földnek adottságai vannak, melyeket áthágni lehetetlen, éppúgy a léleknek törvényei vannak, melyeket bűnhődés nélkül megszegni nem lehet. A magyar lélek józansága, egészséges földönjárása, becsületessége, büszkesége mind meghatározó tényezők. De bizonyára legmeghatározóbb jegyei között áll az a vonása, hogy a magyart azonosnak tartja az emberivel, emberibb akar lenni, hogy magyarabb lehessen, és magyarabb akar lenni, hogy az örök emberit jobban megközelíthesse. Ady is erről énekelt: »Nagyot alkotni mégis mi jövőnk, emberit és magyart.«

De ne essünk tévedésbe: az emberire való törekvés s az emberiség alatt nem valami langyos humanizmust értünk, hanem azoknak az értékeknek a megbecsülését, melyek az embert teszik, s amelyekért egyáltalában élni érdemes. Nem véletlen az, hanem a magyar jellemből folyik, hogy nálunk ismeretlenek a politikai gyilkosságok, nem véletlen, hogy nálunk a tisztességes embernek — ha munkáját nem is koronázta siker — nagyobb a becsülete, mint annak, aki sikereket ért el, de ezekhez kétes úton jutott, nem véletlen, hogy irodalmunk és költészetünk — eltekintve a századelő kozmopolita zsidó fertőzésétől — nem az emberi indulatok, bűnök, szenvedélyek lefestésével foglalkozik, hanem a magyar életet akarja megjavítani, tisztábbá, erkölcsösebbé és erősebbé tenni. Nem véletlenek ezek, hanem a magyar lélek legmélyebb vonásaiból következnek, mert a magyar lélek igényessége mindig az örök értékeket kutatta, azokat akarta szolgálni, emberi tökéletességre törekedett, erkölcsi értékrendet vállalt s nemzetiségét ebben látta kiteljesülni.

A magyar léleknek ebből az adottságából folyik kultúrateremtő volta. A kulturális alkotás annál tökéletesebb, minél inkább meg-

közelíti az emberit. A magyarság kultúrateremtő hivatását kiteljesíti műveltségének kettős jellege: az, amiben azonos az európai műveltséggel, s az, amiben eltér ettől.

Fentebb szoltunk Széchenyiről, aki a magyar nép hivatását abban látta, hogy képviselje ázsiai bölcsőjében rejtőz, eddig sehol ki nem fejtett, sehol érettségre nem virult sajátosságait. Széchenyi mély látását mégjobban aláhúzza az a tény, hogy e szavakat száz évvel ezelőtt, akkor mondotta, mikor a magyar irodalmi és tudományos élet a külföld bűvöletében élt és mikor a magyar értékek még ismeretlenek és feltáratlanok voltak. Azóta sok történt e téren, s hogy az ázsiai bölcsőben milyen értékek rejtőznek, elég idéznünk Bartók és Kodály nevét, kik világhírüket szereztek az ősi magyar zenének. De legújabban *László Gyula*, a fiatal kolozsvári régész, aki német meghívásra Kiebben a népvándorlás korabeli magyar emlékeket kutatta nagy eredménnyel, majd Kolozsvárt a Zápolya-utcai honfoglaláskori magyar sírokat tárta fel, olyan megállapításokhoz jutott, melyek hatalmas távlatokat nyitnak meg. László Gyula a temetkezések sokféle szokásaiból, a talált dísz tárgyak díszítéseinek kötetlenül változó, az eredeti mintát túlerlelt jellegéből azt a következtetést vonta le, hogy a honfoglaláskorabeli magyarság kultúrája túljutott azon az egységen, mely az egyrétű, önmagában élő kultúrák jellemzője. A magyar szellemi élet tehát — mely magábaszívta a Déloroszországban töltött ezredév alatt a görög kultúra hatásait — a honfoglaláskor egy friss szemléletű újjászületés, mai szóval élve: kultúraváltás küszöbén állott. Innen magyarítható az az elképzelhetetlen gyorsaság, mellyel a magyarság európaivá formálódott. A honfoglaló magyarság műveltsége és az akkori nyugati műveltség között nem volt meg tehát az a nagy, átmenet nélküli különbség, amelyet általában hirdetnek, sőt a két műveltség igen lényeges hagyományaiban éppen egy töről — a görög műveltségből — hajtott. A magyarországi leletek feldolgozása s a dél-oroszországi előzményekkel való összevetése azonban ezen is túlmenő reményekkel kecsegtet, s megállapítható lesz a pusztai steppe-kultúrának az egész európai kultúrára gyakorolt hatása. Mert az európai kultúra — mint ez mind bizonyosabbá válik — három egyenrangú tényező egybeolvadásából állott elő: a mediterrán, az északi germán és a dél-oroszországi pusztai kultúrák összeolvadásából.

Mondhatná valaki, hogy ez csak a mult, igen ám, de a népzene, a néprajz, a néphagyomány, a néplélek kutatása, sőt maga a népi irodalom is egyre jobban bizonyítja, hogy ez a mult titokzatos törvények útján tovább él bennünk és átszínezi egész műveltségünket. Mindegy, hogy ebből vagy a történelmi fejlődésből magyarázzuk, fontos a tény, hogy a magyar népi és történelmi műveltség egyensúlyozott, benne nem vált szét az ember és a természet, a teremtett világ és az istenség, s ha az európai válságot nézzük, mely nem utolsó sorban éppen a civilizáció és kultúra, az ember és természet, a teremtett világ és az istenség közötti egyensúlyvesztésből állt elő, úgy a magyar, népi műveltség iránymutató jelentősége adva van.

Adva van tehát egy állam, mely — *Teleki Pál* szavaival élve — valódi kulcshelyzet az orosz steppe, a Balkán és a nyugati tájak között, s adva van egy kultúra, melynek gyökerei az európai kultúra egyik alapötvetéhez: a déloroszországi pusztai kultúrához nyúlnak vissza, s mely, miközben magához tudta hasonítani a latin szellem és germán műveltség elemeit, megőrizte sajátosságait.

Mi következik ebből?

A magyarság, mint állam nem nyugodhat bele abba, hogy másokhoz alkalmazkodjék, hanem az európai rend és biztonság érdekében a Kárpátmedence népeit kell szilárd egységbe fognia, s olyan államrendszert kialakítania, mely a föld és a lélek adottságaira épül.

Mint ősi műveltség-hordozó nemzet pedig nem vállalhatja a másoló szerepét, hanem saját műveltségi kincseinek fejlesztésével kell átszönie az európai kultúrát.

KÉT BÜSZKE IGÉNYT jeleztem a fentiekben, két igen magas igényt, mely a magyar állam földrajzi helyzetéből s a magyar lélek és műveltség lényegének felismeréséből önként következik.

Ezúttal nem kívánok arról beszélni, hogy állami hivatása hiánytalan teljesítéséhez — az új rend kiformálásához, a rend és biztonság fenntartásához — milyen változtatásokra lenne szükség az állam életében, főképp, ha a nemzetiségi kérdés megoldását sarpontnak tekintjük, ismétlem, erről nem kívánok most szólni, mert túlságosan átvinne a politika területére, melyet kerülni kívánok.

De különben is elhibázott sorrend lenne. Elhibázott sorrend, melybe majd mindenik magyar reformterv beleesik. Mert az, hogy milyen változtatásokat kell végrehajtani, az csak következménye lehet annak, hogy mit akarok, milyen életet akarok élni mint nemzet, milyen feladatot teljesíteni, milyen hivatást betölteni. Egyszer már el kell jutnunk a legegyszerűbb, mert legalapvetőbb kérdésekhez, melyek az életre, az államra és a nemzetre vonatkoznak, s azokra kell felelnünk. S ha ezt egyszer megtettük, a jelszavak értéke tüstént lehanyaglik, megragadhatjuk a lényegét, elvethetjük a lényegtelenet, megkülönböztethetjük a magyar érdeket az idegentől s az örökké korszerűt attól, ami csak most látszik korszerűnek.

Tegyünk fel néhány ilyen kérdést.

Akarjuk-e a jó diadalát a gonosz felett, az erény győzelmét a bűn felett, az értékes érvényesülését a silány felett? Ha ezt akarjuk, úgy mi a fontos? Az, hogy a jobb vagy baloldal győzzön, vagy pedig az, hogy olyan új életforma alakuljon, mely a jobb, erkölcsösebb, értékesebb magyarság számára teremt otthont, s a közöségért legtöbbet áldozó, minőségileg legkülönb egész magyarokat és egész embereket állítja előtérbe.

Milyen rendszert akarunk? Olyant-e, amelyikben az erő és a tömeg érvényesül, vagy olyant, amelyikben az erő egyensúlyban van az erkölccsel és a tömeg a szellemmel? Vajjon nem éppen a magyarságnak kellene ezt a rendszert megteremtteni?

Elképzelhető-e állandóság, olyan, amire országot és jövőt lehet építeni, az erkölcsi erényeknek: az igazságnak, a hűségnek, a becsü-

letességnek uralma nélkül? Ha nem képzelhető el, úgy miért engedjük ezeket elhalványodni?

Az emberi életnek szükségesnek tartjuk-e a személyiség tisztelét, a család szentségét, a tisztesség védelmét, az igazság érvényesülését? Ha igen, úgy miért nem érvényesítjük életünkben?

Van-e külön magyar korszerűség, vagy csak általános európai korszerűség van? Ha van külön magyar korszerűség, azaz, ha vannak sajátos társadalmi, gazdasági és szellemi rétegződésünkből származó kérdések, melyek nálunk hamarabb, vagy másképp jelentkeznek és várnak megoldásra, mint Európa többi országában, úgy nem azal járulnánk-e jobban hozzá Európa erő kifejtéséhez, ha ezek megoldásán fáradozunk, mint ha másolunk, vagy még a másolás elől is elzárkózunk?

Folytathatnánk a kérdéseket. Feltehetnénk olyan kérdéseket, hogy mi az állam, mi a nemzet, a nép hivatása, a művészet, a tudomány, a gazdaság feladata, az-e, hogy önmagából emeljen bálványt, vagy a nemzeti és emberi élet tökéletesbülésén munkálkodjék? Feltehetnénk még sok kérdést, de talán ennyi is elegendő volt annak bizonyítására, hogy az alapvető kérdéseink, azok, amelyekre államot és nemzetet, emberi életet és magyar világot lehetne építeni, ma is tisztázatlanok.

Pedig ezek tisztázása nélkül legfeljebb jobbra, vagy balra lehet hajlani, de egy lépést sem lehet előre tenni. Mi pedig előre kívánunk lépni.

Több út áll előttünk: Európa testét átszelő széles, kikövezett országútak kínálgatják magukat, csábítanak a megtett eredményekkel. Közöttük szerényen húzódik meg a magyar út: ma még bozót rejti el előttünk járhatóságát, pedig kitisztítható volna könnyű munkával, s akkor kitűnne, hogy járható, sőt a mi számunkra egyedül ez járható. Forduljon önmaga felé a magyar lélek, támaszkodjék a magyar népre a politika, kérjen kölcsön egy kis paraszti józanságot a tudomány: rögtön járható lesz az út, s kialakul az a magyar magatartás, mely az államrendszer átalakításánál a magyar föld és a magyar lélek adottságait és a magyar korszerűséget veszi zsinórmértékül, a nemzet megújítását pedig úgy végzi el, hogy az közelebb jusson önmagához, önmaga lényegéhez.

ALBRECHT DEZSŐ

ÁLLAM ÉS NEMZETISÉG A RÉGI MAGYARORSZÁGON

A RÉGI MAGYAR KIRALYSÁG belső szerkezetét tekintve lényegében különbözött a liberalizmus korának nemzeti egységállamától. Az állampolgárság mai fogalma és az egyenlő teherviselés elve éppenúgy ismeretlen volt, akár az egységes jogrendszeren alapuló központosított kormányzás és az államterület egészének mindenben azonos berendezésű, kisebb egységekre, megyékre való tagozása. A közigazgatási és igazságszolgáltatási keretek az egyes néprétegek szükségleteinek megfelelően egyénien alakultak s e részeket nem bürokratikus kapcsolat, hanem a király, mint »természetes úr« (naturalis dominus) iránti hűség fogta össze egésszé, állammá.

Mínhogy ez az állam nem egyedül a társadalom belső mozgalmainak alkotása, hanem ugyanolyan, sőt kezdetben nagyobb mértékben a központi hatalom, a királyság irányító tevékenységének eredménye is volt, érthető, hogy a területi és közigazgatási formák sokféleségében tervszerűség és rendszer érvényesült. A XIV. századra már világosan előttünk áll a szervezés két alaptípusa: a megye és a territorium.

Az önkormányzattal bíró vármegye egy történetileg kialakult és a többi megyétől elhatárolt nagyobb terület nemességét és jobbágságát foglalja szervezeti egységbe. A megyét mint jogi személyt az illető terület nemességének egyeteme, közössége (universitas, communitas) alkotja. Ez a nemesi közösség a képviseleti elv alapján választott közegei révén gondoskodik egyrészt a helyi igazságszolgáltatási és közigazgatási feladatok ellátásáról, másrészt pedig politikai akaratának az országgyűlésen való érvényesítéséről. A megyei önkormányzat azonban nem teljes és nem kizárólagos, amennyiben a helyi viszonyok alakításába a központi hatalom is beleszól. A megyei közegek és szervek működését a király által az ő kegyének tartamára (durante beneplacito) kinevezett, tehát bármiikor el is bocsátható főtisztviselő ellenőrzi, aki a XV. század elejére igazságszolgáltatási, közigazgatási és katonai tekintetben egyaránt feje a megyének. Ha hozzávesszük ehhez, hogy a megyei törvényszékek fontos vagyon- és büntetőjogi ügyekben nem voltak illetékesek, hanem az ilyen pörök közvetlenül a királyi udvarban, az ország rendes bírái és az uralkodó, mint legfőbb bíró előtt nyertek elintéztést, akkor tiszta képet alkothatnak maguknak arról a rendszerről, mely helyi és központi, rendi és fejedelmi, önkormányzati és tekintélyi erők együttműködésén és egyensúlyán alapult.

A helyi különbségek ellenére az ország megyei lényegében egy nagy egység részei, melyeket a jogi és társadalmi szervezet azonoságán kívül a nemesi kiváltság országos érvénye kapcsolt össze. A XIV. század közepe óta Magyarország minden nemesembere, akármelyik megyében lakott is, azonos jogokkal és köteleességekkel rendelkezett. A földtulajdon egyedül a nemességé, a jobbágy a

földnek csak művelője és haszonélvezője, aki urának pénzzel, terményekkel és munkával adózott. A nemes földjét örökjogon, minden hűbéri szolgáltatástól mentesen bírja, vele szabadon rendelkezik, s az csak magtalan halála vagy hűtlensége esetében száll vissza a koronára (ius regium). Adót, illetéket nem fizet s jobbágyságot csak a nemesség hozzájárulásával terhelhetők meg országos adókkal. A nemes egyedül a törvényesen megkoronázott király hatalma alá tartozik, sőt még uralkodója ellen is fegyvert foghat, ha az kiváltságait megsértené (ius resistendi). A kiváltságok sokaságával szemben mindössze egyetlen közjogi kötelezettség terheli: a királyi zászló alatt történő személyes hadbaszállás és a katonaaállítás.

A NEMES ÉS JOBBÁGY jogállásának éles elhatárolása a megye életében háttérbe szorít minden egyéb faji, nyelvi és vallási szempontot. A régi Magyarországnak volt román, rutén, szlovák nemessége is, mely azonban a magyarral mindenben azonos jogi helyzetet, *una eademque nobilitas*-t élvezett. A jobbágyságot illetően szintén ez a szempont érvényesült. A magyar nemesi jognak XVI. századi összefoglalója, Werbőczy István, világosan megmondja, hogy noha vannak magyar, tót, oláh és rutén jobbágyságok, kik részben katolikusok, részben pedig orthodoxok, ez az állapotbeli különbség (conditio) rendi hovatarozásukat nem érinti. A régi magyar vármegyét tehát a benne élők erős jogi és társadalmi rétegzettsége és a szervezésnek területi meghatározottsága jellemzi. A nemesi jog közössége az azonos szervezetű megyéket egységes nagy tömbbé fogja össze s ezért a nemesi jog lényegében országos jognak tekinthető. A megyék összessége az ország területének túlnyomó részét alkotja. Megyékre tagozódik a Dunántúl, az Alföld tiszántúli része, az északnyugati és északkeleti Felvidék, s a határszéleket kivéve, az egész erdélyi medence. Ez a terület a szélső peremvidékek kivételével a középkori magyarság településének határain belül esik, a megyei szervezetnek tehát nem csupán országos, de egyben — ethnikai szempontból nézve — magyar jellege is van. A nemesi jog és a megyei szervezet — némi eltérésekkel — Horvátországra és Szlavóniára is kiterjed ugyan, ezek a területek azonban széleskörű belső önkormányzattal rendelkező külön közjogi testeket, a magyar királyság ú. n. társországait (regna socia) alkotják, s így közjogi s részben ethnikai különbözőségük világos kifejezést nyert.

A szorosan vett Magyarországon a nagy megyei tömbbel néhány más szervezetű közigazgatási kerület áll szemben, melyeket a megyéktől mindenkor világosan megkülönböztettek. Ilyen külön territóriumot alkotott Erdélyben a székelység, ez a magyarsággal fajtalan és kulturális tekintetben rokon, a jellem- és szokás árnyalataiban tőle mégis különböző népelem, melyet a magyarság vagy Erdélyben talált, vagy pedig az vele együtt a honfoglalás idején költözött az új hazába. Külön közigazgatási kerettel bírt a XII. század közepe óta a különböző német területekről bevándorolt erdélyi szászság, a Szepességben a tatárjárás után nagyobb tömegekben megjelenő s ugyancsak szászsáknak nevezett németség, valamint a törökfajú kúnok és az iráni eredetű jászok, akiket a XIII. század

derekán telepítettek le a Duna-Tisza közének és a Tiszántúl egy részének térségeire. Az ő territóriumuk az egyetlen, mely az ország közepén a megyék addig zárt tömbjét megszakítja, míg a többiek kivétel nélkül a határszéleken fekszenek. Ez a körülmény arra vall, hogy a territórium a megyével ellentétben eredetileg par excellence határvidéki képződmény volt. A kúnok központi elhelyezkedésében életföldrajzi szempontok voltak a döntők: ezek a szárazsteppei pásztorok oly területeket szállottak meg, melyeket a honfoglaló magyarság, mint a ligetes steppe lakója, annakidején üresen hagyott.

A megye és a territórium különbségei ellenére is rendelkeznek közös vonásokkal. Közös mindenekelőtt a szervezeti formákat átható közösségi és önkormányzati elv. A székely, szász és kún területek ugyanúgy közösségek, univerzitások és közösségek, ugyanúgy a királyi és az önkormányzati közegek együttműködése útján kormányoztatnak, akárcsak a megyék, sőt e közös vonások közel egyidőben is jelentkeznek a különböző szervezési formákon belül. Mindez bizonyos egyöntetűsége, sőt tervszerűsége arra teszi bizonyossá, hogy az egyezések az államvezetés általános célkitűzéseiből erednek.

A királyság legnagyobb politikai problémája a XIII. század eleje óta a nagybirtokos osztály társadalmi, gazdasági és hatalmi törekvéseinek ellensúlyozása volt. Ehhez kiválóan alkalmas eszköznek bizonyult a szabadságukban fenyegetett köznemes és szabadelemek szervezkedésének előmozdítása, a belső autonómia kiépítése, nagyobb népi és társadalmi csoportoknak közösségekbe és egyetemekbe való összefogása. A XIII. század óta fokozatosan kialakuló önkormányzati szervezetben és annak a királyi közegek által gyakorolt védelmében, ellenőrzésében a koronának és a szabad társadalomelemeknek a nagybirtokkal szemben fennálló politikai érdekközössége nyert intézményes kifejezést.

Míg a vármegyék szervezete a nemesi jog országos érvényesége következtében egységes, addig e territóriumok mindegyike külön jogi és társadalmi egyéniség, melyek egymással csak legáltalánosabb vonásaikban egyeznek. Az erdélyi szászok földművelőként érkeznek új hazájukba, ott mindjárt közösséget alkotnak, a székelyek ezzel szemben eredetileg állattenyésztők, kiknek belső szervezete már jóval a megtelepedés és a földművelésre való áttérés előtt kialakult. Az életforma különbségének megfelelően a szász szervezet területi megalapozású, amennyiben a magasabb szervezet az egyes telepek összekapcsolásából áll elő: így keletkeznek a területi egységek, a székek (sedes), melyekre az egész Szászföld feloszlik. A megtelepedés után a székelyeknél is ilyen székek alakulnak ki, mindegyik önkormányzattal rendelkezik, akárcsak a szász székek. Csakhogy amíg a szászoknál a szék tisztviselőinek választása nincsen máshoz, mint a területi elhatároláshoz kötve, addig a székelyeknél az egyes tisztségekre a székben élő nemzetségek és ágak tagjai közül, meghatározott sorrendben választottak. A székely önkormányzat tehát vérségi-arisztokratikus jellegű volt, míg a szászoké területi színezetű. Lényegében ez a különbség jellemző a jászkúnok és a szepesi szászok szervezetére is.

E különbségek ellenére királyi irányításból adódó egyezéseken túl vannak a szepesi és erdélyi szász, valamint a kún és a székely territóriális szervezetnek olyan vonásai is, melyek tagadhatatlanul közősek s e közigazgatási egységeknek a megyékkel való szembeállítását mindenképpen indokoltá teszik. Ilyen közős vonás, hogy a szepesi és erdélyi szász, székely és jászkun társadalom nem a rendi ellentétén, nem a megyében érvényesülő nemes-jobbágy polaritáson alapul, hanem éppen ellenkezőleg, a közős és egyenlő szász, székely és jászkun szabadság elvén. E területek lakosságának is van természetesen vezetőrétege — a szepesi szászoknál a soltészek, az erdélyieknél a gerébek, a székelyeknél a primorok és lófók, a kúnoknál a szálláskapitányok — mindezeknek a helyzete azonban csupán patriarchalis, tekintélyi és gazdasági, nem pedig közőjogi, rendi természetű. A jobbágyság fogalma e közőletekben teljesen ismeretlen s velük kapcsolatban csak addig beszélhetünk önkormányzatról, míg annak előfeltétele, a homogén szabad társadalom fennáll. Ha ez megbomlik — ezt látjuk az újkorban a székelyeknél — az önkormányzat és a területi szervezet élettelen vázzá válik s a megyékkel szemben eredetileg oly markánsan jelentkező közőnség lényegében elenyésszik.

Megyék és territóriumok egyaránt közősségek, univerzitások, azonban a közősségképződés elve e két alaptípus esetében egészen más. A megyei univerzitásban az azonos jogú, országos elterjedtségű nemesi, illetve jobbágyi társadalom kizárólag területi, tehát kormányzatechnikai okokból különül el a többi megyétől. Ezzel szemben a határvidéki önkormányzatokban a területi elv csak másodlagos jelentőségű, csak kifejezője a lakosság leglényegesebb tulajdonságának, a közőn nemzetiségnek. A megye és a territórium közőnsége az oklevelek terminológiájában világos kifejezést nyer: *universitas nobilium de Zala* — *universitas Saxonum, Siculorum, Cumanorum*. Tehát az országos jogon alapuló megyerendszer a magyar, a territórium pedig a nem magyar, vagy a magyartól bizonyos vonásaiban közőnböző nemzetiség szervezete. A régi magyar államszervezetnek ez a népi megalapozása közőnösen Erdélyben szembeötlő, ahol az újkor elejére a magyar megyei területből, a szász és a székely autonómiából magyar, szász és székely *náció* lesz.

A magyar közőpkor tehát ismerte a nemzetiség fogalmát s az államélet pillérei között annak bizonyos szerepet is juttatott. Kétségtelen az is, hogy a nemzetiség ismertetőjegyei között a közőpkor utolsó századaiban a közőn nyelv mozzanata is helyet foglalt. Mint az egykorú Európában, úgy Magyarországon is, a *natio* egyben *lingua*-t is jelent. Minthogy azonban az írásbeliség és a magasabb államvezetés nyelve a latin volt, a nyelvi közőnségnek a nemzetiség fogalmában csak érzelmi, árnyaló szerep jutott. Fontosabb volt ennél az eredet és a fajiség mozzanata, mely a közőpkor embere számára a népjellem közőnböző megnyilatkozásaiban és főként az életberendezések sajátosságában vált láthatóvá. Ily értelemben jellemzi Verancsics Antal esztergomi érsek a székelységnek a magyarsághoz való viszonyát, midőn rámutat arra, hogy a székelyek noha egy hiten vannak a magyarokkal, lényeges tulajdonságaikban közőn-

böznök tőlük. Így zordabb, harciasabb erkölcsűek, mások a szokásaik, törvényeik, életmódjuk, sőt nyelvük — mely régiesebb csengetű — sem teljesen azonos. (... omnique pene consuetudine, legibus ac vitae institutis ab Hungaris discrepant, ne lingua quidem omni ex parte, quum veterum more loquantur, similes.) A népfogalom legfontosabb jegye a Verancsics által is emlegetett s a magyar királyok kiváltságlevelleiben állandóan szereplő *consuetudo*, mely mai nyelvre fordítva népi életberendezést jelent. A *consuetudo* a nép szokását, hagyományát jelenti, mely mindennapi életét és saját maga alkotta társas berendezéseit áthatja, szemben viszonyaik közjogi, uralkodói szabályozásával, a »szabadsággal« (libertas), mely helyüket a társadalom egészében kijelöli.

Ha a nép lényege a középkori szemlélet szerint a *consuetudo*-ban jelentkezik, akkor az egyes népelemekkel való bánásmód — ma azt mondanók, nemzetiségi politika — szempontjából döntő fontosságú tény, hogy a magyar királyok és a magyar társadalom ezt a *consuetudo*-t isteni eredetűnek, szentnek és így változhatatlannak érezte. Az államvezetésnek legelső és legfontosabb feladata a *consuetudo* megőrzése, sérelmeinek orvoslása és az emberi gyarlóság következtében megromlott állapotának helyreállítása. II. András király szavai szerint a *consuetudo*-val »az ország összes vendégeit a természet jóságos keze ruházta fel, a királyi felségnek kötelessége tehát, hogy azt csorbíthatatlanul és sértetlenül megőrizze«. Ugyanilyen természetjogi tisztelet övezi a régi királyok rendelkezéseit, azokat a szabadságokat (libertas), melyekkel az ország különböző rendű és rangú, valamint különböző eredetű és nyelvű lakóit felruházták. Szent Istvánnak fiához intézett Intelmei szerint: »Nehéz lesz kormányoznod ezt az országot, ha nem utánzod az előtted uralkodó királyok hagyományait. Mert melyik görög kormányozná a latinokat görög szokások szerint, vagy melyik latin a görögöket a latinok módjára? Senki sem.« Ezért lépnek a királyok »elődeik kegyes nyomdokaiba«, midőn a nem magyar népelemek jogait megerősítik s ugyanebben a szellemben követeli a királytól az Aranybullát (1222) kiharcoló nemesség is, hogy »a vendégek, bármely nemzetből származzanak is, a nekik kezdettől fogva engedélyezett szabadságban megtartassanak«. E nyilatkozatok sorában az első helyben Szent István Intelmeinek a vendégre vonatkozó része áll: »Megparancsolom neked fiam, hogy őket jó szándékkal tápláld és tisztességgel tartsad, hogy szívesebben legyenek nálad, mintsem hogy másutt lakoznának.«

Az államszervezés formáinak elemzése, a népi szempont jelenlétének felismerése a megyék és a területek képződményében kétségtelen biznysággal szolgál a tekintetben, hogy ezek az idézett kijelentések kézzelfogható politikai valóságok.

A magyarok ősi műveltségi körükből rendkívül rugalmas népfogalmat hoztak magukkal. Nem hiányzott ugyan a finnugor és török elemek keveredéséből előálló faji alap, a néprészeket, a törzseket mégis elsősorban a politikai és katonai vezetés, Árpádnak és nemzetségének tekintélye foglalta egységbe. E néprészek között pedig olyanok is voltak, melyek csatlakozásuk idején nyelvükben és fajiságukban a magyarságtól különböztek. Ily módon társult a

magyarsághoz a kazár birodalomból kiszakadt — egyes kutatók szerint — a székelységgel azonos kabarság, majd később a kisebb-nagyobb besenyő csoportok. Mindezek az idegen elemek nem mint szolgák, vagy elszigetelt szabadok helyezkedtek el a magyarság között, hanem maguk is törzset alkottak, külön szállásföldet kaptak, tehát ősi szokásaikat e szervezet keretében megőrizhették. Ha meggondoljuk, hogy a sepesi és erdélyi szászokat ugyanúgy a határszélen és nagyjából zárt tömbben telepítették le királyaink, akár csak a székelyeket a X. század pogány fejedelmei, s hogy a székelyek a XV. század legvégén ugyanúgy az előhad és hátvéd szerepét játszották a magyar seregben, akár csak a XI. században, akkor azt kell mondanunk, hogy a nem-magyar népelemek kezelésének módja ősi örökségként szállott át a magyar középkor századaira.

A néphez tartozás a királyi hatalom számára *character quasi indelebilis*. Ezért beszélnek az oklevelek »örökös« székelységről, ezért tartja meg a székely ember székely szabadságát még akkor is, ha a székelyföldről elköltözik és ezért nem kell — mint a nemesnek — a maga kiváltságos helyzetét oklevéllel igazolnia. Ugyanez a helyzet a magyarországi németiség esetében is. IV. Béla király 1255-ben megállapítja a besztercebányai vendégek jogait s ezek sorában a törvényes bajvívás módozatait is szabályozza. Különbséget tesz egyrészt azok között, akik közülök valók, tehát beszterceiek, akik az ő szabadságukkal bírnak, vagy velük azonos nemzetiségűek (*sit de ipsis, vel libertatis aut nationis eorum*), másrészt pedig kívülálló egyén (*extraneae consuetudo*), az utóbbiak a király által megállapított fegyverzetben vívnak párbajt. A szász *consuetudo* alá tartozást tehát a származás, a natio határozza meg, a jogállás csupán következménye a nemzetiségnek.

A nemzetiségnek, mint a politikai rendezés egyik tényezőjének világos felismerése magyarázza a királyoknak azt a törekvését, hogy a szászoknak, székelyeknek és kúnoknak lehetőleg önálló és a többi néptől elhatárolt, zárt szállásterületet juttassanak, hogy azon azután egymás között, saját népi szokásaik szerint élhessenek. Ezért adja ki II. András 1224-ben a szász fejlődés jelszavát: »egy legyen a nép« (*unus sit populus*), ezért adományozza nekik a régebben közöttük élő sebesi székelyek földjét, s telepíti azokat — ugyan csak népi egyéniségük megőrzése érdekében — máshová. A nép egységének felismerése nélkül nemcsak a közös szász *consuetudo* emlegetése volna érthetetlen, hanem a királyoknak az a törekvése is, hogy az eredetileg szétszórt, vagy lazán összefüggő szász telepeket egyetlen territóriumban egyesítsék, ami a XV. század végén az *universitas Saxonum Transilvaniae* alakjában meg is történt. A magyar királyok e népi egységet minden esetleges belső és külső támadás ellen megvédelmezik. Számos bizonyítékunk van arra, hogy Károly Róbert, Nagy Lajos, Zsigmond és Hunyadi Mátyás a szász és székely szabadságot megsértő főtisztviselőiket nemcsak erővel megfeddették, de pénzbüntetésre, anyagi kártérítésre is ítélték, sőt néhány esetben méltóságuktól is megfosztották. Ugyanúgy védtek a népi egység belső biztosítékát, a társadalmi egyenlőség, a közös szabadság elvét is. A királyok ügyeltek arra, nehogy a szé-

kely primorok és lófók, valamint a szász gráfek a székely és szász köznéppel szemben nemesi jogokat arrogáljanak maguknak s azt egyszerűen jobbágyukká tegyék, amire mindkét nép vezetőrétegében megvolt a hajlandóság. Mátyás király 1487-ben felhatalmazza hét szász szék lakóit, hogy zsarnokoskodó királybíráikat elűzzék és helyükbe szabad választással másokat ültessenek.

A nemzetiség védelmének leghathatósabb eszköze azonban az önkormányzat volt, melyhez a kiváltságolt közösségek a magyar királyok tudatos politikájából jutottak. A különböző népi önkormányzatok nem érték el ugyanazt a fejlődési fokot s így az országos jog hatása alól nem mindegyik tudott egyenlő mértékben függetlenedni. A későközépkori állapotot általában véve a központi és helyi közegek együttműködése jellemzi. A székelyek élén mindvégig megmarad a székelyispán, a szepesi szászok felett a szász comes és a magyar Szepes megye főispánjának joghatósága, míg a kunok főbírói tisztjét valamelyik országnagy, rendszerint a nádor tölti be. Egyedül az erdélyi szászoknak sikerült az önkormányzat teljes kiépítése, amennyiben Hunyadi Mátyás intézkedése következtében a nagyszebeni királybíró és polgármester nemcsak feje az összes erdélyi szászoknak, a két szék, Beszterce és a Barcaság lakóinak, de egyben már nem a király által kinevezett, hanem önkormányzati úton választott szász közeg is, aki a szászszágot a király és a királyt a szászszág előtt képviseli. A többi autonómiák a zárt-ságnak és fejlettségnek ezt a fokát soha sem tudták elérni, elsősorban azon rendi reakció következtében, mely Mátyás halála után a nemesség és jobbágyosság között elhelyezkedő szabad társadalomra nehezedett s amelynek nyomása alól csak az erdélyi szászok és a szabad királyi városok akkor még túlnyomórészt német polgársága tudta magát kivonni. A székelyek és kunok körében már a XV. század legvégén megindul az országos jognak megfelelő, tehát a nemes-jobbágy alternatíván felépülő társadalom kialakulása, mely egyben régi szabadságuknak és önkormányzatuknak alkonyát is jelenti. A különböző fejlettségű autonómiák a maguk 15. századi állapotában sokkal kiterjedtebb önkormányzattal rendelkeztek, mint a megyék. Míg a megyei törvényszékek illetékessége személyi és dologi tekintetben eléggé korlátozott volt, míg a megyei közgyűlések kizárólag mező- és erdőrendészeti kérdésekben, továbbá a peres eljárás részleteinek megállapításában rendelkeztek a helyi jogszabály (statutum) alkotás jogával, addig a népi önkormányzatok különböző törvényszékei kizárólagos illetékességgel bírtak s tőlük az uralkodóhoz csak fellebbezni lehetett, nem pedig ott a pert megkezdeni. Ugyanígy a statutumok az önkormányzat nyújtotta kérésekben minden szász, székely és kún életviszonyait szabályozták, azzal az egyetlen megszorítással, hogy az ország törvényeivel és az ország bíráinak ítéleteivel nem ellenkezhetnek.

A territóriális szervezet és az önkormányzati jog kiépítése már egymagában lemondást jelentett oly közhatalmi természetű igényekről, melyeket az ország többi részében a magyar királyok alattvalóikkal szemben minden feltétel nélkül érvényesítettek. Így az összes népi autonómiák mentesek valamennyi országos közigazgatási és

igazságszolgáltatási hatóság iurisdictionja alól, lakóik egyedül saját közegeik és bíráik illetékessége alá tartoznak.

A leglényegesebb közjogi eredmény azonban a király sarkalatos felségjogának, a *ius regium*nak feladása volt. E *ius regium* értelmében minden nemesi birtok függetlenül attól, hogy tulajdonosa vásárolta, örökölte, vagy királyi adományból jutott hozzá, tulajdonosának magtalan halála esetén a koronára száll vissza s az uralkodó azt tetszése szerint tovább adományozhatja. Ezt a visszaháramlási jogot már most a magyar királyok a Székely- és a Szászföldön éppenúgy, mint a szepesi németek és kunok területén nem gyakorolták, világos bizonyosságául annak, hogy ezeket a területeket az ott élő nemzetiség tulajdonának tekintették. Éppenezért országuk báróinak és nemeseinek ezeken a területeken birtokot sem adományoztak, miként ezt II. András király a királyföldi szászokat illetően maga és összes utódai nevében ünnepélyesen meg is ígérte. Midőn II. Ulászló a XV. század végén a nemesi közfelfogas hatása alatt kísérletet tesz arra, hogy a *ius regium*nak a Székelyföldön érvényt szerezzen, azzal az ígérettel próbálja a székelyek aggodalmait elaltatni, hogy birtokadományozási jogával kizárólag a székelységre korlátozva kíván élni.

Megyei területen a királyi visszaháramlás elve azonban nem csupán a magtalan halál, hanem a hűtlenség esetében is érvényesült. A fejvesztésre ítélt nemes birtokait is elkobozták s ezekkel az uralkodó szintén szabadon rendelkezett. Ezzel szemben a Székelyföldön meggyökeresedett elv volt, hogy a hűtlen székely csak fejével, de nem javaival lakolhat. Természetesen ugyanez volt a helyzet a szászoknál is, ahol a földet a *Markgenossenschaft* ősi germán jogintézménye szerint tulajdonképpen nem az egyén, hanem a község birtokolta.

A régi magyar birodalom nem magyar népeinek kiváltságos helyzete a birtokjogi engedményeken túl elsősorban a két legfontosabb közkötelezettség, az adózás és a katonáskodás szabályozásában érvényesült. Elmondhatjuk, hogy az ország lakossága nem csupán rendi, de népi tekintetben is különböző elbírálásban részesült.

Adózás tekintetében kétségkívül a székelyek helyzete volt a legkedvezőbb, amennyiben őket tulajdonképpen nemeknek tekintették, akik bizonyos alkalmi ajándékokon (ökörsütés) kívül minden királyi szolgáltatás alól mentesek voltak. Az erdélyi és szepesi szászok mint eredetileg földművelő, paraszt-nép teljes mentességet ugyan nem élvezett, de terheik igen enyhék voltak. Személy szerint adómentesek s csak az egész község, az egész nép fizette a nekik adományozott föld fejében az uralkodó által megállapított évi bért (*terragium*). Ennek arányos és igazságos elosztása az önkormányzati szervezet egyik legfontosabb feladatát alkotta. Az adó-kontingens alacsony megállapítására jellemző, hogy a szebenvidéki szászok adója az Andreánamtól (1224) egészen a XVI. század elejéig nem változott, noha a lakosság nem csak számszerűen, de teherbíróképességében is erősen gyarapodott. Még alacsonyabb volt a kisebbszámú, de ugyancsak jómódú szepesi németiség földbére. E földbéren kívül az erdélyi szászok a XV. század eleje óta

néhány esetben az ország védelmének, a törökveszedelem leküzdésének céljaira kivetett rendkívüli adókhoz is hozzájárultak.

A hadi terhek elbírálásánál abból a középkori alapelvből kell kiindulnunk, mely szerint a katonáskodás a nemességnek, de általában a szabad állapotnak elválaszthatatlan járuléka. Ezért az önkormányzatok szabad népe már saját érdekében is magára vállalt bizonyos katonai terheket. Hozzájárult ehhez határszéli elhelyezkedésük is, mely honvédelmi szempontból — különösen Erdélyben — kulcshelyzetet biztosított nekik.

Harcias népjellemük és lényegében nemesi jogállásuk következtében a székelység honvédelmi terhei voltak a legsúlyosabbak. A székely ember nemes módjára fejenként harcolt a király seregében. Hadkötelezettsége még a középkor végén is általános rendeltetésű és elvileg nincsen kizárólag az erdélyi országrész védelméhez kötve.

SOKKAL KORLÁTOZOTTABB az erdélyi szászok hadkötelezettsége, noha e nép határvédő szerepe mindenkor igen fontos volt. Az adózás rendezésével egyezően itt is a kontingens elve érvényesült; a szászok nem fejenként szállottak táborba, hanem a király által megállapított létszámú haderőt voltak kötelesek kiállítani. E szász sereg felhasználásának módja azonban igen korlátozott, amennyiben teljes létszámuk csak a helyi, védekező harc esetén áll az uralkodó rendelkezésére. Az Andreánium szerint a szebenvidéki szászok csak abban az esetben küldik el a maximumként megállapított ötszáz harcosukat, ha rájuk az ország védelmében, az országon belül van szükség, míg ha a király a határokon túl visel háborút, vagy ha maga helyett vezérként egyik báróját küldi ki, akkor a szászok a seregben csak kontingensük egyötöd-, illetőleg egytizedrészével szerepelnek. A gyakorlatban ez annyit jelentett, hogy a szászok kizárólag a betörő ellenséggel szálltak szembe s a külháborúk közül legfőljebb néhány havaselvi expedícióban vettek részt. A katonállítás kötelezettsége lehetővé tette, hogy a szászok ne maguk közül válasszák ki a katonáskodásra alkalmas egyéneket, hanem ehelyett egyszerűen meghatározott számú zsoldost állítsanak. Ez a változás a középkor végére valóban be is következett, amidőn a zömében városokban élő, polgári hivatású és mentalitású szászság a katonáskodást kezdte tehernek érezni s maga már csak erős falakkal védett városainak őrizetére vállalkozott. A szász katonaság a XV. századtól kezdve lényegében már csak polgárórség.

Még határozottabban jelentkezik a fejlődésnek ez az iránya a szepesi szászoknál. A XIII. század hetvenes éveiben még az erdélyi szászokéhoz hasonló, de azokénál sokkal kisebbszámú kontingenst állítanak ki. A XIV. század elejére azonban maguk kéri a királytól adójuk felemelését és ennek ellenében régi hadkötelezettségük elengedését. A szepesi szászok a XIV. század eleje óta szintén már csak városaikat védik s a katonai hivatást a közöttük élő magyar nemességnek és a lándzsásnemeseknek engedik át.

A kunok katonakötelezettsége kezdeti stádiumában a székelyekével azonos. IV. László törvényei a kunok egész közösségét nemes-

nek mondják, amivel együttjár a személyes és királyi zászló alatt történő katonáskodás is. A jászkunok nomád társadalmi közössége azonban a XIV. század folyamán felbomlott és az állandó megtelepedésre való áttérést követő krízis a jászkunság egyedei között mélyreható különbségeket teremtett; a nép egy katonáskodó és egy katonáskodás alól felmentett, de ennek ellenében adót fizető részre bomlott fel. A XV. század derekán már csak a szálláskapitányok vonulnak személyesen hadba, míg a köznépet hatszáz fegyveres ember kiállításának kötelessége terheli. Ha ennek eleget tenni nem tudnának, úgy katonaaállítás kötelezettségüket pénzzel válthatják meg. Más társadalmi és gazdasági okoktól meghatározott fejlődés során a jászkunok végeredményben tehát szintén a kontingensszerű katonaaállítási rendszerhez érkeztek el, ebben kell a XV. század nem magyar eredetű privilegizált népeinek jellegzetes hadkötelezettségi formáját felismernünk.

A birtokjogra, adózásra és hadkötelezettségre vonatkozó vizsgálódásaink eredményeképpen tehát kimondhatjuk, hogy a késő-középkori Magyarország a népi tekintetben világosan megkülönböztetett zárt területtel és önkormányzattal felruházott nem-magyar elemek közjogi viszonyait a magyarságtól különböző alapon rendezte s nekik a közteherviselés tekintetében kedvezőbb helyzetet biztosított.

A késő-középkori Magyarország székely, szász, szepesi német és jászkun lakossága tehát határozott népegyéniségként illeszkedett be a magyar királyság szervezetének egészébe. A nem-magyar, vagy eredetileg nem-magyar nép, mely ebbe a fejlődésbe bele tudott kapcsolódni, egyéniségét még akkor is meg tudta őrizni, ha éppen leglényegesebb vonásaiban közeli rokona volt a magyarságnak. Ha ma a magyarságon belül külön székely népjellemről, népművészetről és költészetről beszélhetünk, úgy ez nem más, mint a középkorban kialakult népi jogállásnak napjainkig ható egyik következménye. Sokkal elhatározóbb jelentőségű volt azonban ez a fejlődés azon népek számára, melyek népi mivoltuk leglényegesebb jegyeiben, a nyelv és a fajtság tekintetében is különböztek a magyarságtól. Ezek számára a középkor olyan életalapot teremtett, melyet a következő századok fejleményei sem tudtak többé megingatni. A termézetes szaporodás váltakozó alakulása és a gazdasági lehetőségek kétségtelenül befolyásolták a szepességi és az erdélyi németségnek a területére beszivárgó szlovák, illetőleg román lakossághoz való számszerű viszonyát, nem változtattak azonban azokon az évszázados jogi kereteken, melyek e német csoportok népi életének szilárd keretet biztosítottak. Ezt a szervezeti keretet pedig a magyar politikai vezetés biztosította a németségnek. A szepességi, de főként az erdélyi szászság az egyetlen keleturópai középkori eredetű német népcsoport, mely a XII. és XIII. század nagy keleti kolonizációs folyamatából németnek megmaradt. E megmaradás okát a magyar politikának abban a következetes gyakorlatában ismerhetjük fel, mely az idegen elemeket lehetőség szerint zárt, közjogilag elismert szervezetbe tömöríteni és a nagybirtok fennhatósága alól mentesíteni iparkodott. A magyarországi németség sem hozott új hazájába ma-

gasabb igényeket, mint a szabad jogállás, a falusi bíró- és papválasztás követelményét. Ennyit cseh és lengyel földön is elért, azonban — s ebben rejlik a lényeges különbség — nem az uralkodótól, hanem a nagybirtokostól. Ezzel szemben Magyarországon közvetlen királyi védelem és felügyelet alá került, külön szervezetet és jogrendszert kapott. A szépségi és erdélyi szászok ma is százezres tömegekben élnek a történeti Magyarország területén, ezzel szemben Lengyelországban »bis zu den Staatsteilungen hat sich deutsches Volkstum in ländlichen Siedlungen seit dem Mittelalter augenscheinlich nur da behauptet, wo es durch die Nähe des geschlossenen deutschen Volksraums gesichert war... So sind die Nachkommen der deutschen Zuwanderer, die während das Mittelalters in Polen und seinen Nebenländern eine neue Heimat gefunden hatten, zum weitaus grössten Teil in polnischen Volkstum aufgegangen. Das Kulturgut, das sie diesem bei diesem Aufsaugungsprozess vererbten, lässt sich kaum scheiden von den Kulturelementen, die durch die deutschrechtliche Siedlungsbewegung als solche zum Bestandteil des polnischen Kulturlebens geworden sind, durch jenen Angleichungsprozess, der deren Auswirkungen im weiten Umfang zum Gemeingut des polnischen Volks gemacht hat«. (Heinrich Felix Schmid, Das deutsche Recht in Polen: A. Brackmann: Deutschland und Polen, 1933, 78—79. 1.)

A magyar történettudomány mindenkor elismerte azt a szerepet, amelyet a szászság az erdélyi városi kultúra megalapozásában és felvirágoztatásában játszott. Ugyanakkor megállapíthatjuk azt is, éspedig éppen a lengyel viszonyokkal való összehasonlítás alapján, hogy ez a szerep nem kívánta áldozatul a népiség feladását.

A népi megmaradás a magyar államhatalom minden támogatása ellenére is lehetetlen lett volna, ha nem él magában a szászságban is a maga külön népmivoltának tudata és a területi és szervezeti egység vágya. A XVI. és XVII. század szász statutumai a szász nép egységéről és tisztaságáról (Einigkeit und Reinigkeit) mint követelményről szólnak s a többi erdélyi népről, mint nem-német nemzetekről (undeutsche Nationen) emlékeznek meg.

Ha a középkori magyar állam a rendi principium mellett szervezetének kiépítésénél a népi szempontokra is figyelemmel volt, akkor mi magyarázza azt a feltűnő jelenséget, hogy a XIX. századi Magyarország par excellence nemzetiségei, a ruthének, oláhok és szlovákok nem jutottak a némettséghez, székelységhez, vagy akár csak a jászkunokéhoz hasonló önkormányzat és népi szervezet birtokába?

Erre a kérdésre világos feleletet ad az oláhság viszonyainak alakulása. A XIII. század elején megjelenő oláhság az egyes királyi várak környékén már a XIV. században kerületeket alkotott. A magyar királyoknak az a törekvése, hogy a jövővény népeket a nagybirtoktól lehetőség szerint elvonja és közvetlen királyi felügyelet alatt tartsa, irányukban is megnyilvánult. III. András király 1293-ban országának összes oláhjait egyetlen királyi birtokra kívánta áttelepíteni s a maga számára visszakövetelte a nemesek és nagybirtokosok földjén addig megtelepedett oláhokat. A határ-

várak körül meginduló szervezkedés is azt mutatja, hogy a Havas-
elvéről beköltöző oláhságra elsősorban a királyi hatalom tartott
igényt s őket határvédő szolgálatra iparkodott felhasználni. A XIV.
században létesült kerületek élén a királyi várnagyok állanak, akik
mellett az oláhok köréből kikerülő különböző nevekkal illetett bírák
működtek. Hunyadi János kormányzó 1451-ben kísérletet tett arra,
hogy a hét oláh kerületet egyesítse és azoknak egységes szerveze-
tet adjon. Szász és székely mintára a kerületeket mostmár székek-
nek nevezik, mindegyiknek van bírósága, melynek felebbezési
fóruma a karánsebesi sedes iudiciaria principalis. V. László király
1457-ben külön ispánt állít a kerületek élére, vagyis a várnagyok-
nak az egyes kerületek felett gyakorolt hatalma megszűnik. A
király ünnepélyesen megígéri, hogy az így összekapcsolt kerületek-
et egymástól többé el nem választja, őket el nem adományozza és
területükön idegeneknek nem ad birtokot. Az oláhság tehát lénye-
gében oly jogokhoz jut a XV. század derekán, mint a szászság az
Andreanum korában, ami egymagában is mutatja a színvonal lényeg-
bevágó különbségét. Van azonban egy jelentékeny eltérés, mely
magyarázatát adja annak, hogy miért nem alakulhatott ki az oláh-
ság körében a szászokéhoz, vagy a székelyekéhez hasonló önkor-
mányzat. Az említett kiváltságlevelekben ugyanis az oláh kerületek
nemes kenézeinek választott szolgabíráiról van szó, ami világosan
bizonyítja, hogy az oláh kerületi szervezkedés mintája a magyar
vármegye volt s hogy abban a főszerepet a nemesi jogállást élvező
oláh vezetőréteg, a kenézség játszotta. A kenézi intézmény ugyanis
az egyetlen, amelyet az oláhság balkáni hazájából új környezetébe
magával hozott. A kenéz név, mely szláv eredetű, világosan bizo-
nyítja az oláh vezetőréteg idegen eredetét. Valóban a kenézek nem-
oláh eredetűek, hanem a balkán valamelyik »Herrenvolk«-jának
köréből kerültek a pásztori közösségek élére; rendszerint besenyő,
kun vagy bolgár származásúak. Ezek a kenézek vezetik az oláhok
pásztor rajait, »falca«-it, ők a telepítési vállalkozók, akik Magyar-
országon már tényleges urai népüknek. Ellenállhatatlan vonzást
gyakorol rájuk a magyar nemesi életforma szabadsága és nagy-
vonalúsága, melynek hatása alól még a szász grávek sem tudták
magukat kivonni s nincs hőbb vágyuk, mint a nemesek sorába
emelkedni s oláh köznépük, mint jobbágy felett birtokos úrként
parancsolni. Ha az oláh kerületek egyesítésüket szorgalmazták is,
ez csak a kenézség mozgalma volt s népi önkormányzatot soha sem
eredményezhetett. Az ilyen önkormányzat első előfeltétele ugyanis
a homogén és szabad társadalom volt, ami az oláhságnál éppenúgy,
mint a felvidéki szlovákság és ruténság esetében teljességgel hiány-
zott. Ezért alakultak ki a tót, rutén és oláhlakta területeken magya-
ros szervezetű vármegyék, nempedig népi önkormányzatok.

Német történetíró, Herbert Schönebaum állapította meg, hogy
az oláhságnak az általános rendi-népi fejlődés vonaláról való lema-
radása nem a *regnum Hungaricum* akaratából történt: »Das Schick-
sal der Walachen hat offenbar in ihrer eigener Hand gelegen, sie
haben nicht vermocht, es zu meistern. Das Volk der Walachen hat
von sich aus keine Anstrengungen gemacht, in den Gegenden wo

sie sassen und wanderten, zu einer im Gesamtverband des Landes zügigen Organisation zu gelangen.« (Der politische u. kirchliche Aufbau Siebenbürgens: Leipziger Vierteljahrtschrift für Südost-europa II. 1938, 39. l.) Az oláhság társadalmi berendezkedésének és kulturális színvonalának ez az elmaradottsága nem szolgál jogcímmül ahhoz, hogy »magyar elnyomásról« beszélhessünk. Az oláhság a renddé-válás döntő pillanatát elmulasztotta s csak a XVIII. században jutott abba a helyzetbe, hogy magát egyáltalán népek érezhesse, s mint ilyen Erdély elismert »nemzetei« közé való felvételét kérje.

Az oláh fejlődés tehát nem változtat a régi magyar állam nemzetiségi politikájáról a szász, székely, szepesi német és kun példák alapján kialakuló képen. A középkori magyarság noha aránytalanul kedvezőbb helyzetben volt a nemzetiségeivel szemben, mint a XIX. századi, országrészekben és népekben tudott gondolkodni. Nem erőszakolta sem a maga nyelvét, sem életformáját a többi népre, hanem a hajlamoknak és adottságoknak szabad érvényesülést engedett. Teljesen elhibázott volna azonban mindebből arra következtetni, mintha ez a magyar királyság valamiféle soknyelvű és sokszokású laza konföderáció — nemzetiségi állam — lett volna, melyet csupán a király személye fogott össze valaminő egységbe. Itt mindenekelőtt arra az alapvető tényre kell rámutatnunk, hogy a magyar szónak fokozott mértékben megvolt az a népi értelme, mint aminőt a szász, székely, oláh stb. nevek kifejeztek. A XV. és XVI. századi magyar törvények a hivatalviselést ahhoz kötötték, hogy annak betöltője vagy magyar, vagy régtől fogva a magyar szent korona alattvalója legyen. Azaz világosan megkülönböztették a magyarra-got a vele együttélő s az államot egyébként hűséggel szolgáló nemzetiségektől. Ahhoz, hogy a magyarság a másnyelvűeket és másfajúakat népek tekinthesse, annak természetes előfeltétele az volt, hogy a maga nép-mivoltával, erejével, államalkotó képességével és vezetőszerepével tisztában legyen. A magyarságnak önmaga szerepéről már igen korán határozott képzetek voltak. Nagy Lajos az országot *Hungaricae nationis regnum*-nak, a magyar nemzet országának nevezi, Mátyás király pedig a nemességhez intézett harcahívó kiáltványában a magyar nemzetet a magyar nyelvvel azonosítja. Laskai Ozsvát, a XV. és XVI. század fordulóján élő pesti ferences házfőnök szerint ugyan »sokféle népet táplál az ország«, de benne »az összes többi felett uralkodó (dominatrix caeterarum omnium) a szittya hunoknak, közönségesen magyarnak mondott, hitében ragyogó, amellet nagylelkű, erőteljes és indulatos s így mindenekelőtt a fegyver bátor forgatására termett nemzete, mely számánál, érdemeinél és méltóságánál fogva túlszárnyalja az országban élő népek sokféleségét«.

A számbeli fölénynek, az érdemen és méltóságon alapuló vezetői elhivatottságának ez a tudatossága magyarázza a magyarság vezetőrétegének, a nemességnek az ország területi egységéhez való szilárd ragaszkodását is. A XIII. század vége óta törvényben kötelezi a nemzet királyát az ország részeinek megtartására és az elidegenítettek visszaszerzésére, hogy »Magyarország mint jogegység

örvendezhessék tagjai épségének« (ut regnum Hungariae, quasi ius totum partium suarum integritate possit gaudere). A magyar uralkodók ezért már a középkorban esküt tesznek a Szent Korona országainak védelmére s a XV. század második felétől kezdve az egész nemességet áthatja az a meggyőződés, hogy erre elsősorban a nemzetnek saját véréből és nyelvéből származó fejedelmei alkalmasak.

Egy ilyen államban a népi-nemzetiségi jogok széleskörű respektálása és a messzemenő, látszólag minden pozitív hatalmi kezességet nélkülöző önkormányzati rendszer biztosítása ellenére sem üthette fel a fejét a szeparatizmus. Egyrészt azért, mert nem volt reá ok, másrészt pedig azért, mert a király és a rendek hatalmas bőségesen elegendő volt minden ilyen törekvésnek csírájában való elfojtásához. Ugyanaz a II. András király, aki a szászok szabadságainak alapját évszázadokra megvetette s aki távolról sem tartozott a legenergikusabb Árpádok közé, kíméletlen eréllyel sujtott le a Barcaságot birtokló és felségjogait megsértő német lovagrendre. Nem véletlen az sem, hogy az a Károly Róbert és Hunyadi Mátyás, akik a szász önkormányzatnak új irányt szabtak, egy-egy szász felkelést vertek le és toroltak meg súlyos büntetésekkel.

A történetíró, midőn a középkori Magyarország nemzetiségi állapotának képét felvázolja, tisztában van azzal, hogy ebben az esetben is egyedi és egyszeri, tehát visszahozhatatlan jelenségekről és helyzetekről van szó. A magyarság és nemzetiségei életében éppoly kevéssé térhet vissza a nyugalomnak és egyensúlynak középkori állapota, mint ahogy Európa nemzetei sem terelhetők többé az anacionális keresztény republika révébe. A dolgok visszahozhatatlanságának tudatában sem árt azonban arra emlékeznünk, hogy a magyarság egy történeti helyzetben már megtalálta a nemzetiségekkel való együttélés arkánumát.

DEÉR JÓZSEF

HATALOM ÉS ERKÖLCS

A CIMBEN JELZETT KÉRDÉS — hatalom és erkölcs egymáshoz való viszonya — kimeríthetetlen. A hatalom és erkölcs fogalma lényegében az egész emberi életet magába zárja. A *hatalom* által győz az ember a *természeti* világ erői fölött, ezzel teremt olyan *közösségi* életet, amelyben az egymásra utalt emberek legjobban tudják létüket biztosítani. A hatalomban együtt van minden katonai, gazdasági és politikai erő, amelyeknek célszerű, de kényszerítő módon történő felhasználása biztosítja az egy nemzetben élő emberek sorsát, és szabályozza a nemzetek és államok egymáshoz való viszonyát. Az *erkölcsi* törvények szabják meg azokat a kereteket, amelyek között az ember igazán ember lehet: úr önmaga gonoszabbik természete fölött, s megtalálhatja a leghelyesebb viszonyt önmaga és a vele együtt élő másik ember között. Az erkölcs az ember egész szellemi életének értelme és célja és az egész társadalmi életnek fundamentuma. Örök gyökerei a lelkiismereten messze felüli transcendens isteni világba nőnek bele, de gyümölcseit a mindennapi lét harcát vívó emberi társadalom élvezi. Megnyilvánulásai annál inkább érdekesebbek, minél inkább nem külső kényszerből, hanem belső önkéntességéből származnak. Bármilyen ellentétesnek is látszik e két fogalom és az emberi életnek általuk összefoglalóan jelzett területe, azok egymást kiegészítik és együtt teszik ki az egész emberi életet. A hatalomban és erkölcsben látjuk igazán, hogy az ember nemcsak egyén, hanem egyben közösség is.

Előadásomban — a tárgy óriási terjedelme miatt — nem térhetek ki a kérdés minden vonatkozására, csupán gyökerében és alapvonatkozásában szeretném a kérdést nem kifejtetni, hanem csak jelentőségében érzékeltetni. Mindezt nem légtüres térben, hanem a magyarság mai helyzetének szemelőtt tartásával igyekszem elvégezni. Kérdésünk tehát: *a hatalom és erkölcs viszonya a mai magyar élet területén.*

I.

A MAI MAGYAR HELYZET egyetlen szóban foglalható össze, és ez a szó: *a háború.* Az a háború pedig, amelynek a mai magyarság cselekvő és szenvedő részese, bármennyire megszokott is a kifejezés, valójában és igazán, szóról-szóra *világháború* és a magyarság létét vagy nem létét eldöntő háború. Háborúban való létünk azt jelenti, hogy a magyar nemzet a történelemnek gyorsított és sűrített formáját éli, tehát fokozott mértékben szükséges a magyar életérdeket szolgálunk. A háború mint gyorsított és sűrített történelem *megmutatja* a világ, az emberiség, saját nemzetünk és önmagunk őszinte *képét.* Az ember lényege szerint olyan, amilyenek a háború idején mutatkozik. Meg kell már egyszer szoknunk azt az igazságot, hogy az emberi életnek őszinte és igaz formája nem a

béke, hanem a háború. Az emberiségre nézve nem az úgynevezett békeévek és azok alkotásai, hanem a háborúk és azok eredményei az igazán jellemzők és döntők. A háború nemcsak képet ad az ember hatalmáról és erkölcséről, hanem az egyes nemzetek hatalmának és erkölcsének értékét is fölmutatja. Az a kérdés, hogy egy nemzetnek mennyit ér a hatalma és erkölce, más szóval, hogy mennyit ér a nemzet, nem a békeévek alatt, hanem a háborúk idején dől el. A háború azonban nemcsak megmutatja, hogy milyen egy nemzet erkölce és hatalma és e két valóság mennyit ér, hanem el is dönti a nemzet és benne az emberek sorsát, a háború tehát sorsot formál és hosszú időre meghatározza a nemzetek és a bennök élő egyének jövődjét. A háborút tehát csak komolyan lehet venni és csak a hatalom és erkölcs legteljesebb mértékre való fölfokozásával lehet megharcolni és a végén megnyerni.

A háború a benne résztvevő népeket két szempontból: hatalmuk és erkölcsük felől vallatja. A háború sikere a nemzet hatalmának és erkölcsének erejétől s e kettő egymáshoz való helyes viszonyától függ. Sokan azt gondolják, hogy a háború sikere kizárólag a hatalmon fordul meg; az elmúlt világháborúban és különösen annak végén döntő módon látszott meg a nemzet erkölcsi erejének jelentősége. A mai ú. n. totalis háborúban pedig még világosabb, hogy a háborúhoz az óriási katonai, gazdasági és politikai erők mellé mekkora erkölcsi erőre is szükség van. Ma egyik döntő taktikai fogás az ellenség erkölcsi erejének megfélemlítés és ügyes propaganda által való meglazítása és megsemmisítése. Még a legkorszerűbb és legjobban gépesített hadseregek átütő ereje is végső ponton a harcoló katonák erkölcsi erejének mennyiségétől és minőségétől függ.

Háború rendszerint nagyjából egyenlőnek látszó hatalmak és érdekszövetségek között szokott kitörni, és abban nagyjából egyenlő katonai, gazdasági és politikai hatalmak mérkőznek egymással. A körülbelül egyenlő erő- és hatalommegoszlás esetében a szemben álló felek erkölcsi életének többlete dönti el a háború sorsát és szerzi meg a sikert. Ez más szóval azt jelenti, hogy minden háborúban az erkölcsi erőnek igenis döntő súlya, jelentősége és értéke van. Csakis az erkölcsi erők többletével rendelkező nemzetek tudják a háború végén felmerülő súlyos belső kérdéseket a nemzet sikere érdekében megoldani. A győztes hatalomnak is szüksége van arra, hogy a háború végéhez töretlen erkölcsi erővel érkezzék, a hatalmi súlyukban veszteséget szenvedett népek a háborús veszteségek-ből olyan arányban tudnak kiemelkedni, amilyen mértékű erkölcsi erővel rendelkeznek. Míg egy állam hatalmi ereje annak természeti és gazdasági vonatkozásai miatt rajta kívül álló okokból korlátozott, addig az erkölcsi erők felfokozásának és szolgálatba állításának embertől független természeti korlátai nincsenek. Egy erkölcsileg jól irányított és társadalmilag erkölcsi szempontok szerint szervezett nemzet katonai, gazdasági és politikai bukása után is olyan erkölcsi erőforrások fölött rendelkezik, amelyeknek igénybe vételével katonailag, gazdaságilag és politikailag is újjáéledhet.

II.

NEM LÉNYEGTELEN TEHÁT, a magyarság léte és sorsának további alakulása szempontjából fölvetni a kérdést: *milyen a mai magyar hatalom, milyen a mai magyar erkölcs és e kettő milyen viszonyban van egymással?*

A Délvidék nagyobbik részének visszacsatolása után Bárdossy László akkori miniszterelnök a parlamentben kijelentette, hogy Magyarország ezzel a ténnyel kishatalomból közép *hatalommá* lett. A trianoni békeszerződés által elszakított országrészek egy részének visszacsatolása által Magyarországnak katonai, gazdasági és politikai hatalma örvendetesen meggyarapodott. Ezzel a hatalmi súlyban való növekedéssel egy időben azoknak a hatalmaknak az ereje, amelyek Magyarország létét közvetlen közléről fenyegették, lényegesen megfogyatkozott. A mai Magyarország hatalmi szempontból lényegesen jobb helyzetben van, mint amilyenben a trianoni kis Magyarország állott. A mai legfontosabb magyar feladat ennek a kedvezőbb hatalmi helyzetnek a fenntartása, alátámasztása és céltudatos fokozása, fejlesztése. Ma az egész magyar nemzetnek és azon belül minden magyar embernek a léte azon fordul meg, hogy a magyar hatalmat milyen katonai, gazdasági és politikai erők latbavetésével tudjuk még inkább fölfokozni. Ilyen hatalom nélkül a magyarság mostani helyzetét nem tudja megtartani és létét nem tudja biztosítani. Szükség van a magyar hatalomra, hogy annak segítségével minden idegen érdekekkel szemben meg tudjuk védeni létünket és annak erejével az esedékes belső magyar kérdéseket a magyar nemzet javára a legsikeresebben tudjuk megoldani.

Ennek pedig az az útja, hogy az egész nemzetnek, amint Zrinyi mondotta, *unamicus consensus*-át tudjuk a magyar hatalom alá megszervezni. Ma nem az a döntő kérdés a hatalommal kapcsolatban, hogy azt ki, milyen szervezetben és milyen keretek között gyakorolja, hanem az, hogy amőge hogyan lehet a nemzetnek minél nagyobb rétegét egészen öntudatosan odaállítani, és hogyan lehet az erkölcsileg legkiválóbbakra bízni a hatalomnak a gyakorlását. A mai magyar társadalomszervezésnek, nemzetnevelő munkáknak, szellemi honvédelemnek egyetlen értelme: minél teljesebben a magyar hatalom erősítésére fogni össze a nemzetet.

Öndicsekvés nélkül, komolyan elmondhatjuk, hogy a Trianon utáni korszakban a magyar nemzet *erkölcsi* ereje és súlya határozottan erősödött. Ennek a folyamatnak szerves oka volt az arra való határozott rádöbbenés, hogy a mult világháborút jórészt erkölcsi és szellemi erőink meglazulása miatt veszítettük el. Rá kellett ébrednünk arra, hogy sokkal többet kell a nemzet lelki erejével, tiszta öntudatával és erkölcsi tényezőivel törődnünk, mint amilyen mértékben azt a megelőző háború előtt és alatt végeztük. A szétdarabolt, lefegyverzett és részben kisebbségi sorsra rendelt magyarság határozottan fölismerte, hogy mindazt, amit hatalomban veszített, erkölcsiekben lehet pótolnia. E korszak magyarsága mögött ott állott a veszített háború és az ország szédarabolása mint

fenyegető tény és előtte tündöklött a cél: visszaszerezni mindazt, amit elvettek tőlünk és amit elveszítettünk. Az egész magyar élet utolsó negyedszázada legtisztább vonatkozásaiban egy nagy szellemi és erkölcsi mozgósítás és belső hadjárat a nemzet lelki erejének fokozása érdekében.

Amilyen örömmel állapítjuk meg a szellemi és erkölcsi erők fokozódását, épen olyan szomorúan kell látnunk épen ennek küszöbén azok erkölcsi lazaságát és mozdíthatatlanságát, akik még mindig csak a saját maguk salakos vágyainak mások által való kiszolgáltatásában látják az élet értelmét. Ez az új háború is sokat ártott a magyar erkölcsi birtokállománynak. Az elszakított területek egy részének visszaszerzése, a zsidók fokozatos háttérbeszorítása sokak számára könnyebbé tette az egyéni életet, a háború némelyek érvényesülésére, gazdagodására olyan lehetőségeket nyitott, amilyenekre eddig gondolni sem lehetett. A háború különben is rontja az erkölcsi élet színvonalát, az embereket önzőbbekké, kapzsibbakká, irigyebbekké teszi és ezzel az erkölcsi erőt fokozatosan mállasszja. Valahogy úgy van, hogy az ország egy részének visszaszerzését megelőzően minden magyar ember előtt ott lebegett a nagy magyar cél: az elveszített területrészek és a rajtuk élő magyarok fölszabadítása, és azért a célért tudtunk lelkesedni és komoly áldozatokat is hozni. Ma mintha elveszett volna a közvetlen magyar életcélnek ez a látása, az egész nemzet nem feszül egyetlen irányba, s ebből kifolyólag nincs meg a nemzeti fegyelemnek, összetartásnak az a fokozott mértéke, amellyel a trianoni csonka országban és a megszállott területen élő magyarok egyaránt rendelkeztek. Pedig a felszabadulás művének részbeni végrehajtása egyáltalán nem jelenti a nagy magyar kérdések megoldását és rendezését. A magyarságnak nemcsak arra kell erkölcsi erőit mozgósítania, hogy ezt a háborút megnyerje, hanem arra is, hogy a háború végén saját maga, a legnyugodtabban, az egész magyarság és minden magyar ember érdekét leginkább kielégítő módon tudja a magyar nemzet és magyar föld minden el nem intézett életbevágóan fontos kérdését elrendezni.

A mai magyar hatalom és erkölcs *egymáshoz való viszonyát* az előadás befejező, harmadik részében részletesebben tárgyaljuk, itt csak annyit kívánok megemlíteni, hogy a nemzeti élet e két fővalóságának egymással való sikeres párosítása a magyar lét legdöntőbb kérdése. A magyarság katonai, gazdasági és politikai súlya nem tisztán ez erőtényezők mennyiségétől, hanem ezeknek az erkölccsel való szerves kapcsolatától is függ. Letagadhatatlan, hogy az egész magyar közéleten egy erkölcsi tisztulási folyamat ment végbe és ennek következtében más lett a hadsereg, a közigazgatás és a gazdasági élet. Amilyen mértékben mechanizálódik a közigazgatás és szorul merev bürokratikus formák közé, annál kevesebbet használ az egyénnek és közösségnek, tehát eltávolodik az erkölcs-től. Kell-e ma részletesen igazolni a hatalom és erkölcs közötti szakadéknak e területen mutatkozó kiszélesedését és elmélyülését? Viszont a bürokrácia nehézségei csakis a személyes erkölcsi erők fokozásával és öntudatos alkalmazásával küszöbölhetők ki. Ma a gazdasági élet és az erkölcs között igen csekély az önkéntes kap-

csolat és így hatalmi szóval kell a gazdasági életben az erkölcsi és nemzeti szempontoknak érvényt szerezni. Ha egy nemzet gazdasági életében az erkölcsi törvények autonóm módon érvényesülnek az egész nemzet javára, akkor a legjobb véleménnyel lehetünk a nemzet erkölcsi súlya és értéke felől. Nem elég a gazdasági életben háttérbe szorítani a zsidóságot, szükséges a zsidó szellemet a nemzsidó eredetű keresztyén magyarokból is kiűzni és mindent elkövetni, hogy a zsidó erkölcs helyét ne foglalja el az új-pogány szellem.

III.

EDDIG SZÜNTELENÜL a hatalomról és erkölcsről szoltam, és szintézisét próbáltam nyújtani mindannak, amit a hatalom és erkölcs magába foglal. Veszedelmes merénylet a nemzeti élet e két döntő tényezőjét egymástól elválasztani és nem hatalomról és erkölcsről, hanem hatalomról *vagy* erkölcsről beszélni. A nemzeti idealizmusnak és liberálizmusnak megvolt az a kísértése, nyugodtan mondhatjuk: bűne, hogy a hatalomról erkölcs és az erkölcsről hatalom nélkül tudott vélekedni. Ma szüntelenül halljuk, hogy az új ember a dinamikus ember, azok az igazi politikai, gazdasági, társadalmi és művelődési törekvések, amelyek dinamikus lendülettel törnek céljaik felé. A dinamikus kifejezés magyarul hatalmasat, hatalommal rendelkezőt jelent. Valóban szükség van a nemzeti életben hatalomra és dinamikus mozgalomra, de a hatalom mellett erkölcsre és a dinamikus erő kifejtés mellett erkölcsi mozgósításra is. Amely veszedelmes volt a régi magyarságra, hogy merő idealizmusból nem törődött a nemzeti hatalom, kérdésével, ugyanolyan veszélyes ma merő nemzeti realizmusból kizárólag csak a hatalom kérdésével foglalkozni. Azok ma az igazi, élvonalban álló magyarok, akik mind a hatalom, mind az erkölcs egyoldalú és kizárólagos hangoztatásától el tudják magukat vonatkoztatni, és egyikkel is, másikkal is egyformán tudnak élni ott, ahova a köteleesség állította őket.

A magyar életnek beteges képlete és veszedelmes tünete az az ember, aki a reábizott hatalmat erkölcsi törvények nélkül gyakorolja. Ugyanilyen beteges képlet és veszedelmes tünet azonban az a magyar is, aki erkölcsi okokra hivatkozva finnyás arccal kivonul a magyar hatalom támogatása alól és elefántcsont toronyba zárkozva, semmit sem akar tudni a magyar hatalom valóságáról és értékéről, nem ismerve föl, hogy vannak olyan magyar kérdések, amelyek kizárólag hatalmi szóval oldhatók meg. A nemzet hatalma katonai, gazdasági és politikai természetű. Az emberi életnek ezeket a sokak előtt durva és brutálisnak tetsző vonatkozásait szellemi igényekre és erkölcsi szempontokra való hivatkozással egyáltalán nem lehet elhanyagolni. Minél inkább igényt tart valaki arra, hogy ő a nemzet szellemi és erkölcsi igényeinek, érdekeinek és értékeinek a hordozója és gondozója, annál világosabban kell a magyar hatalom jelentőségét látnia és e hatalom fokozása és erkölcsi erővel való átítatása érdekében mindent megtennie. Másfelől azonban minél több jut valakire a magyar katonai, gazdasági és politikai

hatalom gyakorlásából, annál öntudatosabban és igényesebben kell minden munkáját erkölcsi maximák hatása alá állítania.

Hogy a hatalom és erkölcs szerves viszonyát még világosabban lássuk, néhány ellentéppárral szemléltetjük azt. A hatalom jelenti a nemzet *mennyiségi*, az erkölcs pedig *minőségi* erejét. Egy nemzet annál hatalmasabb, minél több fegyvere, katonája, földje, ipari és kereskedelmi terménye és értéke van. De annál hatalmasabb, minél tisztább öntudata, hivatástudata és nemzeti erkölce van katonai, gazdasági és politikai erejének mozgósítására. A hatalom jelenti az *anyag*i erők összességét, az erkölcs pedig jelenti a *lelki* erőknek az egy közösségben élő emberek javára való öntudatos felhasználását. A hatalmi erő letéteményese, gondozója, szervezője és szolgálatba állítója az *állam*. Az erkölcsi életé pedig a különböző keresztyén *egyházak*.

Nyilvánvaló, hogy a mennyiség és minőség, az anyag és szellem, valamint az állam és egyház nem egymással szemben áll, egymást feleslegessé tevő, hanem egymást kiegészítő és kölcsönösen megtermékenyítő tényezői az életnek. Ahol ezeket, illetve az őket összefogó két tény: a hatalmat és erkölcsöt egymástól elválasztják, ott az emberi élet egyensúlya megbomlik és ebből kifolyólag súlyos válság következik be. Az egészséges élet azt követeli, hogy a hatalmat az életnek katonai, gazdasági és politikai vonatkozásaiban a hatalom természetének megfelelően tényleg gyakoroljuk, a szellemi életet pedig vonjuk az erkölcsi törvény sugallata alá és az erkölcsi törvényeknek szerezzünk érvényt a hatalom minden vonatkozásában.

A hatalom és erkölcs szerves és egészséges viszonyát még világosabban látjuk, ha megtaláljuk azt a szót, amely tömören összefoglalja és kifejezi a mennyiségi és minőségi, az anyagi és lelki erőt, az állam és egyház helyes viszonyát. Ez az egyetlen szó a magyar nyelvben: a *nemzet*. A nemzetben a mennyiség és minőség, az anyag és lélek, az állam és egyház legteljesebb és legszerveesebb egységét találjuk föl. Annál hatalmasabb a nemzet, minél nagyobb a mennyiségi és minőségi ereje, minél döntőbb súlyú a belőle fölépülő állam; és másfelől annál hatalmasabb egy nemzet, minél minőségibb lelki és erkölcsi életet élnek tagjai, minél inkább erkölcsi alapon szerveződik meg társadalma és minél döntőbb súlya van nemzeti egyházainak.

Ilyen óriási tartalma van a magyar nemzeti gondolatnak. Ennyi féle erő mozdul meg bennünk és áll egységes szolgálatba, ha komolyan vesszük a magyar nemzet fogalmát és levonjuk az élő tartalmából következő parancsokat. A magyar nemzet fogalmának ez az összefoglaló jellege és gazdag tartalma nem új értelmezés, ez a szó mióta a magyarság nemzeté lett, mindig ezt a tartalmat hordozta és ezeket a feladatokat hirdette. Ma egy a magyar kötelesség: minden új jelszótól megszabadulva, a magyar nemzet igazi tartalmának érvényt szerezni, az élet minden vonatkozásában a nemzeti lét parancsát követni.

LASZLÓ DEZSŐ

A BÁNSÁGI TELEPÍTÉSEK RÖVID TÖRTÉNETE

KÖZÉPEURÓPA DÉLI KAPUJA a magyar Alföldet lezáró úgynevezett Bácska és Bánság. A Balkánt a történelmi Magyarország természetes déli határvonalai, a Száva, a Duna egy szakasza és a Déli-Kárpátok zárják el Középeurópától. A dunai szakasz fölött Zimonytól Orsováig a magyar Alföld nyit utat a Dunamedencébe, ezt a területet a Tisza választja ketté. A Tisza jobbparti része a Bácska, balparti a Bánság. A Bánságot északon a Maros határolja, Keleten a Kárpátok nyúlványaiban vész el. Aki itt a Dunán át tud kelni, szabadon törhet fel a Dunamedencébe. A délről északra törő hódítók mindig is ezt a természetnyújtotta útvonalat vették igénybe. A Bánság tehát kulcspozíciót képez. Nemcsak a délről feltörő hódítók igyekeztek megszerezni maguknak, hanem a Dunamedencében lakó népeknek is érdekükben állott a Bánság szilárd birtoklása, hogy uralmukat dél felől biztosíthassák. Éppen ezért a Bánság a legújabb korig örökös harcok színtere volt.

A magyar honfoglalás előtti időkből a Bánság legrégebben ismert urai a sziggenek voltak. A sziggenek uralmát a dákok váltják fel, majd Kr. u. 107—274-ig a rómaiak birtokolják. A rómaiak uralmát a gótok, hunok, avarok, gepidák, frankok és bolgárok uralma követte, anélkül, hogy bármely hódító is huzamosabb uralmat tudott volna biztosítani magának. 895-ben a magyarok foglalják el a Bánságot, de alig szilárdították meg uralmukat, máris megkezdődtek az ellenséges támadások. 1089-ben a kunok pusztítják végig a Tisza-menti részeket, 1129-ben és 1150-ben pedig a görögök törtek be és pusztítottak. Az 1241. évi nagy mongol betörés, a tatárjárás, a korábbi pusztítások révén már amúgyis súlyos csapásokat szenvedett országrészt teljesen feldúlta. A mongoldúlás leg súlyosabb következménye a már különben is gyér számú lakosság teljes kiirtása. A tatárjárás után IV. László, majd Róbert Károly kunokat, szlávokat és németeket telepített le a kihalt tartományba. Alig fejeződött be azonban a mongoloktól feldúlt magyar birodalom újjáépítésének nagy műve, máris újabb veszedelem tolta elő árnyékát a bánsági végeken, a török félhold réme. Az európai hódító útra kelt ozmán hadak 1392-ben jelentek meg először a Bánság határán. 1392-től 1552-ig úgyszólván állandó hadszíntér volt a Bánság, melynek birtokáért változó szerencsével folyt a küzdelem a magyar és török hadak között. 1552-ben Temesvár török kézre került. Temesvár elestétől 164 évig viselte a Bánság az ozmán igát, mint török ejalet, míg Savoyai Jenő herceg 1716-ban fel nem szabadította.

A több mint másfélvezszázados török uralom alatt teljesen elnéptelenedett ez a gazdag vidék, melyet azelőtt sűrűn népesített be a magyarság. A Bánság felszabadítása után készült térkép szerint 101 teljesen elhagyott, lakatlan községet és 50 gyéren lakottat

találtak, míg a Hunyadiak korában egyedül csak Temes megyében 29 vár, 22 város és 940 falu állott. Sok község nyomtalanul eltűnt e hosszú időszak alatt. A török hordák felegették, a szél és eső pedig eltüntett minden nyomot, hisz a házakat a szegényebb emberek még ma is vályogtéglából, vagy földből vert fallal készítik itt. A felszabadulás után ott talált gyérszámú lakosság zöme még mindig magyar volt, de egyes helységekbe a török uralom alatt a Balkánról felhúzódó szerbek is telepedtek be. A Bánág mai elnevezése is ebből az időből származik. Azelőtt a magyar okmányok temesi grófságként említették. Bánja e területnek sohasem volt, a tartomány feje mindig a temesi gróf címet viselte. Új elnevezésében is egyideig Temesi Bánágként szerepelt, míg ma egyszerűen Bánág lett.

A történetírók megdöbbenő képet festenek a felszabadult területről. »A török uralom alatt — írja *Böhm Lénárt* — az általános enyészet szomorú képét nyújtotta a Bánág. Elnéptelenedvén, a néptelenség minden balkövetkezménye meglátszott rajta. Lakatlan, műveletlen, parlag volt. Sok népes régi hely, melyekről *Oláh*, magyar történetíró a 16. század első feléből (1536) emlékezik, többé nem létezett, s csak omladékok után következtek, hogy ott 200 év előtt falu vagy mezőváros állt. Különösen Torontál megyét találták a pasaroviczi békekötés után történt átvétel alkalmával kipusztultnak s lakosoktól megfosztottnak, az akkori térképek részint posványos, részint homokos térségeket, részint egészen elhagyott s csak kevés lakott helyet mutatnak benne. Egész vidékeken nem hallotta az ember a daloló madár hangját, sem a magasban repkedő pacsirtát, sem a bokrokat kereső szelid csalogányt, hanem ahelyett szarkák, varjúk, csókák károgtak, melyeket éjjel a baglyok és kuvikok szomorú huhogása váltott fel.«¹

A TÖRÖK ALÓL FELSZABADULT BÁNSÁG első kormányzója, gróf *Mercy Claudius Florimund* tábornok, nagy buzgalommal és eréllyel fog hozzá, hogy a kihalt helyen új életet teremtsen. A legfontosabb feladatot mindenekelőtt a terület benépesítése jelentette. Ennek megoldása pedig nagy gondot okozott, mert a török uralom idején nemcsak Délmagyarország, a Bácska és a Bánág, de az egész magyar Alföld, a Duna-Tisza köze, sőt a Dunántúl egyrésze, a tiszántúli Részek és Erdély több vidéke is teljesen elnéptelenedett. A magyarság isszonyú vérvesztését szenvedett abban a küzdelemben, melyet Európa védelmében a törökökkel évszázadokon át folytatott. A törökök kiűzése után kénytelen volt idegeneket fogadni hazájába, hogy a gazdasági termelőmunkát újra megindíthassa. Mert mit értek a hatalmas néptelen területek, ha nem volt munkáskéz, mely megművelje? A földesurak örömmel fogadták a Balkánról felhúzódó délszlávokat és románokat, akik jobbágyi szol-

¹ *Böhm Lénárt*: Dél-Magyarország vagy az úgynevezett Bánág külön történelme, II. köt., Pest, 1867. Böhm munkájából közlöm *Mária Terézia és II. József* telepítéseire vonatkozó adatokat is.

gálatra vállalkozva jelentkeztek. A feudális korban a földesurak gazdagságát a jobbágyok száma fejezte ki, a földesurak tehát nemcsak szívesen fogadták az idegenből jött jelentkezőket, hanem még kedvezmények nyújtásával is csábították őket.

Mercy tábornok Württembergből, Hessenből, Nassauból is hívott be földműveseket s több új községet telepített velük, iparosokat pedig Olaszországból hozott. *Mercy*nek ez az elgondolása, távoli országok népfellegének a Bánságban való letelepítése, új korszakot nyit Magyarország népesedési történetében, mert példáját a földesurak is követik magántelepítések révén, a Bánságba pedig *Mária Terézia* és *II. József* uralkodása idején szintén ekkor telepítik be a ma ott élő németseget.

1737 tavaszán újabb török betörés következik, mely nemcsak megállítja *Mercy* nagyszabású terveinek továbbvitelét, de minden addigi alkotását is lerombolja. A lakosság a törökök hírére páni félelemmel menekül. A törökök visszaűzése után ismét ott kellett kezdeni mindent, ahol *Mercy* kezdte. A feladat megoldását most már a királynő, *Mária Terézia* veszi kézbe, majd halála után fia, *II. József* folytatja.

Mielőtt *Mária Terézia* nagyszabású telepítési mozgalomát megkezdí, újabb balkáni jövevények jelentkeznek és kérnek engedélyt a letelepüléshez. Az új jövevények szerbek, macedóniai görögök, románok és bolgárok. Mint a Bánság történetírója, *Böhm Lénárt* megjegyzi, miként elődeiket, az új jövevényeket is vendégszeretettel fogadták, sok kedvezményben és kiváltságban részesítették. *Mária Terézia* úgynevezett »gyarmatosítási pátensét«, melyben mind Ausztria, mind a német birodalom területéről földműveseket és iparosokat hív be Magyarországra, hogy azokat főleg a Bánságban, de Magyarország egyéb területén is letelepítse, 1763. február 25-én adta ki. A telepítés lebonyolítására 1766-ban »gyarmatosító bizottmányt« szerveztek, mely Ulmban, Kölnben, Frankfurtban, Schweinfurtban és Regensburgban császári biztosokat állított a toborzás irányítására. Ebben az időben a Bánság lakosainak a száma mindössze 32.981 katolikus lélek volt. Úgy látszik, hogy a Balkánról bevándorolt görögkeleti vallásúakat nem vették számba. A királynő haláláig nagy számban vándoroltak be és telepedtek le a Bánságban külföldiek: frankok, svábok, bambergiek, tiroliak, felső-ausztriaiak, felső- és alsórajnaiak, pfalziak, mainziak, luxemburgiak, badeniek, kölniek, hesseniek, nassauiak, breisgauiak, fürstembergiek, lotharingiaiak, tირeriek, elzászok, schwarzwaldiak, piemontiak, franciák, olaszok és spanyolok. A külföldiekhez hasonló mértékben támogatták a szerbek és románok betelepődését is. *Mária Terézia* telepítése alatt 1762-től 1772-ig 27 meglevő községet nagyobhitottak meg hozzáépítéssel és 31 teljesen új községet alapítottak a bevándorlók. A nyugati bevándorlók száma 43.201 főre rúgott, míg a déli népek közül a románoké 181.639, a szerbeké 78.780, a bolgároké 8.683, a cigányoké 5.272 és zsidóké 353 fő volt. A pancsovai, új-palánkai, mehádiai és karánsbesi katonai őrvidek 23 községének a lakosaival összesen 450.000 lélekre nőtt a Bánság lakosságának a száma.

Mária Terézia telepítése mintaszerű volt, a telepések illetménye, az ú. n. sessio, 37 kat. holdat tett ki (24 h. szántó, 6 h. kaszáló, 6 h. legelő, 1 h. belsőtelek). A telepések lakóházai két szoba konyhával épültek. Az új községeket ellátták templommal, iskolával és ispotállal. A községek építésére nézve rendelet szabta meg az utcák szélességét, közkútak elhelyezését, korcsmatartást stb. A bevándorló telepések gazdaságának berendezéséhez is segédkezett nyújtott a kincstár, bár egy bizonyos időn túl már csak olyanokat fogadott be a nyugati bevándorlók közül, akik megfelelő vagyont tudtak felmutatni.

A királynő telepítését fia, *II. József*, folytatta. *II. József* 1782. szeptember 21-én bocsátotta ki telepítési felhívását a felsőrajnai tartományok népéhez. »Mi, *II. József* — szól a felhívás — Isten kegyelméből választott római császár, Magyar-, Cseh-, Gácsország és Lodóméria királya stb. ezennel tudtára adjuk mindenkinek, hogy mi Magyar-, Gács- és Lodóméria országainkban sok üres és pusztá földet bírunk, melyeket német birodalmiakkal, leginkább felsőrajnai tartományiakkal szándékozunk benépesíteni. E végből minden hozzánk bevándorlandó birodalmi családnak, melyek földműveléssel és kézi mesterségekkel foglalkoznak, melyekre szükségünk van, császári szavunkkal ígérünk: tökéletes vallás- és lelkiismereti szabadságot, házhelyet, földet, lakóházat, igavonó- és tenyészállatot, szekeret, tíz évi adómentességet, a letelepülésig útiköltséget, ellátást, orvosi gyógykezelést stb.«

A felhívás eredményeképen közel 3000 család vándorolt be (mintegy 15.000 lélekkel) a német birodalom területéről. Az új telepések részére 13 meglévő községet nagyobbitottak meg és 14 új községet építettek. A bevándorlók közül földesuraknak is átengedtek telepéseket magántelepítésre. Így *Lázár Lukács* 100, *Kiss Izsák* 40 és *Karácsony Bogdán* 15 telepés családot, Temesvár városa pedig 19 családot fogadott be. 1787. év elején befejeződik *II. József* telepítése. Ekkor felhívás jelenik meg, hogy további rendeletig megszűnnek a kincstári telepítések, új bevándorlók csak saját költségükön és veszélyükre jöhetnek be, ha magánosok birtokain kívánának letelepedni.

A XIX. sz. elején, bár kisebb mértékben is, de folytatódik a külföldiek betelepülése. 1799-ben francia emigránsok kérik a letelepítésüket, 1802-ben 2—3000 sváb jön be, 1808-ban 80, többnyire Falkensteinből származó családot telepítenek le. A bécsi béke után Bajorországnak és Franciaországnak átengedett osztrák tartományokból, valamint Horvátországból vándorolnak be németek, akik nem akartak az új uralom alatt élni. Az 1809. évben azonban mégis 1380 üres telek volt a Bánságban, melynek birtokosai vagy elhaltak, vagy elhagyták földjeiket. Ezeket a telkeket főleg tiroliakkal, innausztriaiakkal, badeniakkal és württembergiekkel töltötték be. 1812-ben 56 gottschei család, 1811 és 14 között 141 falkensteini, 23 badenrurlachi és 1816-ban 35 württembergi család települ le. Nagy számmal jönnek be csehek is, összesen 3.424 lélek. Az újabb bevándorlás több község megnagyobbitását és új községek építését eredményezte.

A MAGYARSÁG nagyobb számú letelepedésének az okát — mint említettük — elsősorban nagyarányú elnéptelenedése, néphiánya idézte elő. De az uralkodóház németesítő politikája is közrejátszott. *Szekfű Gyula* írja egy helyen, hogy az egyik telepítési szakértő, *Bartenstein* még 1755-ben elutasította azt a gondolatot, hogy a Bánságba ismét magyarok telepedjenek, mert »veszedelmes volna a határszéleken ily elégedetlen elemeket tartani, akik újra fellázadhatnának, mint Bocskay, Bethlen, Rákóczi és Tökhöly«. Ugyanilyen értelemben ír Böhm is a magyarok iránti bizalmatlanságról: »... Károly (lotharingiai herceg) nem bír elég eréllyel, miniszterei ármányai és ijesztgetései ellenében nem tudott elegendő önállóságot kifejteni, kik azt sugdosták a fülébe, hogy a magyaroknak nem kell hinni, hogy a magyarok nagy részét még mindig titkos elégtelenség tölti el, mely a háború szerencsétlen fordulatánál a legveszélyesebb következményeket vonhatja maga után.« De a kormányzat magyarelles magatartása dacára is alakultak magyar községek, részben a kincstár, részben magánosok birtokain. Igen sok vegyeslakosságú községbe is települnek be magyarok. Iróinknál a következő magyaralapítású községekkel találkozunk:²

A XVIII. században

Monostor	Rábé	Torontálvásárhely
Kiszombor	Klárafalva	Szőreg
Pusztakeresztúr	Végvár	Törökbecse
Magyarmajdány	Dézsánfalva	Ótelek

A XIX. sz. közepéig

Majláthfalva	Magyarcsernalja
Magyarszentmárton	Magyarszentmihály
Udvarszállás	Ürményháza
Gátalja	Vedresháza

Magyarokkal vegyesen települt községek a XVIII. sz. elejétől a XIX. sz. közepéig

Fehértemplom	Pádé	Nákófalva
Németlugos	Kübekháza	Vizeds
Versec	Gilád	Nagyszeder
Karánsebes	Nagyszilvás	Buziásfürdő
Csákvár	Aurélháza	Temesfalva
Ujbarcelona	Bolgártelep	Niczkyfalva
Becskerek	Valkány	Móriczfeld
Ópáva	Deszk	Gyertyámos
Torontáloroszi	Szanád	Daruvár
Kistopoly	Törökbecse	Nagyzám
Kanak	Törökkanizsa	Ujvár
Dóc	Bakóvár	Jánosföld
	Nagykövéres	

² Erre vonatkozólag Böhm munkája mellett lásd *Bodor Antal*: Délmagyarországi telepítések története és hatása a mai közállapotokra, Budapest, 1914., valamint *Kerék Mihály*: A magyar földkérdés, Budapest, 1939., című munkákat.

Magánbirtokosok a következő községek telepítésénél telepítettek magyarokat:

Lukácsfalva (Lázár Lukács), Alsóittebe (Kiss Izsák), Török-topolya, Nagybikács, Beodra (Karácsonyi-család), Csóka, Feketető, Kanizsamonostor, Egyházasbér (Marczibányi-család), Óbéba, Oroszlámos (Gr. Battyhányi erdélyi püspök), Ószentiván, Aracs (Szeged városa), Aranyág (Bydeskuti), Mélynádas (Tormássy), István-völgye (Damaskin), Ólés (Barách Lajos), Maleniczfalva (Gr. Szécsen), Törzsudvarnok (Petrovics József), Szaján (Tajnay), Bocsár (Hertelendy), Torontáltorda (Gr. Pejacevics), Csósztelke, Magyar-csernye (Gr. Csekonics), Tóba (Gr. Zichy), Tiszaszentmiklós, Hódegyháza (József nádor), Ferencszállás (Br. Gerliczy), Porgány (Gr. Nákó), Szőlősudvarnok (Roggendorf), Györgyháza (Rákóczy Paretich György), Tamásfalva (Bedekovich), Gilád, Nagyszilvás (Vallás- és tanulmányi alap). A magyar főurak és nagybirtokosok — mint láthatjuk — igyekeztek ellensúlyozni a külföldiek nagyarányú települését, amilyen mértékben azt a mozgatható magyar népelem lehetővé tette. Kétségtelen, hogy a jobbágyság kötöttsége szintén nehézséget jelentett a belföldi, magyar telepések nagyobb számban való idehozatalában.

Megváltozott a helyzet az 1848. évi magyar szabadságharcot követő 1863. évi kiegyezés után, mikor a magyar alkotmányos élet visszaállt és a magyar élet irányítását a m. kir. kormány vette át. Ekkor már túlestünk a jobbágyfelszabadítás nagy művén. A jobbágyfelszabadítással, valamint a szabad gazdasági rendszerre való áttéréssel járó gazdasági és szociális bajok ekkor már éreztették hatásukat. A földművelésügyi kormányzat figyelmét nem kerüli el a telepítésügy, egyelőre azonban a szociálpolitikai és nemzeti követelmények figyelmen kívül hagyásával fog hozzá a telepítésekhez. E kor első telepítési törvénye 1873-ban lát napvilágot. 1863-tól 1873-ig — mint Bernát Gyula írja — a kincstári uradalmakon létesült telepes községek »magánjogi célkitűzéssel létesültek... nem birtokpolitikai, vagy szociálpolitikai, hanem pénzügcélszerűségi« elgondolások hozták létre.³ A kincstári birtokok egyrészét főleg dohánykertészettel foglalkozóknak való kisbérletek útján hasznosítják. Ezidőben alig létesült még egy-két telepes község, azok is főleg a vallás- és tanulmányi alap temesmegyei uradalmain. Ezek: Ötvösd (1868), Józsefszállás (1868) és Magyarpádé (1870). Magán-telepítés csak egy történt, 1868-ban, a Sándor közalapítványi bérlő által létesített Torontálkeresztes.

A tervszerű telepítés az 1873:XXII. t.-c. lett volna hivatva megindítani, de a törvény szűklátókörű intézkedéseket tartalmazott. Egészséges telepítési folyamat megindítására — mely szabályozása szerint kincstári, vagy magán-telepítések révén ment volna végbe — nem volt alkalmas. A telepések vásárolt földjeiket 20 év alatt voltak kötelesek letörleszteni évi 5 százalékos kamattal. A vételárban szabad alkú alapján egyezkedhettek, mely a kincstári birtokoknál jóval meghaladta a forgalmi értéket. A kincstári

³ *Bernát Gyula*: Az új Magyarország agrárpolitikája. Budapest, 1938.

jószágigazgató ugyanis nem alkú utján, hanem egyoldalúan állapította meg a feltételeket. A hivatalnokok felfelé érdeemeket akartak kimutatni s magas szerződési árak révén... A vételár sok esetben 35%-kal volt több annál, amennyi a helyi viszonyok közt indokolt lett volna. A szerződések megkötésénél nem vették figyelembe a humanizmus, a közérkölcsiség és nemzetiség szempontjait.⁴ A telepes birtokok területe sokszor oly kicsiny terjedelemben nyert megállapítást (900 öl alatt), hogy abból a törlesztést, a közterhek viselését és életfenntartásukat nem tudták fedezni a telepesek. Még a házépítéshez sem kaptak állami támogatást. Üzletszerű volt ez a telepítési akció, semmiben sem hasonlítható Mária Terézia, vagy II. József nagyvonalú telepítéseisehez. A nép földéhségét mutatja, hogy mégis jelentékeny új telepes község alakult. Így 1876-ban létesül magyar, szlovák és bolgár telepesekkel Nagyerzsébetlak. Ugyancsak ezidőtájt bővül ki Mokrin német és magyar, valamint Bánlak magyar telepesekkel. 1880-ban alapítják német és magyar telepesek Gizellafalvát. 1881-ben létesül Szapáryfalva magyar, 1882-ben Új-józseffalva német telepesekkel, valamint kibővül Ótelek. Fellendíti a telepítéseket 1883-ban a törvényhozásnak a pénzügyminiszter számára adott az a felhatalmazása, hogy a kincstári telepváltság tartozások fedezésére 13 millió 600 ezer korona záloglevélkölcsönt vehet fel, valamint az az intézkedés, hogy ettől az időtől a telepesek 36—42 év alatt törleszthették a vételárat. Az új rendelkezés után alakul meg 1883-ban magyar s német telepesekkel Bethlenháza, 1887-ben németekkel Istvánfalva és 1888-ban Izgár és Érszeg magyar telepesekkel. 1891-ben létesül továbbá Újszentes és 1893-ban Nagybodófalva magyar telepesekkel. Ezek a községek a kincstár és részben a vallás- és tanulmányi alap birtokain létesültek. Mint láthatjuk, a telepesbirtokokat szinte egyenlő mértékben juttatta az állam a magyar és nemzetiségi földigénylőknek, a telepítési akció semmi nemzeti célkitűzést nem rejtett. A telepítéseknél csak az anyagi szempont volt döntő, aki a vételár tiz százalékát le tudta fizetni, telephez jutott. A telepesek számára nyújtott minden kedvezmény csak annyi volt, hogy két-három évig adómentességet élveztek, viszont kötelesek voltak községházat, templomot, paplakot, iskolát, valamint egyéb középületeket záros határidőn belül saját költségükön építeni, házaikat tűzkár ellen biztosítani.

A NEMZETI ÉS SZOCIALIS CÉLKITŰZÉSŰ TELEPÍTÉS csak a kilencvenes években veszi kezdetét. Bismarck telepítési politikája, mely az 1886. évi április 26-i törvény alapján 100 millió márka állami támogatással indult meg, a magyar kormánykörök figyelmét is felhívja. Siettette a kérdés egészséges megoldását a nagy arányokban meginduló kivándorlás is, mely a népesség egyrészének a földnélküliségére utal. A kivándorlás leginkább a szintiszta magyar lakosságú vidékek népét apasztotta, úgy, hogy már a nemzeti közvélemény is radikális megoldást sürgetett. Így került ismét a közérdeklődés homlokterébe a telepítési kérdés és jött létre az

⁴ Bernát Gyula említett munkájából idézve, 129. l.

új, 1894:V. t.-c.-kel megalkotott telepítési törvény. A törvényjavaslatot a következő indokolással terjesztették a Haz elé: »... azok a nyomós országos érdekek, melyek hazai közgazdasági, népesedési és nemzetiségi viszonyainknál fogva főleg mezőgazdasági és kulturális szempontokból, valamint a magyar állameszme megszilárdulásának érdekében egy helyesen folytatott és következetes rendszerrel keresztülvitt telepítési politikához fűződnek, nyilvánvalóvá teszik, hogy a telepítés képezi azon egyedüli eszközt, mellyel lehetővé válik nemcsak az ország egyes vidékein a művelhető talaj kiterjedése és a mezei munkások száma között tényleg meglévő aránytalanságok kiegyenlítése, hanem életképes telepítvények létesítése által nagyobb területek belterjesebb mezőgazdasági művelés alá vétele s ezzel a mezőgazdasági termelés fokozása is; a telepítés nyújt csak módot arra, hogy az iparkodó magyar mezőgazdasági munkások csekélyebb vagyonú részében, fajjellegénél fogva, fokozottabb mérvben meglévő birtokszerzési hajlam is kellő kielégítést találjon; végre ez képezi a főeszközt, mely által egyes vidékek helyi bajai hatályosan orvosolhatók.« A törvény indokolása tehát kihangsúlyozza a nemzeti és szociális szempontot, de azt távolról sem akarja a nemzetiségek rovására érvényesíteni, csupán addig megy el, mint az minden államnak kötelessége nemzetével szemben.

A törvény külön szabályozza a magán- és az állami telepítéseket. Az állam, magánbirtokosok és földbirtokkal rendelkező községek telepítéseket hajthatnak végre, vagy új községek létesítésével, vagy meglévők megnagyobbításával. A telepítőnek a középületek, iskola, egyház épületeinek a céljára a telep összes területének öt százalékát köteles ingyen átengedni. A belső telkek terjedelmének legalább 400 négyszögölnek kell lennie, a külső birtok nagysága 10-től 80 holdig terjedhet. A vételár szabad megegyezés tárgyát képezi, de a törvény kötelezi a telepítőt arra, hogy házépítési célokra telephelyenkint 400 forint összegű kölcsönről gondoskodjék, legfeljebb 5 százalékos kamattal. A magántelepítéshez hatósági engedély szükséges. Az állami telepítés lebonyolítására 3 millió forint összegű alapot rendelt a törvény létesíteni, melyből a birtokvásárlások, házépítések és talajjavítások voltak fedezendőek. A vételár első részletének kifizetése után a telepes, a hátrálék bekebelezése ellenében, telekkönyvi tulajdonossá vált.

A fenti törvény alapján megindított állami telepítések útján — magántelepítések nem is történtek — a következő községek alakultak, illetve bővültek ki a Bánságban:

Temes megyében:

Sztancsófalva (hozzátelapítés) 1903. *Mosnica* (hozzátelapítés) 1903.
Temesrékás (hozzátelapítés) 1899. *Babsa* (hozzátelapítés) 1903.

Torontál megyében:

Felsőmuzzslya, 1905. ba telepített magyarok áttelepülésével.
 1900-ban Nagybecskerek határá-

Krassó-Szörény megyében:

Igazfalva, 1893.

Facsád (hozzátelepítés) 1900—3.

Bálintc (hozzátelepítés) 1903—4.

Begamonostor (hozzátél.) 1903—4.

Begahosszúpatak

(hozzátelepítés) 1909.

Nórincese (hozzátelepítés) 1910.

Vásáros (hozzátelepítés) 1910.

A telephelyek nagysága 15—37 k. hold között változott, átlag 24 k. holdat tett ki, a beltelkek nagysága 600—1600 négyszögölre rúgott. A földárak 100—400 korona között mozogtak. Egy telepesház felépítése 1330—1700 koronába került, ebből az összegből a kincstár 800 koronát előlegezett, a többitet a telepesnek előre kellett lefizetnie. A telepek átlagos vételára 6000—8060 korona között mozgott, amit 50 év alatt kellett letörlesztenie négyszázalékos kamattal, de az első két évben tőketörlesztés nem volt, csak a kamatokat kellett fizetni. A telepes földek háromnegyede szántó volt, melyhez 3—5 hold közlegelő járult. A telepek feléhez még 1—3.5 hold erdő és helyenkint némi kert és szőlőterület is járult. E telepítések alkalmával a kincstár 1908-ig 140.000 korona költséggel járult hozzá a középületek költségéhez, a kilencszázas évektől pedig az gondoskodott a telepesházak felépítéséről, aminek költségét a föld vételárával együtt törlesztették a telepesek.

A telepítések szinte kizárólag meglévő községek mellett, hozzátelepítéssel létesültek. Ennek oka az, hogy a kincstár már korábban eladta birtokait s nem rendelkezett oly nagy területtel, melyek telepítések céljára alkalmasak lettek volna, sőt a legtöbb esetben magának is vásárlás útján kellett a megfelelő területről gondoskodnia. Rendkívül megnehezítette a telepesek életét, hogy a kilencvenes években a telepes földeket irtatlan erdőterületeken osztották ki. A földek tele voltak tuskóval, gyökérrel, amit előbb ki kellett irtani. A telepesek legtöbbször nem értettek az irtáshoz és napszámosokat kellett e munkára fogadniok. »A telepes azt sem tudta mihez fogjon — írja Kerék Mihály — a szántóföldjéről irtsá-e a tuskót és a gyökeret, a házépítéshez való anyagot hordja-e, családját, ingóságait hozza-e előbb, vagy a szántóföldi munkálatokat végezze el. Rendszerint a házépítéssel kezdte el, hogy családjával valahol meghúzódhassék. De mivel ezzel sietni kellett, kénytelen volt ideiglenesen összetákolni valamit; gyakori eset volt, hogy az őszi esős időkben ideiglenes földkunyhókkal kellett megelégednie. Az őszi munkák miatt ritkán kerülhetett sor istálló építésére és így állatai az udvari szobában teleltek ki... Ilyenformán a telepesek egy része évekig alig látta hasznát földjének, saját vagyontkáját fogyasztotta.«⁵

Bár az 1894.V. t.-c. alapján végrehajtott telepítéseket már nagyobb körültekintéssel végezték, mint a korábbiakat, még távol álltak attól, hogy a bírálatot kibírják. Míg *Mária Terézia* és *II. József* idejében felszerelt gazdaságokat, az első évben pénzbeli ellátást kaptak a telepesek, a középületeket a kincstár építette stb., itt a telepeseknek úgy kellett megküzdeniök a földdel, mint az első foglalók-

⁵ I. m. 53. l.

nak. Nem sokkal volt kedvezőbb a helyzetük az amerikai vadnyugatot meghódító telepeseikénél. És ezt a liberálisizmus rovására írhatjuk. *Tisza István* miniszterelnök képviselte a legkifejezöbben a kor szellemét. Az 1900. évi költségvetés parlamenti tárgyalása alkalmával annak a véleményének adott kifejezést, hogy a tömeges telepítés sokkal nagyobb áldozatot igényel, mint amekkora eredményt el lehet érni általa. A nagy telepítések ideje elmúlt — mondotta — ma már csak a parasztság lépésről-lépésre való birtokszerzését lehet előmozdítani.

EZEK UTÁN NEZZÜK mit jelentett a magyarság számára nemzeti szempontból az inkább kísérletinek nevezhető telepítési akció? A telepítések legfontosabb nemzeti feladatának az kellett volna lennie, hogy a korábbi, a XVIII. és XIX. századbeli telepítésekből kimaradt magyarság jusson országos számarányának megfelelően földhöz a Bánságban, ám ez az elv csak a kilencvenes évektől kezdve nyert érvényesülést, korábban a nemzeti szempontokra való tekintet nélkül egyformán telepítette a magyar kormány a nemzetiségeket a magyarsággal. Éppen ezért a telepítések révén alig javult az ottani magyarság arányszáma.

A magyarság és a nemzetiségek arányszáma a következőképen alakult 1880 óta a községekben (a városok adatainak figyelembe vétele nélkül):⁶

megye	év	magyar	német	román	szerb	más
		s z á z a l é k				
Torontál	1880	15.7				
	1890	17.1	31.0	15.2	31.1	5.6
	1910	21.0	26.6	14.5	32.2	5.7
Temes	1880	5.4				
	1890	6.5	33.7	42.2	14.4	3.2
	1910	11.9	30.1	40.1	14.4	3.5
Krassó-Szörény	1880	1.9				
	1890	2.7	11.8	76.4	3.0	6.1
	1910	7.3	12.0	72.1	3.1	5.5

A falusi magyarság gyarapodása 30 év alatt Torontál megyében 5.3, Temes megyében 6.5 és Krassó-Szörény megyében 5.4 százalékot tett ki. A telepítések tehát lényegében nem sokat lendítettek a magyarság helyzetén, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy a fenti gyarapodás sem tisztán a telepítések révén állott elő. A falusi magyarság számát növelte a telepések mellett a mezőgazdasági munkáscsaládok és uradalmi cselédeknek a természetes népmozgalom folytán való letelepülése is.⁷

⁶ *Bodor Antal*: i. m. 49. l.

⁷ A bánsági magyar telepes községeknek a román megszállás alatti helyzetére nézve *Dr. Jakabffy Elemér* és *Dr. Páll György*: A bánsági magyarság húsz éve Romániában, 1918—1938. Budapest, 1939.; *Dr. Sulyok István* és *Dr. Fritz László*: Erdélyi Magyar Evkönyv 1918—1929, Kolozsvár 1930. és *Dr. Oberding József György*: A bánsági magyarság, Budapest, 1937. című munkái tartalmaznak adatokat.

A Bánság a legjellegzetesebb magyar telepítési vidék. A kiegyezés óta a Bánságon kívül csak Bácsbodrog megyében létesült állami telepítés útján öt község és egy néhány hozzátelepítés, különösen Erdélyben. Az erdélyi telepítések főleg a bukovinai magyaroknak nem a legjobban sikerült hazatelepítésével állnak kapcsolatban.⁸ A magyar telepítési ügy történetét tehát a bánsági telepítésekkel nagyjában ki is lehet meríteni. Sovány telepítésügyi történetünk szomorúan mutatja, mennyire elhanyagoltuk azt a multban, de intő példa egyben a jövőre nézve is, mikor céltudatos telepítések révén hazánk nemzetiségi térképét kell megjavítanunk.

OBERDING JÓZSEF GYÖRGY

⁸ A bukovinai magyaroknak az első világháborút megelőző időben történt részleges hazatelepítésére nézve I. Dr. Oberding József György: A bukovinai magyarság településtörténeti és társadalomrajzi vázlata, Kolozsvár, 1939. című munkát.

MAGYAR FIGYELŐ

ZRINYI MIKLÓS MÁTYÁS KIRÁLYRÓL

MÉLTÓ ITTA KIRALY MESTERSÉGES VITEZSEGEN megállapodni és elméinkben venniünk, hogy miképpen tudná ő az alkalmas idöket megválasztani minden állapotra és történetre. Ebben a hadban néki ereje nem vala, kivel szemben megharcolhatott volna, azért soha semmiképen ki nem hagyá magát venni a mezőre: eleget mesterkedék, hogy kicsalhassa, néha futásnak tettivel, néha bosszus kihivatallal, néha dicsőségnek képével, de ennek az okos hadviselőnek az vala az ő feltett célja, hogy az ellenséget onnan kiuntassa és kiéheztesse. Azért nem akara az ellenség tanácsán járni, sem az ő kedvéért s bosszuságáért bolondságot a maga igyekezetinek elfordításával cselekedni. Jut jól eszembe Fabius Maximus, jut ama másik római hadnagy, kit Pyrrhus király harcra ki akarván venni: Gyere ki egyem a mezőre, ha vitéz vagy: az vala válasza: Sőt, ha te vagy vitéz, végy ki innen ellenemre, hogy kimenjek a mezőre veled harcolni. Jut ismét Julius császár, akinél senki jobban nem tudta a hadiállapotokat s tanácsokat változtatni, mert néha, hol kellett, oly vakmerően mégyen vala az ellenségre, néha, mikor ismét más szüksége volt, úgy besáncolta magát, senki ki nem vájhatta... Az mi szerencsétlen Lajos királyunk nem tudta azt a hadi mesteriségét, sem az ő vada: azt tudja vala, hogy nincs a hadakozásban több mesteriség az ütközetnél, azért most is sóhajtjuk akkorbéli romlásunkat. Non licet in bello bis peccare. [Nem szabad a háborúban ugyanazt a hibát kétszer elkövetni.] Mátyás király ezért, mint akármelyik régi hadnagyok közül, tudá különböztetni a maga actióit [hadműveleteit]: aminek mikor ideje volt, akkor vette elő.

Magyarországban lengyelekre mintegy vakmerő rájok mene, és rájok vitta Trencsént. Braszlóban ki nem mutatá mintegy félénk magát a mezőre; eleget nevetkezék és csúfolódék ellene az ellenség, de avval nem gondola; az ő igyekezetét véghez vivé okosan és emberül. Ismét más elmélkedésünk is lehet ennek a hadnak folyásában, mert a király sok mesterséggel élt az ellenség ellen; untalan csatákat ereszte széllal a zsákmanýosira, és avval úgy elfogyatá az ellenséget, hogy mind tornyok s mind tömlöcök rakva valának vele, egynehány ezer volt az: azért az ellenség ettül igen megfélemlék.

Második mestersege a királynak a diversio [figyelmet eltérítő hadművelet más hadszíntéren]. Aki ezzel tud élni, bizony nagy hasznait veszi. Szapolyai István, Kinizsi Pál dulja vala Lengyelországot bízvást, senki nem vala oltalmazója; tudta jól az király, hogy az ilyen kárra és hírre az ellenség el fog menni hazája segítségére, aminthogy nem is hibáza, s ez kényszeríté őket békességet csinálni. Nem kell akárminémű kicsin dolgot maga eleiben venni, hanem derekast, mert ellenséged nem indul meg akárminémű kicsin kárért, főképpen ha az, amihez kezdett, nagyobb állapotu és érdemü.

Hannibál Olaszországban hozta a hadat rómaiak ellen, és senki onnan ki nem tudta vetni; Scipio viszont bémene Afrikában, sőt indítá hadát Carthago ellen, kit ök el nem állhatának, hanem Hannibált visszahívák. Azért minden hadnagy elhigyje, hogy az diversio legmesterségebb vitézség mindenné: aki okosan él avval, nem hibálhat.

Harmadik mestersege a királynak, hogy ő nem volt oly felfuvalkodott, hogy szégyenlette volna a jó szót és ajándékot osztani, akinek

kellett, és noha nyert pöre volt már az ellenségnek annyi nyomorúságában, mindazonáltal ő sok szép ajándékokat küldte az ellenség táborában a főurakhoz, akivel magához kapcsolá szíveket azoknak, és azok osztán az két királynál jó prókatori valának az Mátyásnak úgyhogy mindenképpen az ő kedvére szólnak az királyoknál.

Negyedik observatio [észrevétel]: miképpen a király, hogy annyival inkább kivesse az ellenségnek reménségét szívéből, nagy theatrumokat csináltata a város mellett, hol ő nagy vendégségeket és táncokat szereztetett. Hihető, hogy nem a maga gyönyörködéséért, mert Mátyás király nem olyan természetű volt, hanem az ellenség bosszantására, aki éjjelnappal láthatja vala ezt a vigasságot, holott ő éhezik s koplal vala. Azért az is használt a Mátyás intentiójára nem keveset, gondolván az ellenség, ha a magyarok ilyen könnyen jutnak a hadakozáshoz, vendégséggel s táncsal, meddig mi azokat kiuntatjuk, mindnyájan éhen meghalunk addig...

Ötödször, lássuk a királynak serénységét. Mikor a három király békességesen összejöttek egymással való tractálásra, mely serényen viseli magát a mi királyunk; ötet sem a szép szó, sem harag, sem ijesztés ki nem tudná verni a maga praetensiójának [követeléseinek] elhagyásából, s noha mindeniknek megadja vala a becsületet felettébb is, ugyan a maga intentióját végbenvivé bátran: úgy annyira, hogy a Mátyás mind a két királytul sem fél vala, amazok pedig tartani kezdtek volt már a háborúságos szívetül. Tanuljon ebből minden ember, ne fogjon lágyan senki a dolgában, hanem keze-lába legyen az aktiónak, akit ember cselekezik, mert ha csak lassú és negédesen operál, semmi jutalmát nem vészi.

Qui timide petit, docet negare.

[Ki félve kér, megtagadni tanít.]

Hatodszor, méltó observálnunk azt is, hogy a Mátyás király megvendéglé a több királyokat. Mely nagy volt az ő providentiája [előrelátása], hogy oly méltóságosan tarthatta őket és királyi módra. Hihető, hogy még otthon is meggondolta ő eztet, és arra való készüllete is volt, és nem kellett akkor osztán kétféle kapni, sem futkozni, keresvén a pohárszékeket, pohárokat és egyebet kölcsön másoktul. Azt írja a história, hogy semmi hijja nem volt a három király tartására való méltóságnak. Ezek mind méltóságra való grádicsok, akit Mátyás el nem mulatott, sem más király nem mulatja el, aki olyan léssen mint Mátyás.

Sabácot közép télen száll meg a király, oly resolutioval: vagy ott meghal, vagy megvészti. Aki ilyen resolutióval megyen a hadban, nem jön szegényvallással vissza. Harminc nap alatt megvevé stratagémával [hadicsellel]: elmentté tette vala magát, de fele hadának ott marada titkon: a törökök nekiörülvén a király elmenetelének, pusztán hagyják az tulsó bástyákat, csak mind a király felé néztek, azért nekimenének tul ostromnak a magyarok; a király is visszatérvén, könnyen megvevék. Tanuljon itt minden kapitány az törökök szerencsétlenségén, ne hagyja el a vigyázást, az őrzést, ha elmegyen is az ellenség, ne járjon úgy, mint sabáciak és régen trójaiak a falóval. Mindenkor álnokságot kell gondolni az ellenségről, és így meg nem csalattatik. Turpe est dicere: nun putaram. [Csúnya dolog azt mondani: nem hittem volna.] Hogy télen szállotta meg Sabácot, a sincs mysterium [rejtett ok] nélkül; tudniillik tudta jól, hogy akkor a török össze nem gyülekezik, nem is mehet könnyen segítségére; jó azért oly időt választani a vitézkedésre, az kit az ellenség megsem gondolna és néki alkalmatlan.

(Gróf Zrinyi Miklós összes prózai munkái.
Sajtó alá rendezte Markó Árpád.)

„KÉT VILÁG KÖZÖTT“

AZ IRAS KENYES MESTERSEG. Különösen hanzánkban. Mert nálunk az írás iránti hajlandóságot az ember úgyszólván az anyatejjel szívja magába. »Úr ír«: ezt tanuljuk az elemi iskola első osztályában, az első napon, ahogy a betűvetés kemény robotjába befognak. Sajnos, azt nem tanuljuk, hogy »úr olvas«. Talán ezért van az, hogy sokkal többen vannak minálunk az írók, mint az olvasók és ezért indul meg minden héten legkevesebb két új folyóirat: hogy mindenkinek legyen »orgánuma«, ami-ben kírhatja magát. S alighanem ez az oka — egyik oka legalább is — annak a szomorú ténynek, hogy a kritika nálunk lassan elcsökevényesedik. A sok írástól nem igen érünk rá arra, hogy elolvassuk — rendszeren elolvassuk — azt, amit meg kellene bírálnunk. Nem egyszer kaptam rajta egy-egy előkelő folyóiratunk könyvbíráloít azon, hogy a recenziált munkát — a tartalomjegyzék alapján ismertették s így nem azt írták meg, ami benne volt, hanem azt, aminek a tartalomjegyzék szerint benne »kellett« lennie. Ez az egyik kedvelt metódus. A másik abban áll, hogy lapozás közben megpillantott mondatokat vesszünk tollhegyre s ezek, vagy az ezekhez fűzött asszociációk alapján készítjük ki a »tettet«. Így fordul át a kritika tisztas műfaja valami másba: parodiába. »Így irtok ti!«

Ezek a gondolatok forogtak a fejemben, amikor végigolvastam a parázs sajtópolemíát, amely egy budapesti napilapban Bárdossy Lászlónak a »Hitel« s a »Pester Lloyd« lapjain megjelent tanulmánya, illetőleg ennek egyes »felszúrt« mondatai körül keletkezett. Ez a tanulmány eruditus, önállóan gondolkodó fő munkája, amely bizonyos megérdemelné a komoly, alapos kritikát. Ebben ezideig nem volt része. De egyébként »kikapott« alaposan. Ez a fő. Az annál mellékesebb, hogy a bírálók elfelejtették előbb elolvasni azt az írást, amit megtámadtak.

Háború van most a nagyvilágban s tudjuk, hogy a háborúban a sikeres hadviselés elemi feltétele a gyorsaság. Az ellenfelet akkor kell megtámadni, amikor még erőt felvonulás közben éri a roham. Bizonyára ez a tanulság lebegett annak az ismert liberális publicistának szemei előtt is, aki már akkor jónak látta tűz alá venni Bárdossy gondolatainak »menetelő oszlopait«, amikor a Pester Lloydban tanulmányának még csupán egy része volt olvasható. Hiszen ezt sem kellett egészen elolvasni. Elég volt »kipécézni« belőle két mondatot.

Így született meg a vád, hogy Bárdossy »azt az érthetetlen és minden magyar embert megbotránkozató állítást kockáztatja meg, hogy kár volt ragaszkodni állami függetlenségünkhöz, jobb lett volna a hűbéri, vagy vazallusi, szóval valamilyen alárendeltségi viszonyba kerülnünk a Német- vagy a Törökbirodalommal«. (Bailla Antal, Pesti Hirlap, febr. 18.)

A »Hitel« olvasói persze tudják, hogy az inkriminált tanulmányban ilyen »állítás« nem található. Bárdossy László nem is mulasztotta el, hogy a Pesti Hirlap főszerkesztőjéhez intézett levelében erre ne figyelmeztesse támadóját. Ez mindazonáltal továbbra is kitartott amellett, hogy amit Bárdossy írt, azt nem lehet másképpen érteni, mint ahogy ő értette. Dehát mit is írt voltaképpen Bárdossy? Ezt:

»... a sors velünk különösen kegyetlen volt. Ha az elvázott magyarság akár az egyik, akár a másik hatalom birtokállományába kerül, ennek védelme alatt úgy, ahogy összeszedhette volna magát és épen úgy megvárhatta volna az idők fordulását, mint a balkáni népek. De így két egymást súroló malomkő örölte, tépte, szaggatta a magyarságot százhatvan éven át.«

Ha a kritikus végigolvasta volna a tanulmányt, alighanem ő is rájött volna, hogy mégiscsak másképp kell érteni ezt az idézetet, mint ahogyan ő interpretálta. Nyilatkozatában Bárdossy figyelmeztette is erre: »Az önálló magyar államiság fenntartásáért folytatott politikai küzdelem méltatása tanulmányom tárgya s B. A. azt merészeli a tollam alá csempészni, mintha feleslegesnek vagy éppen károsnak ítélném ezt a politikát!«

De nemcsak a tanulmány egész tartalmából kellett volna a »vád« képtelenségét belátni, hanem annak egyes félreérthetetlen szövegrészeiből is. Idetartozik már a fenti idézet elején a »sors« kegyetlenségére való utalás. Már ebből is látható, hogy nem arról van szó, mintha a szerző a magyaroktól maguktól valami más, szellemükkel és természetükkel ellenkező magatartást várt volna. Csupán a »sors« lehetett volna más, kegyelmesebb! De még világosabb a tanulmány befejező részében ez a mondat: »Sohasem tudhatjuk, hogy ha nem úgy járunk el, ahogyan tettük, ennek milyen belső és külső következményei lettek volna, ami ismét módosított volna helyzetünkön és vele az erők játékának végső eredményén.« Balla persze ezt már nem olvasta. Addigra ő már pihent babérain. De közben még ráért kitanítani »áldozatát« arról, hogy a nagy történetírók műveiből levont módszertani tanulság szerint a historikus »lehetőleg ne vesse fel azt a kérdést: mi történt volna, ha nem ez vagy az történik?« Kár, hogy Balla maga nem tartja tiszteletben e módszertani tanulságot. Hiszen ennek leszögezése előtt alig néhány sorral a következő érvelésbe bocsátkozik: »Mindenképp beláthatja, hogy ha Magyarország egységesen válik akár török, akár német vazallussá, várható volt a függetlenségével ítéletnapig. Ha német vazallussá lett volna, ma itt nem beszélénk magyarul, ha törökké, az ország elvadult Balkánra süllyedt volna.« Ez az idézet elég tanulságos, mert azt mutatja, hogy Balla maga esett bele mindkét hibába, amivel Bárdossyt vádolja. Nemcsak abba, hogy spekulatív kérdéseket vet fel s azokra dogmatikus határozottsággal válaszol, hanem abba is, hogy elítéli »vitéz, bús nagyapáinkat«: hiszen Erdély vezető államférfiainak, Fráter Györgytől egészen Teleki Mihályig mindig az volt a leghőbb vágya és egyre megújított törekvése — mint ezt Bárdossy, az igazsághoz híven megállapítja — hogy újraegyesítse a szétszakított Magyarországot, lehetőleg a Habsburg uralkodók jogára alatt: tehát, Balla formulájával élve, hogy »német vazallussá« legyen! Tették pedig ezt éppen azért, mert tisztában voltak azzal, hogy a szétszakítottság állapotában, két malomkö között, a legsúlyosabb és a legvégzetesebb a magyarság elvesztése.

S ezzel el is érkeztünk oda, hogy világosan megértjük, miként kell interpretálni Bárdossy inkriminált szavait. Nem vád az a magyarság törekvései ellen, nem is történeti spekuláció. Csupán egy fájó magyar szív sóhaja a magyarság végzetes és helyrehozhatatlan elvesztésén. Szép és örvendetes dolog, hogy Balla Antal — miként mondja — Rankétól és Macaulaytól tanulta a történetet. De azért az sem ártana tudományának, ha egy-két modern magyar történelmi munkát is elolvasna. Példának okáért a Hóman—Szekfű-féle Magyar Történet testes köteteit. Vagy Szabó István kitűnő munkáját, »A magyarság életrajzát«. Ennek 82. és 83. lapján többek között a következő nagyon tanulságos és figyelemreméltó fejtegetéseket olvashatná: »Ma már, új nagy csapás után, mely a mohácsi elbukás jelentőségét a maga messzeható következményeivel először fedte fel teljes egészében, világosan látható, hogy a mohácsi csatában nemcsak impérium bukott el, nemcsak a magyar politikai hatalom hanyatlott le és kényszerült állása feladására. A politikai hatalom formái nem örökérvényűek s a régi hatalmi állás újraszülethetik, ha a politikai keretek zúzódásai között állományában többé-kevésbé változatlanul

megmarad a nemzeti élet alapanyaga, a tápláló őstalaj, a nép. A mohácsi romlással azonban olyan fejlődés indult el, amely felemészítve a magyarság népi tömegének jelentős hányadát, a magyarság és más népek állagában helyrehozhatatlan eltolódásokat idézett elő s az ország történeti határai között is megbontotta a magyarságnak és az ország más népeinek addig kedvező arányát. Az ország földjén másfél századon át folyó magyar-török küzdelem a magyarság népi hanyatlásának korát jelenti... Míg e korban más népek viszontagságaik mellett is megsokasodtak, sőt megsokszorozódtak, a magyarság nemcsak azt a természetes gyarapodási többletet veszítette el, mely más népeket ezalatt kiterjesztett, hanem már elért népi állagának 40—55%-át is.« E pusztulás okai között Szabó István fejtegetései szerint is »a legfontosabb tényező az volt, hogy az ország két századra harctérre változott s így népének nemcsak a katonai véráldozatot kellett vállalnia, hanem azt a sorsot is, amit egyfelől a török haremodor és a török uralom, másfelől pedig a nyugati segítség mért a békés polgári lakosságra«. A baj főoka tehát az volt, hogy »gyepüvé«, amolyan »res nullius«-szá váltunk két küzdő nagyhatalom között s ezért mondja joggal Bárdossy László, hogy »széttagoltságunk volt minden későbbi baj igazi forrása. Ez immár axiomatikus igazsága a magyar történetírásnak«. Ezt csak az vonhatja kétségbe, aki nem ismeri legújabb történetírásunk megállapításait.

Egyébként lehet, hogy Balla ebben kivétel. Lehet, hogy olvasta az idézett munkát s másokat is. Hiszen ő bizonyára sok mindent olvasott, talán inkább túlsokat, mint túlkeveset. A baj csak az, hogy ő bizony ugyancsak felületes olvasó. Mert, lám, replikájában is nehézményez egyes fejtegetéseket Bárdossy tanulmányában, amelyek — szerinte — a Mohács előtti állapotokra vonatkoznak. Holott, ha figyelmesen olvasott volna, észre kellett volna vennie, hogy nem a Mohács előtti, hanem a Mohács utáni állapotokról van szó. Dehát mi egyebet is várhatnánk, mint pontatlanságot és felületességet egy »szakmabeli« történésztől, aki egy rövid cikkcsekében kétszer egymásután is (tehát nem véletlenül) »Barbarossa uralkodókat«, illetőleg »Barbarossa császárokat« emleget — így, többes-számban! Vajjon ezt is Rankétól tanulta?

*

EXIT BALLA... Dehát »vérszagra gyül az éji vad«. Ha komoly frásokat nem is olvasunk el, a sajtóban valahol megindult hajszáról vajjon melyikünk ne venne tudomást? Hiszen harcos és vadász-ösztönök ágaskodnak ereinkben s mint Hellas klasszikus népe, mi is »agonális« szenvedélyek rabjai vagyunk. Balla nyomában így hamarosan megjelenik egy újabb — azzúttal névtelen — bajvivő, aki a »Pester Lloyd«-ban *állítólag* olvasott cikknek »azt a különös megállapítását« teszi panasz tárgyává, hogy »Magyarország voltaképpen tartományi életet élt Buda visszafoglalásától kezdve (sic!) egészen a 67-es kiegyezésig«. (Pesti Hirlap, február 27.) Kell-e mondanunk, hogy a cikkben egy árva szó sincsen sem Buda visszafoglalásáról, sem a 67-es kiegyezésről? Hiszen mindkettő kivülesik a készülő mű témáján, amelynek címe »Magyar politika a mohácsi vész után«. Az álcázott bajnok kétségkívül nyugodtan állíthatja, hogy »az az állítás, hogy Magyarország a 17. század végétől 1867-ig nem élt önálló állami életet, nem felel meg a tényeknek«. Csupán arra vagyunk kíváncsiak, hogy kitől ered ez a nagy garral cáfolt »állítás«? Bárdossytól nem, annyi bizonyos. Ő mindig csak a Mohács utáni helyzetről beszél, amikor azt fejtegeti, hogy »lépésről-lépésre követni lehet azt a történelmi folyamatot, amelynek rendjén a magyar államiság fokozatosan keletre szorult vissza és elkülönült a török hódoltsági, valamint azoktól a nyugati területektől, amelyek ugyan a Magyar Királyság büszke címét hordozták

vézna testükön, de valójában hamarosan a Habsburg-uralom tartományainak rangjára süllyedtek le. Ezekben a részeken megbénult a magyar államiság, ügyeiket nem autonóm szervek, de az ország határain kívül székelő idegen hatóságok és hivatalok intézték, legtöbbször a magyar származásúak minden közreműködése nélkül. Ha eltekintünk attól a merőben formális szemponttól, hogy a magyar király címét ki viselte, és azt nézzük, hol élt a magyarság a saját maga által fenntartott és igazgatott keretekben, akkor *nem lehet kétségünk abban, hogy Mátyás királysága az erdélyi fejedelemségben folytatódott, s a fejedelemség volt a magyar államiság természetes jogutóda. Ezen a történeti és politikai tényen nem változtat az, hogy később, a török hódoltság megszűnése után, ismét a nyugati részek veszik át a vezetőserepet a nemzet életében.* Más államok története is ad arra példát, hogy az állami szuverénitás időnkint hol ebben, hol abban a területileg is körülhatárolt nemzettestben helyeződik el, amíg ismét szétáradhat az egész szervezetben s a bénult tagokba visszatér az élet».

A tétel tehát, Bárdossy tanulmányának centrális tétele, éppenséggel az, hogy a magyar állami önállóság nem veszett el, annak ellenére, hogy a »királyi« Magyarország Habsburg-provinciává törpült a Mohácsot követő zavaros időkben, hanem Erdélyben talált menedéket s ekkép Erdély lett — Ravasz László szavai szerint — »a magyar történelmi folytonosság utolsó és egyetlen fellegvára«. (Eszerint, notabene, Ravasz Lászlót is perbe kellene fogniok azoknak, akik Bárdossy fejtegetéseinek »felháborodtak«!) Amikor pedig Erdély történeti szerepe megszűnik, a török hódoltság után, akkor »ismét a nyugati részek veszik át a vezetőserepet a nemzet életében«. Következésképpen a folytonosság sem itt, sem ott nem szakadt meg s így Bárdossy épen az ellenkezőjét állítja annak, amit a szájába adtak! *Igy olvastok ti!*

De talán eretnokség azt állítani, hogy Mohács után a »királyi« Magyarország a Habsburg-uralom tartományainak rangjára süllyedt le? Nézzük meg hát, mit mond erről a legilletékesebb történetirő, a mai magyar historikus nemzedék nagymestere, Szekfű Gyula. Ha valaki figyelmesen elolvassa a »Magyar Történet« IV. kötetében e témának szentelt II. fejezetet, elkerülhetetlenül az lesz a benyomása, hogy Bárdossy epigrammatikusan csak azt foglalta össze az idézett sorokban, amit a tudós történetirő, roppant erudíciója mérlegén hosszas, alapos előadásban fejteget. Itt csak néhány markáns idézetet adhatunk:¹

»Az a Magyarország, mely a török támadás és polgárháború következtében Ferdinánd kezén maradt, csak egy foszlány volt, reálpolitikailag inkább csak negatív értékelhető egység.« (66. l.) »A király megtartja ígéretét, megtartja magyar tanácsát, melybe nem nevez ki idegent, de az ország legfontosabb ügyeit, éppen azokat, amelyek a védelemmel függtek össze, a magyar tanácstól független hatóságokkal intézteti, melyek az ország határain kívül székelnek.« (67. l.) »A Ferdinánd-féle reform az országot azon tartományok közé szorítja le, melyeknek központi kormányait az új, országfeletti központi szerveknek kell alárendelni.« (70. l.) »Minden udvari hatóságnak jegyzékét és szabályzatát az ú. n. udvari státusrendeletekben foglalta össze, melyek közül Mohács óta a legelső, 1527 január 1-éről, már eléggé jelzi az utat, melyet a magyar államiság fog megtenni, beiktatva az osztrák és cseh tartományok közé.« (u. o.) »Thurzó helytartósága az első eset, mikor a magyarság egyik régi intézménye két nagy ellentét... ütközőpontjába kerül és feladatát többé nem tudja betölteni. Az egyik ellentét a magyar állam és a területére benyo-

¹ A mű első kiadása szerint idézek.

mult idegen erők közt van azóta, hogy a király kint lakik és országa megtartására idegen katonaságot kénytelen beküldeni. *A magyar állam szuverenitását ezen idegenektől függő hadseregekkel szemben már a nádor sem tudta érvényesíteni*, annál kevésbé az országbíró, kinek helytartósága a külföldi katonaság megszabályozásáért folytatott küzdelemben telt el.« (75. l.) Ezekhez az idézetekhez nem kell kommentár. De egyet még ideiktatok Szekfü egy újabb tanulmányából: »A három részre vagdalt országban alig volt lehetőség arra, hogy a magyarság régi független életét tovább élje, hiszen mindenütt idegenek parancsoltak neki: Nyugaton Bécs, Erdélyben Szolimán, a hódoltságban basák és bégek.« (Mi a magyar? 519. l.)

*

EZZEL A NÉVTELEN és lelkiismeretlenül tájékozatlan vádaskodóval korántsem lett volna érdemes ily hosszasan foglalkozni, ha vádját — a Balláéval együtt — egy tekintélyes és a megszállás alatti időkben nagy érdemeket szerzett közéleti férfiú, Szüllő Géza is nem tette volna magáévá. (»Az álló órák.« Pesti Hirlap, március 7.)

Szüllő Géza mindenképen más lapra tartozik, mint Balla Antal. Őt semmiesetre sem érheti a felületes olvasás szemrehányása, mert ő még annyit sem olvasott el Bárdossy tanulmányából, mint amennyit Balla — rosszul ugyan — mégis elolvasott. Ő merőben a támadó cikkekben merítette vádjai anyagát és egy ilyen régi, tapasztalt politikusnál valóban megható jóhiszeműséggel készpénznek vette, amit azokban olvasott. Csakis így vált lehetségessé, hogy Bárdossy tanulmányának lényegét »két konklúzióban« lássa. »Az egyik az, hogy Magyarország 1526-ban, a mohácsi vész után két malomkő, a német és a török közt őrlődött és jobb lett volna, ha nem őrlődik, ami azonban világos állásfoglalást követelt volna a magyar államtól, ami viszont behódolás lett volna, a független önálló államiség elvének feladása. A másik tétel az volt, hogy Magyarország ennek következtében igazában 1526-tól 1867-ig tartományi helyzetben sínylődött és a nemzeti önállósági gondolat valójában csak kryptogam módon nyilvánult meg.«

Tedd félre, nyájas olvasó, a középiskolában fölszedett csekély logikai tudásodat és ne akadj fenn azon a rejtelmes tényen, hogy ez a »két konklúzió«, amely konokul és hangosan ellentmond egymásnak, hogyan lehet egyetlen s pedig logikailag nem épen iskolázatlan szerző »áhaspontja«: hiszen tudod, hogy az ostromozott szerzőnek egyik »konklúziót« sem lehet a szájába adni — mármint a hű és tárgyilagos interpretáció szabályai szerint. Inkább bámuld meg a harmadik kézből való átvétel nyomán keletkező travesztia e csodáját, amelyről a néhai való Karintly Frigyes egy pokoli tréfája juthat eszedbe: mi lett Ady Endre gyönyörű verséből németre való kétszeri átfordítás és kétszeri visszafordítás után?

Szüllő további fejtegetéseinek lényege ebben foglalható össze: aki azt állítja, hogy Magyarország 1526-tól 1867-ig tartományi kormányzás alatt állott (érdemes megfigyelni, hogyan bővült ki a névtelen támadó vádjá, aki még csak azt adta Bárdossy szájába, hogy Magyarország 1686 és 1867 között élt tartományi életet!), nemcsak, hogy valótlan állít, hanem veszedelmes fegyvert ad egyúttal olyan idegen hatalmasságok kezébe, »kik ugyanis hajlandók arra, hogy Magyarországot az ő szuverenitásában csökkentsék«. Ennek bizonyítására előadja, hogy Masaryk és Benes a békekonferencián a történelmi jogokra hivatkozó magyar állásponttal szemben épen azzal érveltek, hogy »Magyarországgal nem történt jogtalanság, amikor a Felvidéket tőle elcsatolták, mert Szlovákia és Magyarország egyformán tartományai voltak a birodalomnak. Sőt még tovább ment Masaryk és Benes, és azt mondták, hogy a magyarok még előbb vesz-

tették el önállóságukat (Mohács), mint a csehek (Fehérhegy) s a magyarok önálló államát csak az 1867-iki kiegyezéssel lettek».

A nyájas és tájékozatlan olvasónak ezek után azt kell hinnie, hogy Bárdossy olyasvalamit állított, amiről — mint külpolitikuskak — tudnia kell, hogy emiatt csatolták el a Felvidéket Magyarországtól! Pedig hát Szüllő Géza egy szóval sem állítja, hogy valóban ez volt az oka az elcsatolásnak, vagy hogy ez egyáltalában szerepet játszott az elcsatolás körül! Hiszen ő nagyon pontosan tudja, hogy ép ésszel ilyent nem lehetne állítani. S ő, mint úr, mint jogász és mint okos politikai debatter, sohasem is volna arra kapható, hogy tudva valótlan állítson. Fejtegetéseinek sajátos pikantériája ép abban van, hogy amennyiben valótlan állít, azt nem tudja és amiről tudja, hogy valótlan, azt nem állítja. A kétféle: a mondott, de nem tudott s a tudott, de nem mondott valótlanág egyesülése, valóságos »rövidzárlat« folytán csak az olvasó elméjében jó létre s ott okozhat morális robbanást, amely kettősen is veszedelmes.

Veszedelmes, mert egyfelől alkalmas lehet arra, hogy ujságolvasó közönségünk előtt minden tárgyi alap nélkül befeketítsen és diszkreditáljon egy értékes magyar államférfit, aki évtizedeken át mindenütt becsülettel és fényesen megállta a helyét s akire még nagy szükségünk lehet a jövőben. Sem olyan hatalmasak, sem olyan gazdagok nem vagyunk, hogy büntetlenül rablógazdálkodást űzhessünk legjobb értékeinkkel, amikor az utolsó évtizedben amúgy is egy egész sor első vonalbeli politikusunkat ragadta el élte virágjában a halál. Ezért azt hisszük, bízást visszadobhatjuk Szüllőnek — akit bölcs embernek és jó hazafinak ismerünk — a kérdést, amelyet ő szegezett Bárdossy mellé: »Cui prodest?«

De veszedelmes az is, ha politikai dolgokban felettébb naív ujságolvasó közönségünkkel, bár akaratlanul is, sikerül elhitetni, hogy nemzetek sorsa a világtörténelem döntő fordulataiban egy vagy más elméleti érvelésen fordul meg s tehát, aki propagandisztikusan jól felkészült a vitára, annak felesleges magát egyébként megerőltetnie. Benes és társai a teóriák egész légióját szállították a békekonferenciának, de teóriákkal alighanem mi is győztük volna a harcot. Hidd el, nyájas olvasó, Trianonban nem azért rombolták szét hazánkat, mert ez vagy az a teória csinosabb volt, mint a miénk, hanem azért, mert ostobán elhittük Wilsonnak, hogy tizennégy pontja alapján fogja rendberakni a világot s hogy ekkép »az igazság« győzni fog — s mert szégyenletesen eldobtuk a kardot épen akkor, amikor a legkeményebben kellett volna megmarkolni.

OTTLIK LASZLÓ

AZ EURÓPAI KERESZTÉNYSÉG MEGÚJHODÁSA

Francesco Orestano egyetemi tanár ír erről a kérdésről Mussolini folyóiratának, a *Gerarchianak* decemberi számában. Az előkelő hely, az ismert szerző és a döntő jelentőségű mondanivaló rendkívüli súlyt kölcsönöz e tanulmánynak. Ezért közli azt teljes terjedelmében magyarnyelvű olasz kultúr-szemlének, a budapesti Forum és ezért ismertetjük mostan mi is.

Orestano megállapítja, hogy a nagy háború népei már felteszik a kérdést: merre megyünk? Lassan kibontakozik az új rend körvonala. A legdöntőbb kérdés a népek létének és együttélésének problémája. Az együttélés lehetőségét biztosítani talán nagyobb feladat ma, mint a pusztta létet megmenteni. Az európai népek ragaszkodnak a maguk differenciálódott életformájukhoz és inkább vállalják a teljes pusztulást, sőt Európa pusztulását is, mint azt, hogy egymásnak alá-

rendeljük magukat. Sok vonását ismerjük már annak az új életnek, melyet sokan terveznek. Az elképzeléseket arra a feltevésre alapítják, hogy Európa kulturális egység. Ez az egység nagy vonalakban létezik is, azonban ma már olyan széttagozott, hogy nehéz áttekinteni. Azok közül az európai kultúrából kisarjadó jelenségek közül, melyek egybekapcsolnak, kétségtelenül a vallás, és pedig a kereszténység emelkedik a legmagasabbra. Az is kétségtelen, hogy az európai kultúra mai intézményei »a keresztény eszmevilág szellemi irányítása alatt épültek fel«. Ezért ma mindenekelőtt az érdekel bennünket, hogy »milyen sors vár Európa jövődjében a keresztény kultúrára?« A szabadkőművesség hiába számúzte sokhelyt a magánügy hátterébe a vallást, mégis az elsődrendű szociális erő a vallásos meggyőződés maradt s ezért merül fel az elkövetkező rendszer elgondolásánál a kereszténység féltése is a szerzőben. Ha az új Európa ismét a szellemi erők szabad játékát biztosítja, akkor újra szabad teret enged a vallásellenes, bomlasztó áramlatok kialakításának.

Ez az aggály elsősorban a németiséggel kapcsolatban merülhet fel. Az olaszok a fogalmak logikája felett mindig elismerik az értékek logikáját is. Így mindig megtartják kapcsolatukat az ésszel fel nem fogható tényezőkkel. A németek logikai vaskövetkezetességgel gondolkoznak s így a náluk kialakuló keresztényellenes gondolatok természetesen nem maradnak pusztá elképzelések.

Orestano ezután a német szellem szeparatista jellegzetességével foglalkozik. Ez a szellem még növekedik manapság, amikor a németiség a legnagyobb egységben a legnagyobb terheket vállalja. Akármilyen eszme tűnik fel a világban, azt a német génusz előbb-utóbb germán eszmévé teszi. »A katolicizmussal a reformációt, az euró-

pai felvilágosodással a német felvilágosodást, a klasszicizmussal a romanticizmussal, a római jog több évszázados uralmával az újjászületett tiszta germán jogot, a nemzeti eszme általános értelmével a teuton fajiságot, az Internacionálé szocializmussal a tiszta német szocializmussal állította szembe.«

A német vallási szeparatizmus nem állott meg a protestantizmusnál, hanem áterjedt a filozófiára és történettudományra s ma már a politikumban is érvényesül (Rosenberg és Ludendorff újpogány mozgalma). Sokan tulajdonítják a mai eseményeket Nietzsche hatásának. Orestano szerint ez a szellemi folyamat Hegelnél kezdődik. Kant monumentális világában az erkölcsi hit és az igazságosság megtalálja a maga méltó helyét. Ő volt az »utolsó egyházatya«. Hegel Isten helyére az eszmét ülteti, kiküszöbölő az ember és isten fogalmak kettősségét. Nála a vallás elveszti eddigi problematikáját és misztikáját. A kereszténységet már nem iartja abszolút értéknek, hanem történeti jelenségként szemléli s így az egész kérdést relativizálja.

Hegel követői mind radikálisabbá válnak. Strauss David a személyes Isten helyébe az egyetemes Embert helyezi. Feuerbach a kereszténységet teljesen antropologizálja. Nála a keresztény elemek és az imádság helyét az ember és a munka foglalja el. Stirner mégis felrója neki, hogy Istent eltávolította, de a jelzőit megtartotta. Bauer Brunó a Szentírást teljesen elveti s a szenvedésre alapozott keresztény erkölcsant embertelenségnek minősíti. Marx a vallásban már a világ mesterséges megkettőzését látja (világ-túlvilág) s az élet meghatározását pusztán a gazdasági tényezőktől várja. Stirner az ember eszméjét is félreállítja és az ént helyezi a középre. Eszménye az önmagával betelt én, az ember, mint önmagának birtokosa. Nietzsche mostmár mindezekkel a még gyöngén metafizikai jellegű elgon-

dolásokkal szakít és az »Übermensch biológiai és történelmi egoizmusát« hirdeti. Tana az új európai nihilizmus — állítja Orestano.

Ezek az elképzelések nem maradnak meg a tiszta spekulációnál. Egy-egy nagyobb filozófiai munka óriási lelkesedést ébresztett az egész német értelmiségben s a felvilágosodott német államvezetés mindig hallgatott nagy gondolkozóira.

Hegel rendszere nem gyökeretlen, romantikus forradalmának háttérében ott van a felvilágosodás által átalakított protestantizmus. Ez nem azt jelenti, hogy a protestantizmus szükségképpen ide vezetett. Hegelnek egyaránt ellenállott később a katolicizmus és a protestantizmus. De a protestantizmus adta meg a lehetőséget erre a szellemi felszabadulásra.

A legradikálisabb atheista filozófia egy évszázaddal ezelőtt uralkodott Németországban. Az eszmék hatásához idő kell. Orestano úgy érzi, hogy az akkori vetés a mai német életben kél ki.

A német szellem fejlődése az orosz nép életében jelentette a legnagyobb tragédiát. A német eszme ott teljesen elanyagiasodott és mondhatjuk, hogy elaljasodott.

A tanulmány utolsó részében Orestano kimondja, hogy a német vallásos kérdés a német nép ügye. »Európa vallási jövője azonban Európa ügye!« Itt van az ügy jelentősége. »Ha a szörnyű technikai, gazdasági, gyakorlati és politikai nehézségek közepette még a vallási harc is kirobbanna, ne is vesztegessünk több időt azzal, hogy Európáról, európai rendről és az európai kulturális egységről beszélünk. Maradjunk mindnyájan saját házuk falai között, saját, nehezen megszerzett szabadságunkkal. Európában nagy számmal vannak olyan katolikusok, protestánsok, szakadárak, ortodoxok, akik valóban átéltek hitüket, szeretik egyházukat és benne látják nemzeti létük talpkö-

vét, történelmük folyamatosságának fenntartóját, emberi és polgári létük sugárzó központját. Végzet-szerű politikai tévedés volna azt hinni, hogy Európa új rendjének szilárdságát biztosítani lehet a szellemi és vallási szabadság szükség-szerű tisztelete nélkül.«

Európa összetartozását csak a keresztény eszme biztosíthatja. A keresztény eszmevilág pótlására kialakított szellemi rendszerek természetlenek maradtak és csak nyomorúságot, romlást eredményeztek.

Orestano végül a *pax romanat* ajánlja a németeknek. Tanulják meg Róma bölcsességét, amely egyedül képes a szétagolt Európa összefogására. Európát csak Ágoston gondolata tarthatja össze: »In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus charitas.«

Az ismertetett tanulmányból kétségtelenül az olasz katolicizmus és a szervesen katolikus faszizmus állásfoglalását, sőt figyelmeztetését olvashatjuk ki. Azt is kimondhatjuk, hogy ez a világ katolicizmusának az állásfoglalása.

Orestano megállapításának tiszteletbentartása mellett is azt kell mondanunk, hogy e kérdés a filozófiában Kantig nyúlik vissza. Mint a protestantizmus, úgy Kant ismeretelméleti küzdelme is lehetőséget nyújtott a későbbi korok merőben immanens, vagy egyenesen materialista természetű spekulációjára. A mai európai filozófia azonban metafizikai beállítottságú s az egzisztencia-filozófia egyenesen frissítőleg hatott a filozófiaellenes új protestáns teológiára is.

Politikai síkon így fogalmazhatjuk tovább Orestano kérdését: Vajjon tűrhető-e a liberális hitélet, illetőleg támadó hitelenség, a tekintélyállam berendezkedése mellett? Vagy a liberalizmus csak a politikában üldözendő, a vallás kérdéseiben nem? Kevés pesszimizmussal azt is megkérdéztethetjük, hogy összeegyeztethető-e a népi öncélúság a kereszténységgel? Hisz-szük, hogy a gyorsuló történelmi

kibontakozás hamarosan választ ad ezekre a kérdésekre és a germán és latin lélek kölcsönhatásából kibontakozik majd az új szintézis. A katolicizmus, ime, máris dogmáira mutat s felkínálja örök rendcsináló képességét. A protestáns teológia is megtalálta az utóbbi évtizedekben objektív alapját. Barth Károly és társai a kijelentést tették a protestáns kereszténység életalapjává s írás-teológiájuk szakít a felvilágosult teológiai és filozófiai gondolkozással.

Magyar szempontból is örven-dezve fogadtuk Orestano megállapításait. Nálunk éppen manapság van nagy szükség arra a figyelmeztetésére, hogy maradjon meg mindenki a maga szabadságánál, azaz mélyítse a hitéletét s kifele, a népi közösségekben érezze meg a lelki egységet. A magyar állam keresztény alapítású. Az 1867-es berendezkedés meghozta ugyan a protestantizmus egyenjogúsítását, de egyúttal lehetővé tette a teljes közömbösséget, sőt a szabadoságot is. Új magyar életrendet kell teremteni, mely visszaállítja a lelkek fegyelmét, de megőrzi a hívők lelkiismereti szabadságát. Ez lesz a magyarok *pax hungarica*-ja s hisszük, hogy beletalál majd az Orestano által értelmezett *pax romanaba* is.

Marosi Péter

NEMZETISÉGI KÖZÉPISKOLÁINK

Iskolánkhoz százakra menően érkeznek cserepéldányként a középiskolai értesítők. Lapozgatva bennük, nemzetiségi középiskoláink életét vizsgáljuk. Nem törekszünk teljességre, csak kiragadunk néhány adatot, érdekes színtelket.

A magyarság nemzetiségeivel szemben is érvényesíti a *sumus cuique* elvét; mi sohasem lehetünk elnyomottakból elnyomókká. A magyar állam biztonsága, egyensúlya hasznát látja, ha a nemzetiségek jogos, kulturális igényei kielégítést

nyernek. Ezt kívánja a józanság nézőpontja, ezt kívánja politikai nagyköröségünk. Persze, magától értetődik, hogy a nemzetiségi jogok mértékének és érvényesülési módjának nem szabad érintenie a magyar állam egységét és biztonságát.

Nemzetiségi középiskoláink sorában kiváltságos helyet foglalnak el a *németek*. Elég itten az apatini német alapítványi gimnáziumra (fenntartója a Schulstiftung der Deutschen in Ungarn), a XVI. században alapított beszercei evangélikus gimnáziumra, a budapesti »Bleyer Jakab« német tanítási nyelvű gimnáziumra, a Reich-deutsche Schulera (Német Birodalmi Iskola), a pécsi német gimnáziumra (fenntartja a Deutsches Gymnasium in Pécs—Füntkirchen), a szászrégeni német evangélikus algimnáziumra, s az újverbázi német alapítványi gimnáziumra hivatkozunk. Ezekon kívül utalhatunk arra a sok német tanulóra, akik más hazai állam, evangélikus, vagy egyéb felekezeti iskolában végzik tanulmányaikat.

A Magyarországi Németek Szövetsége »Bleyer Jakab«-gimnáziumának az 1941—42. iskolai évről, az intézet második iskolai évről közzétett évi jelentését forgatva, megtudjuk, hogy ez az iskola egy osztállyal és három tanerővel 1940 szeptember 29-én nyílt meg a Lendvai-út 4. szám alatti Német Ház villájában. A következő tanévben (1941—42) a Vilma királynő-út 42. szám alatti villában helyezkednek el. Négy osztályba és öt szakaszba 248 fiú- és leánytanuló iratkozott be. A tanerők száma 9 volt. Bár a beszámoló szerint nem volt se padjuk, se asztaluk, se táblájuk, mégis eredményesen folyt a munka. Az évvégi összefoglalásokon megjelent dr. Basch Ferenc népcsoportvezető is. Az iskola vezetősége amiatt panaszkodik, hogy tanulóinak zöme nem részesült anyanyelvi oktatásban és ennél fogva nem tudott németül írni és olvasni. Nehézségeik

vannak a tankönyvek körül is. Birodalmi német tankönyveket használnak, amelyeket a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium ideiglenesen engedélyezett ugyan, de az érvényben levő tantervnek nem felelnek meg. Magyarország földrajzát ebben a tanévben is könyv nélkül kell tanítaniok. A tanuló munkáját 800 kötetből álló ifjúsági könyvtár támogatta. Legfőbb igyekezetük, hogy tanulóikat »népi-német szellemben, azaz hazánk és örökölt népiségük iránti feltétlen hűségre« neveljék. Önképzőköriük célja a német nyelv és irodalom ápolása.

A Budapesti Német Birodalmi Iskola (Reichdeutsche Schule) elemi, főreál- és fokozatosan kiépített reálgimnáziumból áll. 1908-ban alapították. Az iskola bármilyen honosságú keresztény fiút és leányt, elsősorban azonban magyar és németbirodalmi gyermekeket vesz fel. Négy elemi és nyolc középiskolai osztálya van. A nyolcosztályú középiskola egyrészt magyar, német és latin tanítási nyelvű reálgimnáziumi, másrészt magyar, német és angol tanítási nyelvű reáliskolai tagozatból áll. A német nyelv és irodalom, egyetemes történelem, földrajz, mennyiségtan, természettan stb. tanítása német nyelven, német tanterv szerint történik. A magyar nyelvnek és irodalomnak, Magyarország történelmének és földrajzának tananyaga ugyanaz, mint a magyar iskolákban, s ezeket a tantárgyakat a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztertől ajánlott magyar tanerők, a többi tárgyat németbirodalmi tanerők tanítják. A budapesti németbirodalmi iskola érettségi bizonyítványa mind a magyar, mind a német egyetemekre való felvételre jogosít.

Viszontagságos élete volt a pfalzi, württembergi, badeni és hesseni telepesekből 1785-ben létesült Újverbász községe alapítványi német gimnáziumának. Az 1809-ben alapított iskolát 1920-ban a jugoszláv állam a maga céljaira foglalta le

s szerb tanítási nyelvűvé tette. Csak hosszú és nehéz harc után adta vissza a jugoszláv közoktatásügyi minisztérium az iskolát 1940 június 7-én a Németek Iskolaalapítványának. Az intézetnek jelenleg 21 tanára s 401 fiú- és leány növendéke van. A tanítás nyelve német. A beszámoló szerint az iskola növendékei közül mintegy 30 más tan nyelvű iskolából jött s így nyelvjárásukon kívül a németbirodalmi nyelvet nem, vagy csak alig tudták. Nincsenek megfelelő tankönyvek sem. Nagy nehézségekkel járt a magyar nyelvtanítás, mert a tanulók túlnyomó része a tanév kezdetén semmit sem tudott magyarul. Nevelő munkájuk középpontjában a haza és népiségük iránti rendületlen hűségük állt.

Érdekes feladatot valósít meg a szászrégeni ágostai evangélikus német koedukációs algimnázium. A 81 éves iskola történeti beszámolója során azt olvassuk, hogy az iskola feladata Szászrégen és környéke német lakói számára iskolai központot teremteni. Falai között azonban kezdettől fogva sok nem-német: magyar, román, sőt zsidó növendék is tanult. Így ez az intézet a német kultúra közvetítője volt anélkül, hogy valakinek kárára vagy nemzetisége megtartásában hátrányára lett volna.

A román iskolák közül a kolozsvári és naszódi állami gimnáziumokat s a nagyváradi állami gimnáziumi tagozatot emeljük ki, mintegy 1400 tanulóval. A kolozsvári m. kir. állami román tanítási nyelvű koedukációs gimnázium két nyelvű évkönyvét az 1941—42. iskolai évről, az intézet fennállásának első évéről, két tanulmány vezet be. Az iskolanyitás előzményei után az iskolai év történetéről találunk beszámolót. Ebből megtudjuk, hogy az intézetnek több mint 600 növendéke van. Jellemző az a buzgó vállalkozás nevelés, amelyet ez az állami iskola a görögkatolikus és az ortodox püspök együttes gondoskodásával növendékeinek nyújt.

Lelkigyakorlatokon vettek részt saját templomaikban, karácsonykor pedig betlehemes játékot adták elő és karácsonyi énekeket énekeltek. A dícséretes magaviseletű és jó előmenetelű tanulók megjutalmazására Dr. Colan Miklós görögkeleti püspök öt darab saját fordítású Öszövetsegi Szentírást, Dr. Hatjegan Emil, a Tribuna Ardealului igazgatója, 185 darab könyvet és füzetet adományozott, az intézet pedig 49 darab díszes kiállítású könyvet vásárolt. A tanári testületnek 27 tagja van. A tanulók névsorában ilyen neveket találunk: Covaciu, Fodor, Haragos, Horváth, Kiss, Péter, Silaghi, Szabó, Biriş, Gal, Sabău, Cocîş, Coloji, Ghulai, Săbădăg, Farago, Varga, Sigharteu, Vajda, Gazdag, Molnár, Checheşiu, Checiches. A tanulók jórészt kisbirtokosok, kiskereskedők, papok, tanárok, tanítók és nyugdíjasok gyermekei. A szülők Kolozsváron, Kolozs megyében, Beszterce-Naszódban, Biharban, Csíkban, Háromszéken, Maros-Tordában, Máramarosban, Szatmárban, Szilágyban, Szolnok-Dobokában, Udvarhelyen és Romániában laknak.

A naszódi állami román tanítási nyelvű gimnázium immár második évkönyvét adja ki a visszatérés óta az iskola fennállásának 78-ik évében. A vadregényes Nagyszamos völgyében fekvő hatalmas intézet tanulóinak létszáma az első évben 327 volt, ez a szám a második évben 467-re szökött fel.

A *szlovák* tanítási nyelvű állami középiskolák közül a kassait s a nagysurányit emeljük ki, összesen mintegy 576 fiú- és leánytanulóval. A kassai iskola 3 csehszlovák reál-gimnázium összevonásából keletkezett. Itt a szlovák nemzetiségű ifjúság — az évkönyv tanúsága szerint — szívesen tanulja a magyar nyelvet. Az intézet épületét gróf Teleki Pál emléktáblája ékesíti a róla elnevezett utcában.

A »gens fidelissima«, a *rutének* számára Huszton, Munkácson és

Ungváron tart fenn intézeteket a magyar állam. A hatalmas, modern huszti intézetnek mintegy 700 fiú- és leánytanulója van. Itt a magyar anyanyelvű tanulók száma 185, a ruténeké 479, a többi egyéb anyanyelvű. A tanulók zöme görögkatolikus és görögkeleti vallású. Az ungvári rutén gimnázium 1941 szeptember hó 1-én vált ki a magyar kir. állami Drugeth-gimnáziumból. Így alapítási éve 1941. Fenntartója a magyar államkincstár. Osztályok száma 12, a tanulók létszáma 451. Munkácson a háború előtti m. kir. főgimnázium a cseh megszállás alatt orosz és cseh nyelvű gimnáziumná alakult át s a felszabadulás után pedig magyar és magyarorosz tanítási nyelvű lett. Innen vált ki 1939 szeptember 1-én a jelenlegi magyarorosz tanítási nyelvű gimnázium és a munkácsi görögkatolikus egyházközség új internatusi épületében nyert elhelyezést. A kárpátaljai tankertülethez tartozó intézet 15 osztályában a tanulók létszáma 768.

A hazai *szervek* is saját anyanyelvükön művelődhetnek az újjvidéki m. kir. állami s a szerb tanítási nyelvű koedukációs gimnáziumban és a zombori m. kir. állami gimnáziumban. Ezekben az intézetekben a tanítás az új tanterv szerint folyik, tág teret nyitva a szerb és horvát nyelveknek. Az újjvidéki szerb gimnáziumban 8 fiú- és 8 leányosztály működik, 657 tanulóval. A zombori m. kir. állami gimnáziumban a tanulók létszáma 609. Ebből magyar anyanyelvű 345, német 66, szerb 124, bunyevác 30, rutén 16, horvát 9, orosz 11, szlovén 4.

A fenti adatok alapján csak megerősödik bennünk a tudat: ezeréves tapasztalatai és politikai higgadtsága alapján valóban a magyarság hivatott arra, hogy a Dunamedence rendező hatalma legyen.

Veégh Sándor

KOLOZSVÁR
1942. ÉVI NÉPMOZGALMA

Erdély fővárosának 1942 évi születési és halálozási adatai igen kedvező eredményeket mutatnak az előző esztendőkhöz szemben. Az élveszületések száma 1942-ben elérte a 2634-et az 1941. évi 2267-el szemben. Legtöbb születés (257) volt áprilisban, júliusban (245), legkevesebb májusban (196) és novemberben (196). Az újszülöttek közül helybeli szülők gyermeke

2331 s csupán 303 gyermek szülője nem volt kolozsvári lakos. Ez utóbbiak jórészt a klinikai és kórházi születések teszik. A halva szülöttek száma 1942-ben 84 volt, kik közül 63-nak szülői Kolozsváron, 21-nek szülői más községben laknak. A születések száma 1000 lélekre vonatkoztatva 23,9 ezrelékkal messze meghaladja az 1937-es 20,2 ezreléket, ami a jövőt illetőleg biztató következtetésekre nyújt alapot. Érdekes a születéseknek valóságos szerinti megoszlása:

	r. kat.	g. kat.	g. kel.	ág. ev.	ref.	unit.	bapt.	izr.	egyéb
január	71	10	1	7	93	9	1	16	1
február	65	20	1	5	86	5	—	18	2
március	64	26	3	5	90	7	—	17	—
április	87	22	4	6	101	7	4	26	—
május	65	13	4	3	84	8	—	22	—
június	72	19	3	2	93	9	—	21	1
július	79	17	3	4	111	11	1	19	—
augusztus	58	20	3	4	117	8	2	19	—
szeptember	66	15	6	5	108	13	3	14	—
október	78	20	1	6	102	8	2	14	2
november	70	15	3	5	75	6	—	22	—
december	57	17	2	9	90	9	2	14	—
összesen	832	214	34	61	1150	100	15	222	6

Nagy számot jelent a törvénytelen születésűek 430-as száma, mely az élve születések 16,3%-át foglalja le. A születések közül 1365 a fiúkra, 1269 a leányokra esik. A fiúk nagyobb száma egészséges kiegyenlítést mutat a nagyobb számú nővel szemben. Az 1941. évi népszámlálás előzetes eredménye szerint ugyanis Kolozsváron 1000 férfira 1051 nő jut.

1942. évben Kolozsvárt a házasságkötések így alakultak:

januárban	116	(1941-ben	72)
februárban	41	(„	92)
márciusban	79	(„	109)
áprilisban	103	(„	90)
májusban	93	(„	102)
júniusban	82	(„	103)
júliusban	70	(„	126)
augusztusban	102	(„	109)
szeptemberben	78	(„	76)
októberben	88	(„	94)
novemberben	71	(„	92)
decemberben	113	(„	131)
Összesen	1036	(„	1196)

Az előző évvel szemben a házasságkötések száma ugyan csökkenést mutat, de ennek okát egyedül a háborús nehézségekben kell keresni.

A halálozások alakulása a következő: január hónapban 144, februárban 137, márciusban 162, áprilisban 154, májusban 173, júniusban 140, júliusban 130, augusztusban 140, szeptemberben 165, októberben 138, novemberben 146, decemberben 159, összesen 1788, kik közül 1404 helybeli, míg 384, tehát a halottak 21,4%-a vidéki lakos. Utóbbiak egy része a helybeli klinikákon és kórházakban hunyt el.

A születéseket a halálozásokkal egybevetve 1942. év természetes szaporodása 846 volt, az előző évi 621-el szemben, mely 1000 lélekre kifejezve 7,7 ezreléket jelent. Ez igen öröndetes eredmény országos viszonylatban is, mert Magyarországon az országos átlag 1930. óta nem volt ilyen magas s ezzel

Kolozsvár jóval meghaladja az 1910/11. évek kolozsvári szaporodási átlagát. Még ha nem is 110.000 lakossal számolunk, hanem figyelembe veszünk 10.000 lélekszámnyi gyarapodást, a természetes szaporodás hányadosa 1000 lélekre akkor is eléri a 7 ezreléket.

Egybevetve az 1942. év eredményeit, vigasztaló a kép, amit Kolozsvár népmozgalma mutat. Bár a születések tényleges száma még nem kielégítő, közegészségügyi viszonyaink erőteljes javulása következtében kisebb halálzási arányszám mellett a tényleges szaporodási hányados bizalmat nyújt a jövőre.

Csizmadia Andor

NÉHÁNY ELVI ÉS GYAKORLATI SZEMPONT AZ ISKOLÁNKIVÜLI NÉPMŰVELÉSHEZ

Ha a »népművelés«-ről beszélünk, mindig érezzük, hogy ez a kifejezés az intellektualizmusnak abban a korában született, amikor még az értelmiség büszke öntudattal vallotta, hogy ő a művelt rétege a nemzetnek, ő az a nemzetfenntartó elem, amelynek sorsával a nemzet élete áll vagy bukik. A népről csak mint exotikumról vett tudomást ez a kor, de arra nem gondolt, hogy ennek a népnek műveltsége is van, szelleme és lelkiisége, művészete és ízlése. A boldog békeidők e korszaka azóta már régen a múlté. S az a néhány évtized, ami elválaszt tőle, elégséges volt ahhoz, hogy értelmiségi rétegünkben a műveltség letéteményesének hamis öntudatát megdöntse s ráébredje arra, hogy nemzetinek hitt műveltsége nem is annyira nemzeti s hogy a nemzet egész szellemi és lelki világát nemcsak, hogy nem hordozza, de felmérhetetlen távol van mindattól, ami mélységesen és igazán magyar. Ma már senki előtt sem kétséges, hogy nemzetünknek ez a rétege ép úgy nevelésre szorul, mint népünk-

nek a művelődés tágabb lehetőségeitől megfosztott tömegei, ma már mindnyájan tisztán látjuk, hogy az egész közösséget kell átalakítani, ha azt akarjuk, hogy öntudatában, szellemében és lelkiiségében egységes magyarság nézhesen szembe korunk egyre erőteljesebb fenyegetéseivel.

Népművelésről tehát, mint független nevelési tevékenységről ma már nem beszélhetünk, ez legfeljebb csak egyik ágazatát alkothatja annak az átfogó nemzetnevelő munkának, amely társadalmunk minden rétegét fel kell, hogy ölelje; s akkor is jobb, ha népművelés helyett a *népnevelés* meghatározással élünk, vagy még helyesebben *népi nevelésről* beszélünk. A mai helyzetben igazán nem tudnám eldönteni, hogy melyik volna szükségesebb és sürgetőbb: értelmiségünk magyar népi nevelése, vagy népünk nemzeti nevelése? De lehet akármelyik, e sürgősségi szempont a két tevékenységet egymástól semmiképpen sem különítheti el, mindkettőnek találkoznia kell a nemzetnevelés mindenre kiterjedő fogalmában.

Az iskolánkívüli népműveléssel kapcsolatosan hasonlóképp tisztázásra szorul éppen az »iskolánkívüli«-ségnek a fogalma. E fogalomhasználat nyilvánvalóan annak a feltételezéséből fakad, hogy tanuló ifjúságunkat nem a társadalom, hanem az *iskola* neveli. Annyi bizonyos, még nem ült el egészen az az elvi párharc, ami az iskolai tanítás és nevelés között oly régóta folyik, nem kétséges azonban, hogy a győzelem az iskolával és a tanítással szemben a nevelésé lesz, a nevelésé, ami nem lehet más, mint *társadalmi* nevelés. Eljutottunk tehát a társadalomhoz, mint minden nevelőmunka alapjához. A kérdés most már csak az, van-e magyar társadalom, mely népi-nemzeti ötvözetű szellemiségével, népi gyökerekből táplálkozó nemzeti kultúrájával megvalósítója lehetne ennek a nagy feladatnak. Ha nin-

csen, akkor magától adódik a ki-kerülhetetlen követelmény: *lennie kell*. Lennie kell magyar életstílusnak, magyar társadalmi közvéleménynek, nemzeti társadalmi akaratnak és tevékenységnek. Enélkül eredményes nép- és nemzetnevelést elképzelni sem lehet, s ha ennek ellenére mégis folytatjuk, a reáfordított munka gyümölcsök helyett inkább csalódást terem.

Társadalmi legyen tehát a magyar nép- és nemzetnevelés. Az örök magyar lelkiségből folyják s az örök magyar küldetésre nézzen, mindenkire tekintsen, mindenkitől kérjen és mindenkinek adjon, mindenki által hasson és mindenkit foglalkoztasson. Csak így hozhatja meg nép- és nemzetnevelésünk azokat az eredményeket, amelyeket mindnyájan várunk tőle, csak így sarjad majd nyomában új, fiatal, a miénknél szebb és igazabb magyar élet.

A népnevelés eredménye a társadalmi feltételek mellett sokban függ a mozgalom megszervezésétől is. A mai »népművelési« szervezet egyik erendő hibáját abban látom, hogy a népnevelés országos szerve legtöbb esetben nem igyekszik társadalmi mozgalommá — tehát mindenki és minden szerv által ható és érvényesülő tevékenységgé — kiszélesíteni a népnevelést, hanem mindent saját szerveivel akar elvégeztetni. Pedig ha csak a falura is gondolunk, ott is számos olyan szervre lehetünk, amelyeknek mindenikét valamilyen társadalmi szükség hozta létre. Ezek a szervek bőségesen elégségesek arra, hogy népünk szellemi, lelki, gazdasági, politikai és művészeti nevelését elvégezzék. A népművelés feladata nem az, hogy ezek mellé még egy külön népnevelési szervet létesítsen, hanem, hogy ezeknek a tevékenységét, közösségi munkáját összefogja és elősegítse s általuk a népnevelés szolgálatát biztosítsa. Például minden faluban találunk gazdakört. Nem volna-e helyes, ha a vármegyei nép-

művelési központ a vármegyei EMGE vagy más szerv bevonásával minden ősszel kidolgozná a gazdakörök téli munkatervét s azt megküldve a gazdakörök vezetőségeinek, a gazdasági művelődést ezek által igyekeznék előmozdítani? Ehelyett az történik, hogy népművelési programot adnak ki, s azt a gondnok hetenként egy-két estén a falu alkalomszerűen összegyűlt népének úgy, ahogy előadja, — arra az időre egyszerűen kikapcsolva a gazdaköri életet. Hasonló az eset az iskolákkal, egyházakkal, dalárdákkal, levanteegyesületekkel stb. Itt újra felmerül a már előbb hangoztatott kívánalom: a népművelés tisztán adminisztratív szerve ne vegye el a társadalmi szervezetek elől a tevékenykedés lehetőségét és alkalmát, hanem ellenkezőleg: minden ilyen szervet vonjon be munkájába, foglalkoztassa őket, tűzzön feladatokat eléjük. Ne ő vegesse a népművelés tulajdonképeni munkáját, hanem segítse elő az egyes társadalmi szervek együttműködését a népnevelés érdekében.

Úgy érzem, hasznára lehet az ügynek, ha itt néhány szóban vázolom az iskolán kívüli népnevelés vármegyei megszervezésére irányuló elképzeléseimet:

A vármegyei bizottságokat mindenekelőtt ki kellene szélesíteni, helyet adva bennök az összes állami és felekezeti iskolák 3—3 kiküldöttjének, az összes felekezetek missziói előadónak vagy 2—2 lelkész tagjának, a gazdasági és szövetkezeti szervek, a levanteegyesületek s a vármegyei dalkultúra képviselőinek. E bizottság évről-évre közös munkatervet, készítene oly módon, hogy abban minden szervezet megkapja a maga részét és feladatát. Az emberek százai kapcsolódnának így bele a munkába s az esetleg tétlen, vagy működésükben kisjelentőségű szervezetek is fokozott élettevékenységre kényszerülnek. A helyi gondnokságok lennének aztán hivatva arra, hogy künn a falvakban az egyes szervek

munkatervét megvalósuláshoz segítség.

A népnevelés ügye ilyenformán kilépne egy szűkkörű szervezet eltokosító keretei közül, társadalmi feladattá szélesedne s megteremtődnek a lehetősége annak, hogy minden kéz és szív, ész és tehetőség, akarat és elszánás magyar életet, magyar társadalmat, magyar jövőt építsen.

Pálffy Károly

A HITEL FELOLVASÓ-ESTJEI

A Hitel f. évi február hónap folyamán, Albrecht Dezső, Asztalos István, Kiss Jenő, László Dezső, Makkai László és Tamási Áron közreműködésével több vidéki városban felolvasó-estet rendezett. Február 13-án Marosvásárhelyen, 14-én Székelyudvarhelyen, 16-án Sepsiszentgyörgyön, 25-én pedig Debrecenben olvastak fel nagy érdeklődés mellett a Hitel írói.

Marosvásárhelyen a Református Kollégium zsúfolásig megtöltött dísztermében Szilágyi Olivér országgyűlési képviselő nyitotta meg az estet, amelyen Albrecht Dezső és László Dezső előadással, Kiss Jenő versekkel, Tamási Áron pedig novellával szerepelt. A nagyszerű este közreműködtek még az ákosfalvi népfőiskola hallgatói énekszámokkal és a vásárhelyi Állami Tanítóképző énekkara Kiss Elek vezényletével. — Hasonlóan komoly érdeklődést váltott ki a Székelyudvarhelyen megtartott felolvasó-est is. A bevezető szavakat Váró György országgyűlési képviselő mondotta, válaszla a Hitel szerepét a román megszállás alatt és a mai sorsdöntő időkben. A műsoron itt Albrecht Dezső, Makkai László és László Dezső előadásai, valamint Kiss Jenő versei szerepeltek. A színvonalas felolvasó-estet a helyi Református Tanítónőképző énekkara zárta be, Kodály három népdalkórusának előadásával. — Sepsiszentgyörgyön a Városháza nagy-

termében összegyűlt közönség előtt Földi István, a Székely Nép szerkesztője üdvözölte az írókat, majd Albrecht Dezső, Makkai László és László Dezső tartották meg előadásait. Az előadókon kívül szavaltokkal szerepelt Kiss Árpád ref. kollégiumi tanár, a kollégium énekkara pedig Bartók- és Kodály-műveket adott elő.

A kiválóan sikerült székelyföldi felolvasó körút után Debrecenbe látogattak el a Hitel írói. A Déri-Múzeum dísztermében nagy és díszes közönség előtt megtartott felolvasó-estet Hankiss János egyetemi tanár vezette be, kiemelve az est művelődéspolitikai jelentőségét. Azután Albrecht Dezső tartotta meg „Magyar hivatás” címmel előadását, amelynek egy részét jelen számunkban közöljük. Előadása bevezetőjében utalt arra, hogy szűkebb hazájukon: Erdélyen kívül ezuttal első ízben szólalnak meg a Hitel írói, amely tény önkénytelenül is felveti a kérdést: miért hallgattak mostanáig s ha eddig hallgattak, úgy miért tartják szükségesnek most a megszólalást. „Emlékezünk a forró és szép napokra, midőn a felszabadulás boldog izalmában ölelt keblére a trianoni ország s mint hosszú és viszontagságos vándorlásból hazatérteket, hívtak mindenféle. Nem mentünk. Elmaradásunkkal talán csalódást okoztunk, de mi vártuk a hétköznapokat, hogy a munka csiszoljon egymáshoz. Tűnjön el a felfokozott várakozás izalma, tűnjön el a megszépítő messzeség: teremődjék meg a kölcsönös megismerés tiszta légköre, hogy torzítás nélkül láthassa egymást a két magyar arc. Ne a divat kapja lábra azt, amit tudunk, hanem a benne levő igazság hasson. Ne a szenvedőnek kijáró részvét szerezzon érvényt mondani-valóinknak, hanem annak megfontolása, hogy a megnagyobbodott ország megsokasodott feladatai betöltéséhez nélkülözhetetlen a volt kisebbségi magyar tapasztalata is. Ez volt az oka hallgatásunknak.

Megszólalásunké pedig az a hiányérzet, hogy az ország területében megnagyobbodott, de nem nagyobbodott meg, nem nőtt hozzá lelkében. S ennek legfőbb oka bizonyára az, hogy elmulasztottuk megismerni egymást, felfedezni kölcsönösen egymásban az értékeket, nem ötvöztük egybe a többségi és a kisebbségi magyar tapasztalatait, a feladatokat továbbra is részleteiben láttuk, mert elmulasztottuk a trianoni, felvidéki, erdélyi, délvidéki feladatok egybeolvasztásából kialakítani a *nagy magyar* feladatokat. A mi életünk a napi politika fölött: a földi hatalom feletti erkölcs és szellem világában s a politika alatt: a nép életfenn tartó ösztöneinek mély áramlásában folyt. Mondanivalóink tehát nem a politikának szólnak — legalább is nem annak, amit ma politikának neveznek — hanem a nemzetnek: talán szavaink tükrében, melyet aggodalom csiszolt és az önmagába forduló lélek fényesített, igazabban meglátja önmagát, felismeri önmaga lényegét és az utat, amelyen haladnia kell. — Hagyományainkat az élet teremtette s ilyen életes hagyomány az, hogy az erdélyi ember útja évszázadok óta Debrecen felé vezet. E hagyományra támaszkodva választottuk mi is első állomásunknak Debrecen-t, a népi Magyarország szellemi városát, melynek szelleme olyany-

nyira rokon, s egyben egymást kiegészítő az erdélyi népi és történelmi szellemmel". — Albrecht Dezső előadása után Asztalos István olvasta fel „Táltos ökrök” című nagysikerű novelláját, majd Sztélio Eszter erdélyi költők verseiből szavalt. A műsor László Dezső „Hatalom és erkölcs” című előadásával ért véget, amelynek teljes szövegét jelen számunkban szintén közreadjuk.

A debreceni Hítel-est viszonzásul folyóiratunk f. évi március hó 19-én Hankiss Jánost és Makkai Sándort látta vendégül a debreceni írók képviselőiben Kolozsvárt. A Kulturális Egyesületek Szövetsége és a Hítel rendezésében, a Vármegyháza dísztermében megtartott előadóesten dr. Keledy Tibor, Kolozsvár polgármestere üdvözölte szellemi életünk két debreceni kiválóságát és hangsúlyozta a két város összefogásának szimbolikus jelentőségét. Hankiss János „Magyar arc a magyar irodalom tükrében” címmel tartott előadást. Utána Jancsó Adrienne debreceni költők: Csokonai, Tóth Árpád, Szabó Lőrinc, Juhász Géza és Gulyás Pál verseiből adott elő. Makkai Sándor a magyar otthonnak a nemzet életében vitt döntő szerepéről beszélt. A magas színvonalú előadóestet Albrecht Dezső zárószavai fejezték be.

SZEMLE

A NEMZETNEVELÉS KÉRDÉSE FOLYÓIRATAINKBAN

MARAI RÖPIRATÁBAN FELVETI a kollektív háborús felelősség kérdését, de bírálói keményen rendreutasítják. Nincs kollektív felelősség, a tömeget nem lehet számonkérni, érette is az egyének felelnek. Szívesen ismerjük el ezt az igazságot, sőt Kodolányi Jánossal együtt, egy lépéssel még tovább is megyünk. Valljuk, hogy minden egyén felelős az összességért. Igazi közösségről csak ott beszélhetünk, ahol a tagok érületükben és öntudatukban hordozzák a közös gondolatokat. Ilyen értelemben hirdetjük a magyar népi közösséget, s ilyenformán gondolkozva, szomorkodunk a nemzetet vezető osztályok megfogyatkozott közösségi öntudatán.

Ady költői forradalma óta megnövekedett a magyar szellem életében a felelősség érzése. Szabó Dezső robusztus profeciája és Németh László tiszta vágyakozása példázza legérthetőbben ezt a gyarapodást. Nehéz kérdések ostromolják életünk titkát; a magunk revízióját követeljük előbb, végül pedig szinte önkínzó bizonytalansággal feszegetjük, hogy mi a magyar. Az idők növekedő súlya azután tetteket kívánt. Így fordult a szellem figyelme a nevelők felé. Újarcú magyarokat neveljenek — hirdetik s lassacskán mindenki nevelőnek érzi magát.

1912-ben tudatosítja Imre Sándor a nemzetnevelés kérdését. 1924-ben már nemcsak a pedagógus gondolkodik a feladaton. Egy világfi hírében álló író nem eszményre készíti a felelősség, az örök percet kereső széplélek röpirattal próbálkozik. A gondolat közüggé válik, felzúg a sajtó vihara s a folyóiratok is megszólalnak.

A vihar azonban elül, talán hamarább, mintsem kellene. Ne vesztegeljünk a könnyen születő vélekedéseknél, vizsgáljuk inkább a magyar köztársaság múltját esztendőjét. Bőngésszük végig folyóiratainkat, keressük meg az állásfoglalásokat. Mérjük meg szellemi közéletünket. Nézzük csak közelebbről, mit olvashatott az elmúlt évben nemzetnevelésünkről a Magyar Olvasó. Természetesen nem foglalkozunk minden pedagógiai tárgyú közleménnyel, csak azokat hozzuk elő, amelyek közvetve, vagy közvetlenül ezt a döntő nemzetpolitikai kérdést érintik.

Magyarul: lássuk csak jobbaink nemzetnevelő buzgalmát!

ZILAHY ADOMÁNYA

»A MAGYAR GONDOLKOZÁS ösztönszerűen eljutott odáig, hogy a nemzetnevelés nagy kérdéseivel komolyan foglalkozzék« — mondja a *Híd* névtelen vezércikke 1942 február 10-én.¹ *Zilahy Lajos* lapja s a főszerkesztő maga is régóta feszegeti a kérdést. Évek óta hirdeti az amerikai példát: a Kitűnőek Iskoláját szeretné megvalósítani. Most is arról beszél, hogy nem elég nagy nemzetnevelő erőfeszítésünk. Sorra veszi iskolatípusainkat, végül pedig az államigazgatás elitjének előteremtésére újra ezt

¹ *Híd*, 1942. 6. sz. 3.

a különleges nevelőintézetet ajánlja. *Féja Géza* ugyanebben a számban a népfőiskolákról ír. Bizonyára véletlenül kerül ez a két írás egymásmellé, de mi máris kimondjuk, hogy ebben szerencsés útmutatást látunk. *Várjon Zoltán* ny. tábornok a következő hozzászóló.² Azt fejtegeti, hogy a képességek talán megismerhetők, de a mögöttük rejtőzködő egyéniséget nehéz megközelíteni. A jellem megismerését a legújabb lélektani kísérletek sem könnyítették meg. A fizikai teljesítmények mérését az amerikai gyáripár és az első világháború amerikai sorozása sikeresen alkalmazta, de azon túl csődöt mond a próbakoás. A kiválogatáshoz mégis szükséges jellemvizsgálatoknál ne a pontos adatot keressük. Ne azt nézzük, hogy mennyi hibát ejt a jelölt, hanem általános viselkedését figyeljük. Óvakodjunk az egocentrikus fiataloktól, belőlük sohasem lesz közösségi ember. *Kiss Ferenc*, budapesti anatómus³ és *Szabó Miklós*,⁴ az Eötvös-Kollégium igazgatójának hozzászólása után júniusban *Zilahy Lajos* ír a Györfly-Kollégiumról.⁵ Azután becsap a bomba...

Szeptember 15-én jelenik meg a Híd rendkívüli száma Zilahy megdöbentő vallomásával.⁶ »Miért léptem erre az útra — írtam 1938 tavaszán. Mert érzem, hogyha a magyarság most nem áll talpra, végorái útnek... Fel akarom építeni a magyar ifjúságnak azt a kollégiumot, amely... a magyar nép kiválasztott fiaiból vezetésre és kormányzatra képes nemzedéket nevel. A magyar faj, de elsősorban a magyar nép, azokon a helyeken, ahol sorsát intézik, ijesztően kis arányszámban szerepel.« De ezen erőszakkal nem lehet segíteni. És mégis »... senkisémet veheti el a magyarságnak azt a jogát, hogy a saját, gazdaságilag elesett fajtájának segítséget nyújtson«. A következő számból már azt is megtudjuk, hogy milyen lesz az iskola.⁷ Magyarokat akar nevelni az államigazgatásnak, olyanokat, akik a szentistváni értelemben magyarok, de ösztöneikben is azok. (?) Ugyanakkor válaszol Zilahy Lajos támadóinak is.⁸ Nemsokára újra megszólal Szabó Miklós s a tehetségek irányításáról cikkeznek.⁹ Utána *Kemény Ferenc* ny. főigazgató nyilatkozik.¹⁰ Civil Ludovikát ajánl, ideiglenes tanári karral, de a lelki kiválasztást ő is lehetetlennek tartja. December elsején hozzák nyilvánosságra a Magyar Nevelő Társaság megalakulását.¹¹ Bárdossy László az elnöke, Kelemen Krizosztom, Ravasz László, Szombathelyi Ferenc, Juhász István és Mihalovich professzor a tagjai. Ők építik meg az Iskolát. A vita elcsendesedik, csak még egyszer szólalt meg Zilahy, nyílt levélben válaszolt *József Ferenc* főherceg aggályaira.¹² A főherceg magyar Theréziániumot javasol. Zilahy visszafordítja a kérést, csinálja meg maga az ajánlattevő. Az ő adománya már a Nevelő Társaságé, műszaki kollégium épül belőle.

A *Magyar Csillag* novemberi számában *Jócsik Lajos* foglalkozik az adománnyal.¹³ Az eseményt önvizsgálatra indítónak nevezi. A régi tervet apokaliptikus történés valósította meg. Sok adományozásról hallottunk

² Híd, 1942. 10. sz. 9—10.

³ Híd, 1942. 11. sz. 9—10.

⁴ Híd, 1942. 12. sz. 11—12.

⁵ Híd, 1942. 22. sz. 5.

⁶ Híd, 1942. 28. sz. 1—16.

⁷ Híd, 1942. 29. sz. 13—14.

⁸ Híd, 1942. 29. sz. 15—17.

⁹ Híd, 1942. 31. sz. 7—11.

¹⁰ Híd, 1942. 33. sz. 3—5.

¹¹ Híd, 1942. 33. sz. 3—5.

¹² Híd, 1943. 3. sz. 21.

¹³ Magyar Csillag II, 1942. 285—286.

eddig is, mégsem támadt soha ekkora vita. A kor önmagára ismert, ezért ilyen nagy a csetepaté. Az országban a gazdagodást hajszolják. Most pedig valaki, aki a maga területén példája volt a boldogulásnak, fellázadt s mindenkit leleplezett. Jöcsik nem mer semmire sem következtetni, csak kérdéseket tesz fel: »Nem tudunk már hinni a nagy és nemes tettekben? Képtelenek vagyunk elfogadni a tetteseket a bevallott motívumok alapján s csak arra vagyunk immár képesek, hogy veséket vizsgáljunk és vélt okokat fedezzünk fel a tettesek megett?... S csak arra vagyunk képesek, hogy hibává és bűnné változtassunk minden nemes szándékot, mialatt az megteszi az utat az egyén világából a közösség világába? Hová jut így az egyén és hová jut a közösség?«

Sokkal mélyebb magyarázatokra ad alkalmat Zilahy ügye Szabédi Lászlónak.¹⁴ A *Termés* őszi kötetében teszi fel a bátor kérdést, hogy milyen társadalmi sérelem lappang az író tette mögött? Zilahy tettelegesen avatkozott bele társas életünk irányításába, de egyúttal ki is vonult ebből az életből. Röpiratának hangja a 20-as évek Szabó Dezsőjére emlékeztet. Az asszimilációhoz nyúl hozzá, éppen úgy, mint a multszázad végén Arany László, vagy a román Eminescu Mihály. Szabédi ebből arra következtet, hogy ez a baj a délkelet európai népek közös problémája. Szerinte a Nyugattól bennünket nem keletiességünk választ el, hanem a délkelet európai népek közös sorsa: a népi állapotban való megrögzöttségünk. Ebbe a népi közösségbe (vagy erre a népi közösségre) asszimilálódik az idegen haszonélvezők rétege. »Dehát valóban a magyarsághoz való tartozás határozott előnyével miért tudott s miért tud a vérszerinti-magyaránál jobban élni az asszimiláns?« Jellemző, hogy a kérdésnek hiányzik még nálunk a tudományos feldolgozása.

Szabédi most már az asszimiláns lelki-alkatát vizsgálja. Lelkileg gyenge ember lehetett, hiszen kiszakadt egy környezet műveltségéből, tehát nem is élt elég mélyen benne. A magyarság számára veszedelmes asszimiláció a török alól felszabadult országokban következett be. A XVIII. századtól kezdve Európa hisz a fogalmi rendszerek csodatevő erejében, hisz az iskola, a könyv hatalmában. Abban a korban természetesen az volt a legtehetségesebb, aki a legkevesebb szokásműveltséget vitte az iskolába, aki így a leghajlandóbb volt a könyvműveltségre. Így magyarázza most már Szabédi asszimilánsaink érvényesülését.

Itt következik azután az a kényes kérdés (s Szabédi szembe mer nézni vele), hogy mit cselekedjünk? Cseréljük ki az asszimilánsokat vérszerinti magyarokkal? A tanulmány írója úgy látja, hogy ezt a valós magyar társadalom tiltja. A magyar ember lázong, de az idegen fogalmi rendszerbe csak úgy tud beilleszkedni, ha kiszakad a közösségből. Zilahy tette nem a lényegre tapint, amikor vérszerinti magyarokat akar nevelni. Azon a bajon kell segíteni, *amiért* asszimilánsok kerültek az élre. »Nem vagyunk ellenére társadalmunk megreformálásának, sőt inkább ezt akarjuk, de ennek mértékét és módját a magyar ember állapota, szükségéi és igényei kell, hogy megszabják.«

Ezt a megállapítást Karácsony Sándornál is megtaláljuk. Ő is félti a magyar parasztfiút a lélekben idegenné asszimilálástól. Szabédi László fejtegetése a Zilahy-ügy legérdekesebb megvilágítását adja. A kérdést ő már mélyebbről nézi. A magyar társadalom válsága mögött meglátja a magyar lélek rabságát. Vajjon mikor jő el ennek a léleknek a márciusi forradalma?

¹⁴ *Termés*. Ősz., 1942. 136—147.

MÁRAI RÖPIRATA

A FELELŐSSÉG ELŐL ma már senkisémet térhet ki: a múlt év őszén megszólalt Márai Sándor is. Röpirata¹⁵ mindenütt nagy feltűnést keltett. Sokan beszélték, vagy írtak »megtérésről«, »pálfordulásról«. Pedig egyik sem történt. Ha egybevetjük a komoly bírálatokat, az derül ki, hogy egy író elhagyta a saját világát s idegen területre tévedt, még ha nem is idegen tőle a nemzetnevelés felelősségének őszinte átérzése, Márai felelőssége azonban nem igazi közösségből fakadó felelősség.

Joó Tibor a *Magyar Szemlé*ben foglalkozik a röpirattal.¹⁶ Sajnálkozik, hogy a nemzetnevelés divatossá vált. Szerinte ez régebb az iskola ügye volt. Megállapítja, hogy ez a változás politikai okokból történt. A mai türelmetlen világnézet az iskolás ifjúságot is szeretné megnyerni. Ezzel szemben Joó Tibor a nevelés célját a teljes humanumban látja. Kimondja, hogyha a politikum kerül a nevelés közepébe, úgy torz alakok növekednek iskoláinkban. Korunkban az észszerűség helyett az érzelmek uralkodnak. Ezért látja veszélyben a nevelést. A tömegek látóköre vált kötelezővé. »E körben a nevelés egyszerűen politikai, illetőleg egy frakció érdekében kifejtendő propaganda és dresszúra. Tartalma egy dogmatikusan zárt és meghatározott gondolatrendszer.« Pedig »a nevelés emberré nevelés«. Ezzel szemben »a mai közvélemény nagyrésze a nevelést nemzetnevelésnek fogja fel«. Joó Tibor helyreigazít: »a nevelés a nemzeti közösség egyedeit formálja s azt a humánumot kell öntudatra gyujtania, amely az illető nemzeti változatban szunnyad«.

Hiszen ez ugyanaz, mint amit Szabédi László állított! Távol legyen! Hamarosan azt olvashatjuk, hogy a nemzet, nemzetiség és nacionalizmus fogalmait ma a nép, népiség és népi politika fogalomkörébe szorítják bele. Így az egykori nagy szavak ma »plebejus lázongások« és »faluvégi aspirációk« leplei. Csodálkozva kérdezzük, vajjon a népiséget illeti Joó Tibor ezekkel a jelzőkkel, vagy a népiség képviselőivel nem tud megférni? Különbösen sokalja a laikusok állásfoglalását. Örvend az ébredő felelősségnek, de kárhóztatja a gyors véleménynyilvánítást. A szakértőket szolnogatja, azután szomorúan állapítja meg, hogy manapság már a szakértők, a hivatott professzorok is tévtanokat hirdetnek.

Ezután Márai munkáját veszi elő. Elitéli azokat, akik nem fedezték fel a röpirat legnemesebb indulatait. Márai a lokalpatriotizmusból és világpolgári humanizmusból belenőtt a nacionalizmusba. Joó Tibor egyetért a szerző kiindulási pontjával, gondolatmenetével, következtetéseivel. Csak azt kérdi meg, vajjon közelebb vis-e a röpirat a kérdés tisztázásához? Vajjon a prófétának fellépő író egészséges jelenség-e? Fichtére hivatkozik s megállapítja, hogy az író az eszme hirdetője. Azonban az eszmét előbb meg kell ragadni. Ezt pedig csak rendszeres, iskolás tanulmány alapján lehet. Márai szemlélete néhány népszerű humanistán: Ortégán, Spengleren, Huizingán, Maderiagán alakult. Joó Tibor azzal vádolja Márait, hogy össze is zavarja őket. Szemlélete éppen az eltömegesedett szemléletnek a materializmus és kollektívizmus által elferdített hatása alatt áll.

Márai a háború kollektív felelősségéről beszél. A bíráló megállapítja, hogy a kereszténység individualista és nem ismer kollektív felelősséget. A regényíró Márait fatalistának ismertük. Ez ellentétben áll most meghirdetett kereszténységével. Történelmi fejtegetései pedig a történelmi materializmus sivár szemszögéből készültek.

¹⁵ *Márai Sándor*: Röpirat a nemzetnevelés ügyében. Budapest, 1942.

¹⁶ *Magyar Szemle* XLIV., 1943. 103—111.

Márai megáll a konkrétumok előtt. Joó Tibor várja a szakember meg-
alapozott munkáját.

Egészen más oldalról szól hozzá a kérdéshez *Angyal Endre* a *Sorsunk* januári számában.¹⁷ A magyarság kollektív felelőssége helyett a polgári humanizmust számadoltatja. 1936-ban, az Olympia évében, a világ ifjú-sága konferenciákon kereste a megbékélés útját. Ugyanakkor hirdetik meg a humanista írók a »harcos humanizmus« jelszavát. Vajjon miben különbözik ez attól a fanatizmustól, amivel szembeállították. Annak ide-jén Thomas Mann beszélt róla s Márai is nyíltan vallotta. Ez a jelszó nagyban növelte az európai pánikot. De ez a polgári humanizmus anti-humanus. Tulajdonképpen a görög-római harmónia tagadása. Angyal Endre ezután Márai materiális szemléletével szembeállítja Németh László minőség-szocializmusát. Az első finnyás polgárként ma is lenézi a tömeget. A másik fel akarja emelni a sokaságot. Márai látja a tömeg formális tehetségét, de nem ismeri műveltségének anyagát. (Lásd Szabédinál a szokásműveltség.) Ezért hiszi a bíráló, hogy Márai pedagógiai tanácsának elfogadása a magyarságot egyenesen megsemmisítené. Nevelésügyünk első feladata a népi hagyomány megmentése. Angyal Endre még várja a két felfogas találkozását.

A *Magyar Csillag* vezetőhelyen közli *Kodolányi János* »néhány megjegyzését«. ¹⁸ A bíráló izgalmas könyvnek nevezi a röpiratot. A lét kérdé-sét veti fel a szerző. Részletekben egyetértenek néha, de az alapvető kér-désekben s így a részletkérdések többségénél ellenvéleményt jelent be Kodolányi.

Márai kollektív felelősséget hirdet s a magyarságot is tetemre hívja. A kollektívumnak csak akarati funkciói vannak s az egyéni etika mérté-kével nem mérhető. Nem kell tehát a magyarságot mosni az ember bűnéért. Az egyén viszont felelős a közösségért. Volt olyan idő, amikor a transzcendentális isteni ítélet színe előtt kollektív felelősségről is beszélhet-tünk. Ez azonban »a nyugateurópai ember lelkében összeomlott«. Itt kap-csolja be Kodolányi magyarázatába *Vatai Lászlónak* »A szubjektív életér-zés filozófiája« című Dosztojevskij-tanulmányát. Vatai ugyanis Doszto-jevskij nyomán az emberi lélek állandó kínérzéséről, feszültségéről beszél. Ez a feszültség a tudattalan létezés és a transzcendens létezés ellentétéből támad. A lélek ezt a feszültséget a transzcendens világ jel-képrendszerében (szimbolumaiban) oldja fel. Ez a jelképrendszer a kul-túra. A nyugati emberben fogy a szimbolumteremtő erő. Elvész a jelkép valóságának az érzése. Új jelképrendszerre van szükség: »Új borra az új tömlőben.« Manapság csak erőszakosan összetákolt ál-kultúrák léteznek. A jelképrendszer-kultúra kérdése mellett jelentéktelen a civilizáció kér-dése. A kultúra nélkülözhetetlen, a civilizáció nélkül azonban van har-mónikus élet.

A jelképrendszert éppen az a XIX. század rombolta le, melyre Márai és Ortega olyan büszke. A nyugati ember primitíveknek nevezi azokat a népeket, melyek ma is jelképrendszerekben élnek. Pedig milyen a nyugati autonóm ember? »Az autonóm ember önmagából indul ki és önmagába tér vissza. Mindent önmaga igazol és önmaga vállal. Egyetlen igazolása a siker. Nem szociális lény, ál-közösségbe erőszakkal kell kényszeríteni, ami természetes. Irtózik a kultúrától, hiszen anarchiában él. Kínérzéseit narkótikumokat használ: hatalmat, sikert, rekordot, hasznot, szerelmet, utazást, alkoholt, játékot, kényelmet, gyorsaságot, tempót... Természe-tesen kultúrának fogja fel a civilizáció áldásait is, a vasutat, a hajót, repülőgépet, az angol árnyékszékét, a fürdőkadát, stb...«

¹⁷ *Sorsunk* III., 1943. 48—53.

¹⁸ *Magyar Csillag* II., 1942. 437—449.

Márai a modern autonóm ember fogalmi rendszerében gondolkodik. Nem az a baj, hogy a tömeg az autonóm embert utánozza. A baj az autonóm ember strukturájában van. Így áll szemben egymással Nietzsche Zarathustrája és Dosztojevszkij Raszkolnyikovja. Raszkolnyikov elbukik, de megtér.

Ez az autonóm ember építi az új Ázsiát és az új Európát. Ez terjeszti ma a civilizációt. De elkövetkezik a transzcendens jelképrendszer kora is. Márai is azonosítja a nyugati civilizációt a kultúrával, autonóm ember helyett pedig mindig tömegembert mond. Az ő Európája már nem a keresztény Európa, bárhogy is állítja.

De nem érti meg a röpirat szerzője a sajátos magyar alkat létét sem. Ezért tiltakozik az — Extra Hungariam non est vita — tiszta elve ellen is. Tagadja a magyar mithoszt, mert idegen a jelképrendszere, éppen úgy, mint ahogy idegen a magyar középréteg jelképrendszere is.

Egy dologban ért egyet Kodolányi Máraival. Vallja, hogy a magyarság célja a megmaradás.

A Termésben foglalkozik Márai új mondanivalójával *Parajdi Inceze Lajos*.¹⁹ Úgy érzi, hogy a röpirat ellentétben áll az író eddigi mondanivalójával. Kifogásolja, hogy a szerző összezavarja a nép és a nemzet fogalmát. A nemzet a politikai tudatra emelkedett nép. A röpirat úgy beszél a nemzetről, hogy a nép nem látszik ki a fogalom mögül. Márai ott is nemzetet és civilizációt mond, ahol népet és kultúrát, vérközösséget és műveltséget kellene mondania. A tömeg mélykultúráját nem ismeri az író, nem tudja, hogy a polgár fontos, de a nép tart meg.

A legélesebb hangon a *Társadalomtudomány* tárgyalja a röpiratot.²⁰ *Borbély Mihály* kimondja, hogy a művet csak a szerző személye teszi érdekessé. »Nem mond semmit, illetőleg, ha valamit mégis mond: annak gyakran az ellenkezőjét is mondja.« A legnagyobb illúziója a nyelvnemzet gondolata s a dunamedencei vezetés szerepünk hangoztatása. Ez a mű »bizonytalan lépés a korszellem felé«. A röpirat után csak az alkotást ajánlhatja Márainak...

FELFRISSÍTÉS VAGY TÁRSADALMI HONFOGLALÁS?

TÁRSADALMUNK ELTÖMEGESEDÉSÉRŐL panaszodik Blazovich Jákó a *Pannonhalmi Szemlében*.²¹ Ortegát idézi s a tömegemberben látja a »nagy kártevőt«. Nálunk a kérdés időszerűségét Márai és Zilahy adja meg. A tanulmány különben Le Bon és Jaspers alapján rajzolja meg a tömeg lelkét. Hasznos írás, mert felveti bennünk a kiválasztás kérdését. Ez az elmúlt év kedvenc problémája.

Noszlopi László a *Katolikus Szemlében* arról beszél, hogy az ember sohasem képes egészen felolvadni a közösségben.²² Az önzés és a függetlenség kipusztíthatatlan ösztön. Ezt az ösztönt sohasem némíthatja el a társadalmi kapcsolat. Az egyén és a közösség érdeke egy ponton azonosul, a pályaválasztásban. Kellő embert a megfelelő helyre! Ezt az elhatározást az emberből kiindulva pályaválasztásnak, a hivatásból kiindulva emberválogatásnak nevezzük.

Az individualista szemléletű elvi megalapozás után szerzőnk a pályaválasztás szociológiai, gazdasági, erkölcsi és pszichológiai oldalát vizsgálja. Végül az emberkiválogatás, a tehetségkutatás különböző lehetősé-

¹⁹ Termés. Ösz. 1942. 100—103.

²⁰ *Társadalomtudomány* XXII., 1942. 574—580.

²¹ *Pannonhalmi Szemle* XVII., 1942. 332—341.

²² *Katolikus Szemle* LVI., 1942. 165—169.

geiről beszél. Úgy hisszük, kissé túlértékeli a pályalélektan eredményeit s ettől a bizonytalan tudománytól biztos sikert remél.

A lap novemberi számában *Borbély Kamill* szól a kérdéshez és már a címben megállapítja, hogy a »másik oldalról« beszél.²³ A tehetségkiválasztás szerinte karitatív, szociális, nemzeti és művelődési kérdés lehet. Meglepő okfejtéssel azt állítja, hogy ez minálunk nem olyan égető feladat, mint a külföldön. Nyugaton gyors átrétegeződés ment végbe, ott sürgősen kellene a vezetők. Nálunk nincs gyors szociális átrétegeződés és gyors műveltségi emelkedésről sem beszélhetünk. Borbély Kamillnak bizonyára igaza van ebben a megállapításában, csak azt jegyezzük meg, hogy az átrétegeződés nálunk is végbement, csak éppen a magyarság mindig alólmaradt. Ezt nem veszi észre ez a tanulmány, ezért beszél a másik oldalról.

De Borbély Kamill azt is kifogásolja, hogy a magyar parasztszármasztási tehetéseket oltalmazó rendelet elsősorban a falusiakkal foglalkozik. Veszélyesnek tartja, hogy egyes hozzászólók az egész középosztály kicserélésére gondolnak. Mindenesetre megértjük, hogy mennyire fájhat ez az öntudatos középosztály emberének. Mégis csodálkozva fogadjuk az ilyen megállapításokat: »a kiválasztott tehetségek a társadalomban fel fognak szívódni, anélkül, hogy a középosztály összetételét lényegesen befolyásolnák«. Ezt amerikai példákkal is igazolja. Az alacsony néposztályok gyermekei csak öt-hat százalékban képesek többletmunkát is végezni az iskolai végzettség után. A középosztály megújítására alig van lehetőség. Ezek a megállapítások meglehetősen reakciósak s a környezethatás túlbecsüléséből származnak. Nekünk még igazságuk esetén is szembe kellene szállnunk velük, hiszen a vérben és gondolkozásában magyar középosztály megteremtése legégetőbb nemzetpolitikai feladatunk. Ezen az sem változtat, hogy Borbély Kamill a társadalmi emelkedéshez megköveteli a társadalmi műveltséget is. Enélkül, szerinte gyökértelen lesz az új ember új osztályában. Mennyivel nagyobb bajt látunk itt sokan: az az osztály, amelyet ez a tanulmány védelmez, gyökértelenül, idegenül él a népi közösségben. Törődjünk csak ezzel s majd megjö a társadalmi műveltség magától is.

Harsányi István a népi tehetségekutatásról ír a *Protestáns Szemlében*²⁴ és a *Magyar Szemlében*.²⁵ A sárospataki falusi tehetségekutató mozgalom sorsát ismerteti. A tehetség szó igazi szükségességét akkor értjük meg, ha egybevetjük a két szélsőséggel, a tehetségtelen és a kitűnő fogalmával. Az ideál csak az lehet, hogy mindenkinek legyen meg a tanuláshoz való lehetősége. Egyelőre azonban legalább a tehetséges falusi fiúkat kell megsegíteni. Ez világos társadalmi igazságszolgáltatás csupán. A nap-számos- és cselédosztály harminckilenc százalékos arányszáma ellenére 1938—39-ben csak 1.33 százalékban volt képviselve a középiskolákban. Pedig a vezetőosztály magyar közszellemének megszületése csak tőlük várható.

A kiválogatás módszerével is foglalkozik *Harsányi István* s dicséretes őszinteséggel vallja be a módszer nehézségeit. A válogatáshoz mindenesetre nagy társadalmi propaganda szükséges. Sokan azért aggodalmaszkodnak, hogy az elvonódó értékek meggyengítik a magyar falut. Szerzőnk azzal nyugtat meg, hogy a magyar falunak is megvannak azok a mélyebb rétegei, ahonnan megújulhat és felfrissülhet. Az egészséges verseny végeredményében a középosztály fiainak is jót tesz. Így válik a falusi tehetségek támogatásának sokak számára kellemetlen kérdése az igazi szabad-

²³ Katolikus Szemle LVI., 1942. 332—335.

²⁴ Protestáns Szemle LI., 1942. 41—51.

²⁵ Magyar Szemle XLII., 1942. 94—96.

verseny feltételévé. Arra a versenyre gondolunk, amelyben mindenki egyforma előkészítéssel futhat. Mert a vezetőhelyre csak a személyes arravalóság jogosít.

Gesztelyi Nagy Zoltán sokkal pesszimistábban nyilatkozik a *Protestáns Szemlében*.²⁶ A mai tehetségmentés szerinte nem más, mint a középosztály lelkiismeretének elaltatása. Képtelenségnek tartja, hogy a magyar fiúkat a nyugati lélekre formált tesztekkel mérjék. A mai tehetséggutatót képtelenség tartja a parasztság felemelésére. »Beolvadnak egy osztályba, amely rosszul vizsgázott. Magukra veszik olyan életmód lelki egyenruháját, melynek megváltoztatásáért egy jóindulatú mozgalom az értelmiségi pályákra szorította őket. Gyéren csörgedező vérük nem törhet be frissen a beteg magyar középrétegbe, mert hozzáhul a régi formák közt eltöltött iskolaévek során.« Tehetséggutatót kell, vagy népfőiskola? Gesztelyi Nagy azt válaszolja, hogy valami a kettő között. Azután érdekes kérdést hagy válaszolatlanul. »Még mindig a polgár forradalmánál tartanánk, mikor Európa kaput nyit a millióknak? Nem lehetne egy füst alatt elintézni a kettőt?« Tényleg, nagyon elkéstudunk mostan is. Meghalt a nyugati polgár, vagy legalább halódik s nálunk Márai és a mögötte álló tudományosság most szeretné világra hozni ezt a réteget. De vajjon van-e társadalmi fejlődés, s ha van, kihagyható-e egy-egy foka?

Közben megjelenik *Hóman Bálint* kultuszminiszter rendelete hatszáz tehetséges falusi fiú kiválogatásáról és taníttatásáról. A *Társadalomtudomány* örömmel üdvözlí az első lépést.²⁷ A magyar faj védelmét közzönti ebben a tetteben.

Biró Sándor ugyanekkor a falusiak helyzetét vizsgálja a középosztályban.²⁸ A kérdés mostani megfogalmazását Szabó Dezsőnek és Szekfű Gyulának tulajdonítja. Egyszerűen a középosztály faji felfrissítését várjuk a falutól. Szembe kell nézni azonban azzal, hogy milyen értéket hoznak magukkal a falusi fiatalok? »Adott esetben mi különbség a falusi származású és egy más rétegből való középosztálybeli ember magatartása között?« *Biró Sándor* ezt a faji magyarságban, az alapos, de nehézkes munkaszemléletben és az eszmehűségben határozza meg. Úgy érzi, hogy az asszimiláció védekezik s ezért nem elég kikutatni és kinevelni a tehetséges parasztfiúkat, hanem további sorsukra is ügyelni kell. Érdekes jelenség, hogy *Biró Sándor* cikke ugyanabban a folyóiratban jelenhetett meg (*Magyar Szemle*), ahol *Joó Tibor* imént tárgyalt írása *Márai röpiratáról*...

A *Társadalomtudomány* érdekes közleményeiből négyet emelünk itten ki. *Bibó István* a társadalmi elit legfontosabb erényének a szociális érzéket tartja.²⁹ Ma a köztudat elit néven a társadalom helyzeti kitűnőségeit nevezi s a szociális érzék alatt sem társasérzéket, hanem az alacsony sorsúakkal való együttérzést érti. Az igazi elit feladata nem csupán a vezetés. Ezt a minőségileg gyengébbek is gyakorolhatják. Az igazi elit példát ad, szóval kultúrát mutat és terjeszt. Bármilyen kiválasztás útján alakul is ki az elit, az a fontos, hogy elsőbbségét az egész társadalom elismerje. Az elit szerepét tehát a társadalmi helyzet és az értékvilág kettős rendje biztosítja. A kiválasztásban a demokrácia és az állandó hatalom egyen-súlya kívánatos.

Ma az egész világon a születési elit felszámolása folyik. Pedig a születési elit általában elfogulatlanabb. A mai válság éppen azt mutatja,

²⁶ Protestáns Szemle LI., 1942. 278—280.

²⁷ Társadalomtudomány XXII., 1942. 257—258.

²⁸ Magyar Szemle XLIII., 1942. 235—243.

²⁹ Társadalomtudomány XXII., 1942. 192—209.

hogy az elit elvesztette hitét s megbomlott régi elfogulatlansága. Az elit fogalma kezd a köztudatban elfinomodni. Volt idő, amikor ez a gondolat hús-vér valóságot, pszichikai vezetést is jelentett. A mai gyengülő elit külsőséges. Bibó István úgy érzi, hogy a vezető osztály zavarának egyik jele a nagy nép utáni vágyakozás. Az értéket most már az alacsonyabb társadalmi osztályokban látják. A szerző itt nem veszi figyelembe a faji szempontot, s úgy látszik, hogy pusztán a környezethatás jelentőségére gondol.

A zavart jelzi a vezető és a vezetett viszonya is. A társadalmi fegyelmet ma vagy büntetéssel akarják fenntartani, vagy pedig alázatos, túlzó közvetlenséggel fordulnak a vezetettek felé. Mindezek azt mutatják, hogy az elit elvesztette önmagába vetett hitét, lelkiismeretvizsgálathoz érkezett s sokszor megítéli önmagát. Pedig a tömeg nyugalmát az elitnek köszönheti. Mindig a dekadencia jele az erőnek a tömegtel való származtatása. Európában azonban a nemesi-polgári elit visszavonulóban van. Sok védekezési módot kipróbál ez a lélek, néha erőszakkal száll szembe az elmulással, máskor maga-magát szeretné igazolni. Ezek a tüneti kezelések azonban mit sem érnek.

Az elit egész élete szociális munka. Ha külön »ügynevezett« szociális munkát kell végeznie, akkor a betegség már letagadhatatlan. Ezért rossz példa a kérdések megoldásának a keresztény karitatív munkák közé utalása. Ezért gondolja végig helyzetét az elit! Inkább mondjon le tarthatatlan igényeiről s hajtsa végre a reformot, mert jobb cselekedni, mint megvárni az erőszakot. Igazi társas érzék kell az elitnek s igazi társas munka. A külön szociális tevékenység ezt nem pótolhatja.

Több cikk foglalkozik a jellemvizsgáló módszerekkel és a pályaválasztás irányításával. Csorba Zoltán a jellemvizsgálatról ír³⁰, Somogyi József tehetségterképet szerkeszt.³¹ (Somogyi tanulmányát már ismerik olvasóink a Hítel egyik tavalyi cikkéből.) Kovács József több internátust kíván köznevelésünkben.³² A jellemképzés nagy feladatát csak az internátusban tudja elképzelni. A pályaválasztás kérdését Borbély Kamill tárgyalja a *Pannónhalmi Szemlében*.³³ Afra Nagy János a *Társadalomtudományban* a pályaválasztást mint közösségi feladatot vizsgálja.³⁴

Más népek nemzetnevelési problémái is otthonosak folyóiratainkban. Borbély Kamill a *Pannónhalmi Szemlében* Japán nemzetneveléséről ír.³⁵ Vándor Gyula pedig az új horvát, szlovák és román állam nevelési erőfeszítéseit ismerteti a *Délvidéki Szemlében*.³⁶ Mind a három szomszédos állam az új német és olasz nevelési elveket szeretné sajátos helyzetéhez alkalmazni. A horvát állam legelső feladatát éppen a nemzetnevelésben látja, nyíltan hirdeti, hogy teljesen a neveléstől függ, vajjon kialakul-e a hősi horvát népi eszmény közössége. A horvát nevelés kérdése teljesen az Ustassa-mozgalom kezében van. Ugyanílyen nevelői hatalom ma Szlovákiában a Hlinka-gárda. Romániában a helyettes miniszterelnök, Antonescu Mihály, a nevelés legelső feladatának a parasztság felemelését jelölte ki.

Két tanulmányt olvastunk nevelésünk különleges, háborús helyzetéről. Az elsőben Borbély Kamill a béke iskoláját hirdeti s az iskoláktól azt

³⁰ Társadalomtudomány XXII., 1942. 259—265.

³¹ Társadalomtudomány XXII., 1942. 56—75.

³² Társadalomtudomány XXII., 1942. 91—99.

³³ Pannónhalmi Szemle XVII., 1942. 342—346.

³⁴ Társadalomtudomány XXII., 1942. 210—222.

³⁵ Pannónhalmi Szemle XVII., 1942. 129—138.

³⁶ Délvidéki Szemle II., 1942. 80—87.

várja, hogy már most teremtsék meg a béke lelkületét.³⁷ Imre Sándor a *Társadalomtudományban* foglalkozik a nevelés mai háborús válságával.³⁸ Hatalmas tanulmányából minduntalan az a gyötrő kérdés cseng ki, hogy vajjon irányíthatja-e a nevelés az életet? Érdekes áttekintést nyújt az utolsó huszonöt esztendő magyar nevelésének történetéről. Manapság már az is fenyegetően áll előttünk, hogy nevelésre van szükségünk, vagy propagandára? Végső választ a nagy kérdésekben Imre Sándor sem adhat, ezért így fogalmazza meg a feladatot: »a válságból a nevelés csak úgy juthat ki, ha bebizonyítja, hogy amit adhat, megegyezik azzal, amit tőle az élet megkíván«.

Két összefoglalást is megemlíthetünk végül. A *Hajnalodikban* *Homrodí József* beszél a nemzetnevelésről.³⁹ A gyakorlati nemzetnevelést hiányolja. Felveti a kérdést, hogy van-e magyar neveléstudomány. A magyar neveléstudomány megvalósításának útja a politika. »A nemzetnevelés tehát csak akkor tarthat a gyakorlati megvalósításra igényt, ha egy ország építő politikai rendjéhez alkalmazkodik. Enélkül nincs arányos és megvalósítható nemzetnevelés.« *Imre Lajos* a népművelést mint pedagógiai feladatot mutatja be a *Szellem és Életben*.⁴⁰ Erélyesen kihangsúlyozza, hogy a népművelés pedagógiai jellegű s nem lehet más szempontoknak alávetni. Az igazi népművelés elsősorban a parasztságra néz, hiszen ez a magyar hagyományörző osztály. A nevelő feladata az, hogy a népi műveltséget értékfogalommal minősítse. Az ember rendeltetését a közösségben ismeri fel. A rendeltetését felismerő népi közösség a nemzet. Így válik az öntudatosult népi műveltség nemzeti műveltséggé.

NEGYVEN CIKKET ÉS TANULMÁNYT soroltunk fel. Mondanivalójuk közös elindítója a felelősségérzet. Társadalomszemléletünk mind etikusabbá válik és mind mélyebbre mutat. A célt ebben pillantjuk meg: parasztságunkban fel kell ébreszteniünk a lelki és társadalmi honfoglalás vágyát.

Hiába hirdetjük, hogy a parasztságból kell megújulnia a nemzetnek, ha a parasztság nem szólhat bele a róla és körülötte folyó vitába. Sok okos gondolatot olvashattunk, de mindíg úgy éreztük, hogy nincs jelen az, akiről éppen szó esik. Sürgősen utat kell nyitnunk a magyar parasztnak, hogy hamarosan megjelenhessék ő is abban a vitában, melynek eredményétől népünk jövője függ. Tisztán kell látnia mindenkinek, hogy nem elégséges a polgári osztály felfrissítése, nem is az a tulajdonképpeni probléma, hanem meg kell nyitni a kapukat a parasztság fölemelkedése és társadalmi honfoglalása előtt.

Szellemi életünk nemzetnevelő buzgalmát szívesen elismerjük, de befejezésül mégis megkérdezzük, vajjon hihetünk-e ennek a nagy igyekezetnek? Vajjon a nemzetnevelés kérdésének nagy népszerűsége a veszélyeztetett osztályok önvédelme csupán vagy őszinte szándék? Feleljen erre mindenki alázatosan. Feleljen úgy, mintha tőle függne a végső válaszadás.

MAROSI PÉTER

³⁷ Pannonhalmi Szemle XVII., 1942. 204—210.

³⁸ Társadalomtudomány XXII., 1942. 313—334.

³⁹ Hajnalodik V., 1942. 206—209.

⁴⁰ Szellem és Élet V., 1942., 181—194.

Felelős kiadó: Albrecht Dezső.

Minerva Rt. 865. — Felelős vezető: Major József.

ELŐFIZETÉSEK NYUGTÁZÁSA:

1937. évi előfizetésüket rendezték: Hajós János, Perczel Györgyné.

1938. évi előfizetésüket rendezték: dr. Csiky Andor, Hajós János, Perczel Györgyné, dr. Sylvester Lajos, Szabó Sándor.

1939. évi előfizetésüket rendezték: Antal Gusztáv, dr. Csiky Andor, Dobos Aron, Gidófalvy István, Hajós János, Jánossy Zoltán, dr. Középpessy László, Kujáni Ferenc, dr. Nánásy János, Perczel Györgyné, Princzinger János, Solti Aladár, dr. Sylvester Lajos, dr. Sükkösd Endre, Szabó József, Szabó Sándor, Szász Tibor, dr. Zilinsky János.

1940—41. évi előfizetésüket rendezték: Aczél András, dr. Albrecht Ferenc, Antal Gusztáv, Balázs Gergely, dr. Bors József, dr. Csiky Andor, Dávid Gyula, Dobos Aron, Dorogi Márton, Ecker Ferenc, Gerencsér István, Gidófalvy István, Haáz F. Rezső, Hajós Sándor, dr. Kéler György, dr. Kiss Árpád Marosvásárhely, Kiss Árpád Sepsiszentgyörgy, Kovásznay Gábor, dr. Kölcsey Ferenc, László Ignác, Lossonecz István, Magyar Kaszinó Nyáradszereda, dr. Makkay Domokos, Murányi Géza, lázári Nagy Béla, Pellion Ervin, Perczel Györgyné, Solti Aladár, Sükkösd Endre, dr. Sylvester Lajos, Szabó József, Szabó Sándor, Szász Tibor, Szilágyi Olivér, Ujlaki János, dr. Vargha Béla, dr. Veress Dezső.

1940—41. évre egyéb összegeket fizettek: Jánossy Zoltán 2 P, dr. Középpessy László 4 P, dr. Nánásy János 4 P, dr. Zilinsky János 3 P.

1942. évi előfizetésüket rendezték: Aczél András, Ajtay Gábor, Antal Gusztáv, Bakódi Antal, Balázs Gergely, Balogh Pál, Bartha Sándor, gróf Bethlen László, dr. Bíró Lajos, dr. Bódogh Pál, dr. Bódy László, dr. Boros Kálmán, Bors József, dr. Böszörményi Károly, vitéz Czebe Valér, Cseke Vilmos, dr. Csiky Andor, gróf Degenfeld Miksa, Dorogi Márton, dr. Dunay Béla, Ecker Ferenc, dr. Eszes István, É. M. K. E., Ungvár, Éry Emil, dr. Fogarasi Géza, Gallasy László, Gidófalvy István, Haáz F. Rezső, Hajós János, dr. Hegedűs Kálmán, dr. Helmecey Pál, Kárpáti László, dr. Kegyes Márton, dr. Kéler György, Kézdy Ottó, Kiss Árpád Sepsiszentgyörgy, Kovásznay Gábor dr., dr. Kölcsey Ferenc, Krausz Ottó, Kuzsek Katalin, dr. Lukács Zsófia, M. kir. Tisza István Tudományegyetem kisebbségjogi intézete, M. kir. Tisza István Tudományegyetem közgazdasági szeminárium, Magyar Kossa István, dr. Makkay Domokos, dr. Máthé László, Mikes Ferenc, Minorita Rendház Nagybánya, Mocsáry Károly, Murányi Géza, lázári Nagy Béla, dr. Nagy Elek, Nagy Irén, Nagy Jenő, dr. A. Nagy László, Németh Margit, dr. Orbán Dénes, Paczolay György, Padányi Gulyás Béla, Pál András, Parádi Kálmán dr. Pellion Ervin, Perczel Györgyné, dr. Péter Antal, dr. vitéz Rajty Tivadar, dr. Ravasz György, Réthy Dezső, Sala Erzsébet, dr. Sárdy Károly, dr. Schilling Lajos, Schultz Miklós, Séra István, dr. Simló György, F. Simó Lajos, Soós Lajos, Stolcz Aladár, dr. Sükkösd Endre, dr. Sylvester Lajos, Szabó József, dr. Szabó István, Szász Tibor, Szent Ferenc-rendi zárda Kaplony, dr. Szilágyi Olivér, Szőcs Lajos, Szóts Béla, Tankerületi Királyi Főlgazgatóság Marosvásárhely, Ujlaki János, Vámszer Géza, dr. Váró György, Zágony Anna, Zsigmond András.

1942. évre egyéb összegeket fizettek: dr. Albrecht Ferenc 2 P, Bajna József 7 P, dr. Bors József 4 P, Dávid Gyula 2 P, Dobos Aron 3 P, Garami Tibor 4.50 P, Gerencsér István 2 P, dr. Kiss Árpád Marosvásárhely 2 P, Kiss Géza 7 P, Kiss József 2 P, László Ignác 2 P, Lossonecz István 5 P, Magyar Kaszinó 1.30 P, Marosvásárhelyi Kaszinó 6 P, Schneider Dezső 6 P, dr. Vargha Béla 5 P, dr. Veress Dezső 2 P.

1943. évi előfizetésüket rendezték: Alispáni Hivatal Beszterce, dr. Asztalos Sándor, Agoston János, Allamtudományi Intézet, Bajna József, dr. Bakk Elek, Balázs Gergely, Ballai Károly, dr. vitéz Barabás Andor, dr. Barabás Lajos, Bálint Vilmos, Bálint Vince, Bárdos Sándor, dr. Bencs Zoltán, Beregszászi m. város iskola igazgatósága, dr. gróf Bethlen Gábor, Biró Gábor, dr. Bölöni Zoltán, Böröczky Béla, dr. Bösze Lajos, Brüll Emánuel, Cegléd megyei város, Csaba Miklós, dr. Cseh Jenő, Cserenyey Géza, Csergőffy Tibor, Csíha Ernő, Deák Ferenc, dr. Debreceni Jenő, Domokos László, dr. Dsida Elemér, Ecker Ferenc, Entz Géza, Erdélyi Párt Nagybánya, Erdélyrészi Hangya Központ, ifj. Ernyei L., dr. Erő Mátyás, Eröss Alfréd, Esztergom vármegye népművelési bizottsága, Éry Emil, dr. Fekete Andor, Fekete János, Ferenc Mendel, dr. Fischer József, Gallus Frigyes, dr. Gámán Lóránd, dr. Gál István, dr. Gáspár Bacher Kálmán, Cerdenits Béla, dr. Germán László, György Géza, György Lajos, György Győző István, dr. Habán György.